

מוערכת א

א. אבוקה.

אבוקה. מהו נקרא אבוקה, עיין או"ח סי' רצ"ח (נהג"ה סע' ז) וסי' תל"ג (נהג"ה סע' ז), ויר"ד סי' י"א (נהג"ה סע' ה). [שב' נרות ביחד חשיב אבוקה].

ב. אבות העולם.

אבות העולם. דקיימו כל התורה, כדאמרינן בש"ס יומא (כח:). במאורי אש שעל התנא דבי אליהו (רצה ה, נח, ס) שלא קיימו בפועל ממש רק על צד הכוונה העליונה.

ג. אבי האב.

אבי האב. קרי בגמ' גם לאבי אבי האב, רשב"ם ב"ב (ק"ט. ד"ה דלא הוה).

ד. אברהם.

אברהם. דהיה מלך, כתב שם אריה חלק אהע"ז (סי' יז) לומר דרק משהיה לו בנים היה נקרא מלך ולא קודם לכן, ועיין ברש"י בראשית (יד, יז), [דבעמק המלך הושוו שם כל האומות והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין, והוא קודם שנולדו ישמעאל ויצחק].

ה. אברהם שקיים התורה עד שלא ניתנה.

אברהם שקיים התורה עד שלא ניתנה. כמבואר ביומא (כח:), עיין שם אריה חלק אהע"ז (סי' יז) בשם המהרש"א דרק משנימול הוא דקיים כל התורה.

ו. אבר מן החי.

אבר מן החי. דאסור לבני נח אי אסור גם בהנאה, עיין בן פורת (סי' ג או' ה).

ז. אגב.

אגב. מצינו דנקט לגבי קנין, "וקני לי אגב", ואין הכונה בקנין אגב רק בקנין אחר, ואינו אלא לשון מושאל, עיין ברי"ט אלגאזי ז"ל רפ"ב דבכורות (אומ יז, י. מדפי הספר ד"ה וכנר לאימי). [ומביא ראייה מלשון הגמ' בב"מ (מו.) וקני לי אגב סודר].

ח. אדון.

אדון. מי שאינו נקרא אדם גם שם אדון לא יתייחס אליו, כן מתבאר מספר תולדות יצחק על התורה מהגאון מהר"י קארו (וקנו של הנימי יוסף) פרשת חיי שרה (נלאשית כז, סה) בפסוק, ויאמר העבד הוא

אדוני, שכתב בזה הלשון, עד עתה אמר בן אדוני לפי שהאדם שאינו נשוי לא נקרא אדם, שנאמר זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם עכ"ל. ומה שכתב שמי שאינו נשוי לא נקרא אדם מקרא דזכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם, הוא מדברי הגמ' ביבמות (סג). והנה דבריו הללו לא יצדקו אלא לרשב"ג דסובר במסכת אהלות (י"ט, ט) דקברי עכו"ם מטמאין באהל דגם עכו"ם קרויים אדם, משא"כ לרשב"י דסובר ביבמות (סג) ובכמה דוכתי דעכו"ם אין קרויין אדם א"א לומר כן. דנהי דליכא להקשות עליו מיצחק גופיה דאכתי איך לאחר שנשא אשה נקרא אדון כיון דהיה קודם מתן תורה ולא היה נקרא אדם דרק ישראל נקראין אדם, דהרי התולדות יצחק בע"כ הולך בשיטה זו דהאבות קודם מתן תורה כבר היה להם דין ישראל, דאל"כ איך היה נשוי בשעה שאמר אליעזר הוא אדוני, הא בבן נח ליכא שום קידושין רק ביאה כמבואר בסנהדרין (מ:), ואז עדיין לא נבעלה. ולשיטה זו שפיר היה נקרא אדם גם לרשב"י כיון דהיה לו דין ישראל. מ"מ הרי מצינו בתנ"ך שם אדון על עכו"ם במקומות אין מספר, וכיון דלרשב"י אין עכו"ם נקרא אדם בעל כרחך דגם מי שאינו נקרא אדם יוכל להתייחס אליו שם אדון.^א

ט. אדון.

אדון. מי ששורה עליו השכינה ורוה"ק נקרא אדון, כן מתבאר מדברי הש"ס ברכות (ל:).

י. אדם.

אדם. עיין תנא דבי אליהו (רנ"ו ו) ששם זה מרמז על מדריגה גבוהה עיי"ש.

יא. אדם הראשון.

אדם הראשון. כל ארץ שגזר עליה אדם הראשון ליישוב נתיישובה, וכל ארץ שלא גזר עליה יישוב לא נתיישובה. ש"ס ברכות (ל:).

יב. אדם מועד לעולם.

אדם מועד לעולם. עיין שו"ת חוות יאיר (סי' סט-ע), [שיתבע אף שלא יטול לבסוף את הדמים כדי שייזהרו על להבא].

יג. אדמדם.

אדמדם. לשון זה וכן ירקרק הוא שאינו אדום לגמרי ואינו ירוק לגמרי רק שנוטה קצת למראה ירוק או אדום, רש"י תהלים (ס"א, יד). וצ"ע לענ"ד מדברי רש"י ויקרא (י"ג, מט) שנראה להיפך.

א. י"ל דאין כוונת התולדות יצחק דמי שאינו נקרא אדם לא יתכן שיתייחס אליו שם אדון, אלא כי היכי דמצינו שנשוי עולה במעלה ונקרא אדם כמו"כ עולה במעלה ונקרא אדון, וגם בגוי י"ל דנשוי עולה במעלה ונקרא אדון, ורק שם אדם לית ליה, דגוי לעולם לא יקרא אדם.

יד. אדרת עשיו.

אדרת עשיו. עיין זיקוקין שעל התנא דבי אליהו (דף כ:) שיש תר"ה קליפות סוד אדר"ת עשיו שמשכחת הלימוד, ואדרת אליהו מבטלת זה, ע"ש.

טו. אהרן.

אהרן. הנה מבואר במדרש רבה ריש פרשת שמות דמרים היתה גדולה מאהרן, מובא המדרש הנ"ל בתוס' בבכורות (ד' ד"ה ואלהן), ומבואר כן עוד ברש"י שבת (פ"ה ד"ה על יד) בהא דדרש הוא גלילאה עליה דרב חסדא בריך רחמנא דיהב אוריין תליתאי לעם תליתאי על ידי תליתאי, וברש"י שם ע"י תליתאי משה שלישי לבטן מרים אהרן ומשה.

ולכן נפלאתי ע"ד המהרש"א בסנהדרין (י). שכתב שם אהא דאמרינן שם בגמ' דמשום הכי עשה אהרן העגל משום שהיה ירא שאם לא יעשה העגל יהרגו אותו ישראל, ויקוים בו אם יהרג במקדש ד' כהן ונביא ולא יהיה להם כפרה. וכתב על זה המהרש"א וזה לשונו, אף שעדיין אז לא ניתנה הכהונה לאהרן ולא היה מקדש ולא משכן, אהרן בכור היה ועבודה היה בבכורות בכל מקום בבמה, והו"ל ככהן במקדש כו' עיין שם. ודבריו תמוהין ממקומות הנ"ל דמפורש בהם דמרים היתה גדולה ממנו. ושוב מצאתי ב"אהל מועד" (מונח ג, ה) שנזכר שם קושיא זו, וע"ע שם (קונטרס י, ל:).

ולגוף קושייתו של המהרש"א יש ליישב באופן אחר, לפי מה דאמרינן (קט). ויחר אף ד' במשה כו', רשב"י אומר אף זה נאמר בו רושם שנא' הלא אהרן אחיך הלוי והלא כהן הוא, הכי קאמר אני אמרתי אתה כהן והוא לוי עכשיו הוא כהן ואתה לוי, ודברי הגמ' מובאין גם ברש"י על החומש (שמות ד) בשם ר' יוסי. וא"כ י"ל לפי מה שכתב ביד הרמ"ה ב"ב (ק"ט. אות טו) אהא דאמרינן שם בגמ' דארץ ישראל היתה מחזקת בידם מאבותיהם, דהיינו משום דהשי"ת הבטיח לאבות לתת הארץ לזרעם ואין מי שיעכב על ידו יתברך, וע"כ ממון שעתידי לבוא בודאי ליד אדם נחשב מכבר שהוא שלו. וא"כ ה"נ כיון שהקב"ה הבטיח מכבר לתת לאהרן הכהונה לכן נחשב מיד כאילו ניתנה לו אז הכהונה, כיון שאין מי שיעכב ע"י יתברך לקיים הבטחתו, ונחשב שפיר כהן גם בזמן שהיה עדיין העבודה בבכורות. ואין ראייה כלל מגמ' הלזו לומר דאהרן היה בכור.

עוד יש ליישב קושית המהרש"א הנ"ל, שהרי עדיין לא היה אהרן אז כהן ואיך אמר אם יהרג במקדש ד' כהן ונביא. דמאן לימא לן דהקפידא הוא רק כשמעלת הכהונה והנבואה הם באדם אחד אבל אם הורגים ב' אנשים אחד כהן ואחד נביא אית להו תקנתא, הרי י"ל דגם כשמעלת הכהונה והנבואה אינם באיש אחד רק בשני אנשים ג"כ לית להו תקנתא אם הורגים אותם. וא"כ י"ל דכונת אהרן במה שאמר ויקוים בי אם יהרג במקדש ד' כהן ונביא, היינו מחמת שראה חור

חיים, דכל היכא שהמעשה ברור אלא שאנו מסופקיין בדעת הנותן או אופן אחר אז יש לסמוך על אומדנא, אבל אומדנא אינו מועיל להחזיק המעשה כלל.

ב. אומנות.

אומנות. כל אחד ואחד ייפה לו הקב"ה אומנתו בפניו, ש"ס ברכות (מג:).

בא. אומר דבר בשם אמרו.

אומר דבר בשם אמרו. עיין בפאת השדה מערכת א (כלל קמג), ועיין במג"א א"ח קנ"ו (פ"ק ז) [שעובר בלאו], ובהגהות רעק"א שם [שמביא בשם המדרש שהלאו הוא לא תגזול דל' (משלי כז)], ובהגהות חכמת שלמה שם [שבעוונותינו הרבים בזמן הזה עושין להיפוך ומתלבשין בטלית שאינו שלהם, וה' הטוב יכפר בעדם]. ועיין בספר משיב דברים חאו"ח סי' קמ"ז [שנסתפק בשמע מאחד בשם פוסקים אם צריך להזכיר ממי שמע או דסגי במה שמזכיר את הפוסקים], ועיין בהגהות הגאון חיד"א לספר חסידים (נתיב עולס סי' נכד) [דדריש ליה מקרא (ימיה יו, יא) ק"א דג"ר וְלֹא יֵלֵד עֲשֵׂה עֲשֵׂר וְלֹא בְּמִשְׁפָּט בְּחֻצֵי יְמִינֵינוּ וּבְאַחֲרֵיתוֹ יִהְיֶה נֶכֶל]. ועיין בברכות (מ:): והאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשכינה שתסתלק מישראל. ועיין לשון צדיק (דף ה עמוד ג) שמבואר מדבריו שאדם יכול ליתן רשות לאדם אחר שיאמר חידושיו משם עצמו יע"ש. ולא ידעתי מנא ליה, אבל בודאי היה לו איזה ראייה.

שזבוח לפניו כבר, כמ"ש שם בגמ' שהרגו אותו מפני שלא רצה לעשות להם העגל, ולכן אם יהרגו גם אותו, יקויים בו אם יהרג במקדש ד' כהן ונביא, היינו כיון שהרגו לחור שהיה בכור לאמו, כמו שמבואר מן הכתוב בדברי הימים (א, ז) יעו"ש. וכיון שהעבודה היה אז בבכורות א"כ חשוב חור כאילו היה כהן כדברי המהרש"א הנ"ל, כיון שהיה בכור לאמו והעבודה היה תלוי בפטר רחם, ואם עתה יהרגו גם אותו והוא נביא א"כ יקויים בו עתה אם יהרג במקדש ד' כהן ונביא, וז"פ. ועיין בזה"ק (מ"ג, קלג) ובניצוצי אורות שם.

טז. אהרן.

אהרן. יודע היה אהרן בעצמו שבא דבר גדול לישראל על ידו וכו', ומחזר על פתחי בני ישראל ומלמדם קריאת שמע וכו', תנא דבי אליהו (רנב ג).

יז. אן.

אן. מצינו או שמשמעותו כמו ו' החיבור, עיין בית יוסף יור"ד (סי' רל).

יח. אוג.

אוג. פירושו עיין במשנה פאה (פ"א מ"ה), [מח' המפרשים שם].

יט. אומדנא.

אומדנא. באיזה אופן סומכין על אומדנא ובאיזה אופן לא, עיין שו"ת מהרי"ק (טו"ט קפו) המובא בסוף ספר חפץ

קהלת

מערכת א

שלמה

ה

בב. אונס.

אונס. תחילתו באונס וסופו ברצון דמיחשב אונס, כדאמרינן בש"ס כתובות (נא): עיין בקבא דקשייטא (קושיא ז) בשם הים של שלמה, ובחמדת ישראל (דף מ:): בשם הבית יעקב דהיינו דוקא באשה ולא באיש, יעש"ה. ובחמדת ישראל שם רוצה לחדש דאם זינה ע"י כישוף שעשו לו נהי דתחילתו באונס וסופו ברצון באיש לא חשיב אונס מ"מ ככה"ג מיחשב אונס.

בג. אונס.

אונס. מי שנשבע שיתן בתו לאדם אחד כדי שיצילה מן המיתה והצילה, מחויב אח"כ לקיים שבועתו ולא מיפטר מחמת טענת אונס, שהרי אינו אונס עתה לבטל שבועתו, חות יאיר (סי' ט).

כד. אונס.

אונס. במצות עשה אם עושה פטור גמור, עיין ציונים לתורה (כלל ט).

כה. אורחין.

אורחין. אשה מכרת באורחין יותר מאיש, ש"ס ברכות (י:).

כו. אורים ותומים.

אורים ותומים. אין לשאול בהם כשאפשר להתודע ע"י דבר אחר אף ע"י שדים, תוס' גיטין (סא. ד"ה זיל).

כז. אושפיזין.

אושפיזין. בראשית חכמה שער האהבה פ"י (דף עג.) בהגהות שלמטה

נמנה שלמה בכלל הז' אושפיזין במקום יוסף.

כח. אותות השמים.

אותות השמים. עיין שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה סי' ממ) לענין כוכבא דשביט, [שנראה בזמנו בכל לילה משך שני חדשים, דאין לנו לחקור ועסק בנסתרות לידע עתידות ע"י רמזים. ועיי"ש דאי"ז הך כוכבא דשביט המפורש בגמ' ברכות (נא:): שהוא כפירש"י שם שהוא יורה כחץ, לשעה חדא רגע כמימרא].

כט. אותיות.

אותיות. לפעמים מביאים הפוסקים לשון אותיות וכוונתם על תיבות וקראים אותיות. ע"י בית יוסף או"ח (מקפ"ב).

ל. אחד.

אחד. לענין רמזים אין מדקדקין באחד, בית יוסף או"ח (מקפ"ד), ועיין בית האוצר (כלל ממ), [שהאריך שם בראיות לזה, וגם ביאר הטעם].

לא. אחזוקי ריעותא לא מחזקינן.

אחזוקי ריעותא לא מחזקינן. ש"ס חולין (נו:): ועיין בית האוצר (כלל מז).

לב. אחיתופל.

אחיתופל. אי היה מאבד עצמו לדעת, עיין מקרא דרדקי (וא' קא).

לג. אחרון של פסח.

אחרון של פסח. טעם לקולות שנוהגין באחרון של פסח בעניני שימור למצות, עיין שערי האמונה (דף לט:), [דהוא להראות שהוא משומר מכחם של חז"ל מכל מיני חשש איסור חמץ].

לד. אחרים.

אחרים. מצינו בגמ' אחרים וקאי על נשים, עיין ש"ס מנחות (סא).

לה. איבעיא.

איבעיא. מצינו איבעיא בגמ' אף שהדבר מוכרע ובמקום אחר פשוט להש"ס הדבר, מ"מ מסתפק במקום אחר משום דבעי למיפשטיה ממתני' או מברייתא. ר"ן נדרים (לה: ד"ה איבעיא).

לו. איבעיא.

איבעיא. במה דלא נפקא מינה לדינא אי שייך בזה איבעיא בש"ס, נראה שהוא פלוגתת רש"י והרא"ש ז"ל בחולין (יז.), [לגבי איבעית הש"ס שם אם בשר נחירה שהכניסו לארץ הותר להם]. ועיין מערכת ת (מיקו). ועיין באר שבע על הוריות (יא:), [שהאריך בראיות שצריך נפ"מ למעשה].

לז. איוב.

איוב. מעשה דאיוב היה בזמן קריעת ים סוף, עיין זוה"ק (מ"ז לד.) ובניצוצי אורות שם. וכן הוא בשמות רבה (כא, ז), ובש"ס ב"ב (טו.) פליגי ביה אימת היה.

לח. איידי דטריד למיפלט לא בלע. איידי דטריד למיפלט לא בלע. דאמרינן בדם [שיוצא ע"י מליחה דאינו חוזר להיבלע], לא אמרינן הכי בדם בעין, ש"ך יור"ד (קט, א).

לט. אימתי דר' יהודה.

אימתי דר' יהודה. אם דוקא במתני' לפרש או גם בברייתא, עיין תוס' גיטין (ו): ד"ה אימתי ושם דרמי בר חמא סבר דגם אימתי לחלוק.

מ. אין איסור חל על איסור.

אין איסור חל על איסור. אפי' ל"ת על עשה אינו חל, תוס' שבועות (כג: ד"ה דמוקי), ועיין שם אריה חלק אה"ע"ז (דף כה).

מא. אין אפוטרופוס לעריות.

אין אפוטרופוס לעריות. חולין (יא:), ולענ"ד דמה שאמרו בש"ס דאף בחבושין בבית האסורין אפ"ה אין אפוטרופוס לעריות, היינו רק אי לא ניזיל בתר רובא, אבל השתא דאזלינן בתר רובא אין חוששין שמא נבעלה מאחר, ובזה מיושב הקושיא. [דמבואר בכמה מקומות (עי' ינמות סט:)] דבחבוש בבית האסורים לא חיישינן שנבעלה מאחר, וע"כ משום דבחבושין בבית האסורים איכא רוב שלא נבעלה דלא מזדמן לה כולי האי, וכל סברת הגמ' דאין אפוטרופוס לעריות הוא רק לקס"ד דגמ' דלא ידעינן דין רוב, וקאמר דאינו ודאי שלא נבעלה לאחר, אבל למסקנת הגמ' דאזלינן בתר רובא ודאי איכא רוב שלא נבעלה לאחר].

בתוס' מו"ק (כ. ד"ה מה), אהא דבעי למילף אבלות שבעה מקרא דויעש לאביו אבל ז' ימים דכתוב גבי יוסף, ודחה בירושלמי דליכא למילף מהתם דאין למדין מקודם מתן תורה. וכבר האריכו האחרונים בזה להביא חבילות חבילות מקומות, דמצינו בש"ס דלמדין מקודם מתן תורה, ע"י בשדי חמד מע' א' (שכא), ובספר בית האוצר להרה"ג מהר"י ענגיל (כלל א וכלל ט), ובפאת השדה מע' א' (קלה, ט).

ומה שהעירו מהא דילפינן בפסחים (ד). וביומא (כמ): דזריזין מקדימין למצות מוישכם אברהם בבקר (בראשית יט), הנה מצאתי בראשית חכמה שער האהבה (יא ד"ה זיווט) שהביא בשם המכילתא דיליף הא דזריזין מקדימין למצות מוישכם יהושע בבקר (יהושע ג), וצריך להבין דאיך שבק המכילתא מקרא מלא הנאמר בתורה וישכם אברהם בבקר ויליף מדקבלה, אמנם עפ"י דברי הירושלמי הנ"ל ניחא, די"ל דמשום הכי לא יליף מאברהם משום דאין למדין מקודם מתן תורה, כמו שהעירו האחרונים באמת על הש"ס דאיך יליף מאברהם הרי אין למדין מקודם מתן תורה כנ"ל. וי"ל דהמכילתא והש"ס מחולקים בזה אי למדין מקודם מתן תורה, דהש"ס דידן סבירא ליה דלמדין מקודם מתן תורה ומשו"ה יליף מאברהם, והמכילתא סבירא ליה כהירושלמי הנ"ל דאין למדין מקודם מתן תורה. כאשר כבר כתבו האחרונים דהך מילתא אי למדין מקודם מתן תורה במחלוקת שנוי.

מב. אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא א"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין.

אין ב"ד יכול לבטל דברי ב"ד חבירו אלא א"כ גדול הימנו בחכמה ובמנין. בתוס' גיטין (לו: ד"ה אלא א"כ) דהיינו כשפשט איסורו בכל ישראל וגם הציבור יכולין לעמוד בו, משא"כ כשלא פשט ברוב ישראל אף דיכולין לעמוד בו גם קטן יכול לבטל, וע"ש בחתם סופר ביאור שיטות הפוסקים בכלל זה דאין ב"ד יכול לבטל.

מג. אין בלוע יוצא בלא רוטב.

אין בלוע יוצא בלא רוטב. עיין כמה כללים בזה בספר חבלים בנעימים (כלל ט).

מד. אין גזירה שוה למחצה.

אין גזירה שוה למחצה. עיין במערכת ג (גזירה שוה), ועיין לקמיה לענין מדת ההיקש כה"ג ומשם תדרש לכאן.

מה. אין היקש למחצה.

אין היקש למחצה. אי האי כללא עדיף מק"ו, עיין בפתיחת האור חדש למסכת קידושין (דף א: ב) שהביא משם העצמות יוסף דק"ו עדיף, והוא ציין לעיין בתוס' ב"מ (קיד. ד"ה ואידן).

מו. אין למדין מקודם מתן תורה.

אין למדין מקודם מתן תורה. כך אמרו בירושלמי מועד קטן (פ"ג ס"ה) והובא

[וּדְרָךְ אַגַּב הַנְּנִי לְהַעִיר עַל דְּבָרֵי הָרֵאשִׁית חֲכָמָה הַנִּ"ל, שֶׁכָּתַב שֵׁם אַחֵר זֶה וְז"ל וּבְלִי סִפְקָ כִּי וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בִּבְקָר הוּא זְרִיזוֹת, עַל דֶּרֶךְ וַיִּשְׁכַּם יְהוֹשֻׁעַ בִּבְקָר הַנְּדָרָשׁ. וּדְבָרָיו נִפְלְאוּ בְעֵינֵי דֹתָלִי תֵּנִיא בְדֹלָא תֵּנִיא, דַּאֲיָךְ כָּתַב עַל קְרָא דְוִישְׁכַּם אַבְרָהָם בִּבְקָר אֲשֶׁר לְמַדְרוּ מִמְּנֹו בִּשְׁ"ס בְּשָׁנֵי מִקְוֹמוֹת הָאָדְרִיזִין מִקְדִּימִין לְמַצוֹת שֶׁהוּא מִצַּד זְרִיזוֹת, ע"ד וַיִּשְׁכַּם יְהוֹשֻׁעַ בִּבְקָר אֲשֶׁר לֹא נִמְצָא כָּלֵל בִּשְׁ"ס שֶׁאִמְרוּ עַל קְרָא זֶה שֶׁהוּא מִצַּד זְרִיזוֹת, וְרַק בְּמַכִּילְתָא. וְהַדְּבָר מִפְּלִיא עַל הָרֵאשִׁית חֲכָמָה לֹאמַר שֶׁנֶּעֱלַם מִמְּנֹו דְבַר הַנִּמְצָא בִּשְׁ"ס בְּשָׁנֵי מִקְוֹמוֹת, וּבִפְרָט אֲשֶׁר הוּא ז"ל עֲצָמוּ הִבִּיא גִמְרָא זֹו בְּפֶרֶק הַמַּצּוֹת (שְׁעָר ג) יַע"ש].

וַע"ש בְּסִפְרֵי בֵּית הָאוֹצָר (כָּלֵל א) שֶׁהַעִיר מִירוּשָׁלַיִם סוּטָה (פ"ו ה"ז) דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה אִפִּילוּ בִּיאוֹר הַלְשׁוֹן בְּעַלְמָא, מַהֲאָ דַּאִמְרוּ שֵׁם בִּירוּשָׁלַיִם דְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר עֲנִיָּה הָרִי הוּא בְּלִשׁוֹן הַקְּדוּשָׁה, וְאִמְרוּ עַל זֶה בִּירוּשָׁלַיִם שֵׁם, הַתִּיב ר' חֲגִי וְהָאָ כְּתִיב (נְחֻשִׁית נד) וַיַּעַן לְבֶן וּבִתּוֹאֵל וְכו', וְאִין תִּימַר קוֹדָם לְמִתַּן תּוֹרָה הָרִי פְרֻשְׁתָּ וִידוּי וּמַעֲשֶׂר (דְּנִיִּס כו) הָרִי הוּא אַחֵר מִתַּן תּוֹרָה וְהוּא נֶאֱמַר בְּכָל לִשׁוֹן וְכו'. הָרִי דְעַל הָאָ דְרֻצָּה לְמִילְפָּה ר' חֲגִי דְלִשׁוֹן עֲנִיָּה שִׁיךְ גַּם בְּשֶׁאֵר לִשׁוֹנוֹת מִקְרָא דְוִיעַן לְבֶן וּבִתּוֹאֵל, דְּחָה דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, וְהָרִי לִימּוֹד זֶה הוּא רַק בִּיאוֹר לִשׁוֹן בְּעַלְמָא וְאֵעִפ"כּ אִמְרוּ עַל זֶה בִּירוּשָׁלַיִם דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה.

וְהִנֵּה אִם אִמַּת הַדְּבָר [דַּאֲיָכָא מַחְלוּקָתָ בֹּזְהָ] יֵשׁ לִיִּשְׁבַּ ע"פ זֶה מָה שֶׁקִּשְׁתָּ

לְכַאוּרָה עַל הָאָ דַּאִמְרִינָן בְּנִדְרִים (כַּה), דְּעַבּוּדָתָ כּוֹכְבִים אִיקְרִי אֱלוֹהֵי דְכְּתִיב (שְׁמוֹת יב) וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם, וּבִשְׁבּוּעוֹת (כט) יִלְפִינָן מִקְרָא (שְׁמוֹת כ) דַּאֲלֵהִי כִסְפָּה וְאֱלֹהֵי זֶהָב, וַיִּשׁ לְתַמּוּהָ עַל מָה דְּלֹא יִלְיָף בְּנִדְרִים וּבִשְׁבּוּעוֹת מִקְרָא אַחַד. וְעַפ"ז י"ל דְּהִנֵּי תְרֵי סוּגִיּוֹת דְּנִדְרִים וּשְׁבּוּעוֹת מַחְלוּקִים בֹּזְהָ אִי לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, דְּסוּגִיא דְּנִדְרִים סְבִירָא לִיהָ דְּלְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, אִו אִפְשָׁר דְּנִהִי דְס"ל דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, אֲבָל מְכָל מְקוֹם סְבִירָא לִיהָ דְּבִיאוֹר לִשׁוֹן בְּעַלְמָא שְׁפִיר יִלְפִינָן מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, וְלֹאֲכִי שְׁפִיר יִלְיָף דְּעַכּו"ם אִיקְרִי אֱלוֹהֵי דְהוּא רַק בִּיאוֹר לִשׁוֹן בְּעַלְמָא מִקְרָא דּוּכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם הַנֶּאֱמַר קוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, וְלֹא יִלְיָף מִקְרָא דַּאֲלֵהִי כִסְפָּה וְגו' מִשׁוּם דְּנִיחָא לִיהָ לְמִילְפָּה מִקְרָא הַמּוֹקְדָם בְּתוֹרָה. אֲבָל סוּגִיא דְּשְׁבּוּעוֹת הַנִּ"ל י"ל דְּהוּלְכָתָ בְּשִׁיטַת הִירוּשָׁלַיִם סוּטָה הַנִּ"ל דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה אִפִּילוּ בִּיאוֹר הַלְשׁוֹן בְּעַלְמָא, וּמִשׁוּם הַכִּי הוּצָרַךְ לְמִילְפָּה דְּעַכּו"ם אִיקְרִי אֱלוֹהֵי מִקְרָא דַּאֲלֵהִי כִסְפָּה וְגו', וְלֹא יִלְיָף מִקְרָא דּוּכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם דִּילְפִינָן מִנִּיהָ בְּנִדְרִים מִשׁוּם דְּקָרָא זֶה נֶאֱמַר קוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה.

אֲמַנָּם לְפִי הָאִמַּת אִין דְּבַר זֶה נִרְאָה כָּלֵל לֹאמַר דְּשִׁיטַת הִירוּשָׁלַיִם הוּא דַּאִפִּילוּ בִּיאוֹר הַלְשׁוֹן בְּעַלְמָא אִין לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה, דְּמַהֲיָכִי תִיִּתִי יִשְׁתַּנָּה הַלְשׁוֹן אַחֵר מִתַּן תּוֹרָה מִמָּה שֶׁהִיא מִקְוֹדָם. דְּבִשְׁלַמָּא דְּבַר הַלְכָה שְׁפִיר יֵשׁ סְבִירָא לֹאמַר דַּאֲיָךְ לְמַדִּין מִקְוֹדָם מִתַּן תּוֹרָה מִשׁוּם דְּנִיתַנָּה תּוֹרָה וְנִתְחַדְּשָׁה הַלְכָה, אֲבָל בִּיאוֹר

הרמב"ן ז"ל עה"ת פ' תשא שנקרא לשוננו לה"ק מפני שניתנה בו תורה כו', משא"כ לסברת הרמב"ם ז"ל במורה דנקרא לשון הקודש מפאת שלא נמצאו בו שמות עצמיות לענייני המשגל, דא"כ לא הוי ראוי שיהיה חילוק בקדושת הלשון בין קודם מתן תורה לאחר מתן תורה. הנה לענ"ד י"ל גם לסברת הרמב"ם ז"ל במורה כן דרק לאחר מתן תורה נתקדש הלשון הקודש משאר לשונות משא"כ קודם מ"ת, דרק לאחר מתן תורה שנאסר לדבר ניבול פה לכן שמות המשגל הם דברים מגונים כיון שהם דברי איסור ולכן יש יתרון ללה"ק על שאר לשונות מפאת שלא נכללו בו דברים מגונים, אבל קודם מתן תורה שלא מצינו שהיה איסור לדבר ניבול פה אפי' שמות העצמיים של ענייני המשגל אין בהם תיעוב, ולכן לא היה שום יתרון אור ללשון הקודש מפאת שלא נכללו שמות העצמיים לענייני המשגל, וק"ל.

אמנם אין הדבר פשוט כ"כ אם קודם מתן תורה לא נאסרו לדבר ניבול פה, די"ל דכיון דמצינו דבן נח מוזהרין במצוות שלהם גם באביזרייהו וכל המסתעף מהם. כמבואר בסנהדרין (טו), מאן דאמר מורשה מיגזל קא גזיל לה מ"ד מאורסה דינו כנערה המאורסה כו' ע"ש. לכן גם בניבול פה נאסרו לדבר, כיון שאיסור ניבול פה הוא מחמת שמביא לידי תאוה וגורמת להוציא זרע לבטלה. וא"כ לפי מש"כ התוס' בסנהדרין (טו: ד"ה וסא) דמי שמצווה על פריה ורביה מצווה שלא להשחית זרע, א"כ כיון שקודם מתן תורה

הלשון אין סברא לומר דאין למדין מקודם מתן תורה. ודברי הירושלמי דסוטה הנ"ל אין כונתו משום דאין למדין מקודם מתן תורה אפי' ביאור הלשון בעלמא, רק דלענין זה אי אפשר למילף לשון ענייה הנאמר קודם מתן תורה על שאר לשונות שיהיה משמע גם לאחר מתן תורה על שאר לשונות. וה"ט דא"א למילף לענין זה מקודם מתן תורה אלאחר מתן תורה, כמ"ש בספר "בית האוצר" הנ"ל עצמו אחרי שהארין להביא מקומות שמבואר בהם דלמדין ביאור הלשון מקודם מתן תורה, וכתב אחרי זה וז"ל די"ל דרק אחרי מתן תורה הואיל וניתנה בלשון הקודש ונתקדש הלשון טפי ע"י נתינת התורה, ולכן הוא דיש חילוק בענין ענייה בין לשון הקודש לשאר לשונות ולא מקרי ענייה רק בלה"ק, משא"כ קודם שניתנה התורה לא היה ללשון הקודש אותו החשיבות אשר אחרי מתן תורה, וע"כ היה נחשב ענייה גם בשאר לשונות, עכ"ד. וי"ל ביאור הדברים עוד יותר, עפ"י דברי הגמ' מגילה (יז) עד שלא נכנסו ישראל לארץ הוכשרו כל הארצות לומר שירה משנכנסו ישראל לארץ לא הוכשרו כל הארצות לומר שירה. הרי דכיון שלא נבחר עדיין א"י לכן היה לכל הארצות אותה המעלה אשר עתה לא"י לבדו. וה"נ דכותיה דקודם שנבחר לה"ק היה לכל הלשונות אותה המעלה אשר עתה ללה"ק לבדו.

ומה שכתב שם בספר בית האוצר הנ"ל אחרי זה דלא יתכן פירוש הנ"ל, שכתב שם בירושלמי הנ"ל, רק לדעת

היו מצווין על פו"ר, דרך לאחר מתן תורה הוא דפטירי מפו"ר, משום דכל מצוה שנאמרה ולא נשנית לישראל נאמרה ולא לבני נח, כמבואר שם בסנהדרין (נט.), אבל קודם מתן תורה היו מצווין כמבואר שם בהדיא יעשה"ה ברש"י (ד"ה לזה). והמהרש"א ז"ל שנראה מדבריו בתענית (י"א) דגם קודם מתן תורה היו פטורין מפריה ורביה, כבר תפס עליו בנחל אשכול על ספר האשכול (ס"א עמוד 61) ובהגהות מצפה איתן שבש"ס דפוס ווילנא על תענית שם, ויש אתי ליישב דבריו אך אין כאן מקומו. ובמחכ"ת של המחבר "בית האוצר", אשר גם הוא תפס כן דגם קודם מתן תורה היו פטורין מפו"ר, כאשר תראה בספרו הנ"ל כלל א (א"ת ה"ה ולפ"ר) ובכלל טו (ד"ה ולולס) עיי"ש. וא"כ היו מצווין גם על השחתת זרע. ומלבד זה אין הדבר צריך ראייה דהיו מצווין על השחתת זרע, כיון דנענשו ע"ז במבול. וא"כ י"ל נמי דהיו מצווין על ניבול פה כיון שאיסורו הוא רק כדי שלא יבוא להשחתת זרע וזה היה שייך גם קודם מתן תורה.²

אמנם הנה ראיתי בספר מסילת ישרים (פיק י"א) דיבר שם באיסור נבלות הפה, וכתב שם וז"ל ואם לחשך אדם לומר שמה שאמרו על ניבול פה כו' ובמי שדמו רותח הדברים אמורים שמדי דברו בא לידי תאוה, אבל במי שאמרו דרך שחוק בעלמא לאו מילתא ואין לחוש עליו וכו', אלא האמת הוא כדברי רז"ל שניבול פה הוא

ערוותו של הדיבור ממש, ומשם זנות הוא שנאסר וכו' שאע"פ שאין בהם כרת או מיתת ב"ד אסורים הם איסור עצמם. הרי דנקט ז"ל דאיסור זה הוא איסור עצמי ולא שכל עיקר איסורו הוא רק משום שמביא לידי תאוה, וא"כ כיון שהוא איסור עצמי אין ראייה שהיה אסור קודם מ"ת. ואף שאחר שכתב שם במסילת ישרים שהם אסורים איסור עצמם, כתב שם וז"ל מלבד היותם ג"כ גורמים ומביאים אל האיסור הראשון עצמו כו'. מ"מ אין ראייה שמפאת זה אסרו הכתוב ג"כ, דכיון שכבר ביאר שהוא איסור עצמי יעשה"ה, למה ליה לומר טעמים על התורה למה אסרו. ורק כוונתו לומר לנו עצה טובה לפרוש מנבלות הפה, שמלבד היותם איסור עצמי הם ג"כ גורמים לבוא אל האיסור החמור. ומפאת מה שנמצא בספרי מוסר עצות טובות להרחיק מן החטא, בודאי שאין לדמות שהיה בזה איסור לבן נח, אם הוא הרחקה לאיסור שאסור גם לבן נח. וספק שלנו אם בזה איסור לבן נח היה רק אם נימא דכל איסור נבלות הפה שאסרו התורה הוא רק משום הרחקה לאיסור כנ"ל וכאשר ביארנו עתה שהוא איסור עצמי הנה בודאי שלא היה אסור לבן נח גם קודם מתן תורה. ושפיר אין ראייה דאין למדין מקודם מתן תורה ביאור הלשון מירושלמי סוטה הנ"ל, גם לסברת הרמב"ם ז"ל במורה, וכדברנו הנ"ל.

ומה שהערנו לעיל ממה דשינה הש"ס בשבועות ולא למדו הא דעכו"ם

ב. עי' בסוף הקדמתו של הגאון ר' ארי' צבי פרומר זצ"ל הי"ד, בהערותיו על הספר, שדן בזה אם נכרי מצווה על ניבול פה.

דילפי מקודם מתן תורה, כמו שכבר הביאו האחרונים דברי הירושלמי דיליף דאין מערבין שמחה בשמחה ממלא שבוע זאת (בראשית נט).

ולכאורה יש עוד להעיר מירושלמי ברכות (פ"ט ט"ו) דרש רבי זעירא בריה דרבי אבהו וירא אלהים את האור כי טוב ואחר כך ויבדל אלהים בין האור ובין החושך וכו', יעויי"ש היטב שלמד מזה דאין מברכין על הנר עד שיאורו לאורו, והרי זה ג"כ לימוד מקודם מתן תורה. וכדי שלא תאמר שאין זה לימוד גמור רק דרשה ורמז בעלמא דרך אסמכתא, הנני להראותך דברי הספר חרדים במצות עשה מן התורה התלויות בפה בקנה ובזמן (מ"י) שכתב וז"ל כתב סמ"ג בשם בה"ג שדבר תורה לומר הבדלה לאור הנר במוצאי שבת, דיליף לה בירושלמי מדכתיב וירא אלקים את האור כי טוב והדר ויבדל אלקים עכ"ל. הרי דנקטו הבה"ג ואחריו בסמ"ג דדרשת הירושלמי הנ"ל הוא לימוד גמור לא דרך אסמכתא ורמז בעלמא. אך י"ל דהירושלמי באמת לא כיון בזה ללימוד גמור רק לאסמכתא, מפאת דאין למדין מקודם מתן תורה, ורק הסמ"ג והבה"ג שפיר למדו מדרשה שהוא דברי תורה, כיון דהש"ס דידן סבירא ליה דלמדין מקודם מתן תורה, והלכה כש"ס דידן נגד הירושלמי. אבל אין לשונם מורה כן, ומשמע מדבריהם שבירושלמי כיוונו בזה ללימוד גמור. אמנם בלא"ה נראה שדרשה זו יתכן גם אם נימא דאין למדין מקודם מתן תורה, דרק אם באנו ללמוד מאדם יש

אקרי אלוה מקרא דילפינן מיניה בנדרים, ואשכחנא פתרי רק עפ"י דברי ספר בית האוצר הנ"ל שלמד מן הירושלמי דאין למדין מקודם מתן תורה אפילו ביאור הלשון, וא"כ כאשר בררנו עתה שאין שום ראייה מן הירושלמי לומר כן, ואין בזה שום סברא כלל שישתנה הלשון לאחר מתן תורה ממה שהי' מקודם, א"כ הקושיא במקומה עומדת על ש"ס דשבועות הנ"ל דאמאי לא יליף מילפותא דילפינן מיניה בנדרים. אמנם הנה מזה בודאי אין להביא ראייה לחזק כלל זה, דאדרבא דייק מיניה איפכא ממה שלמדו בנדרים ממקרא שנאמר קודם מתן תורה, ואין לעשות פלוגתא בין שגי סוגיות התלמוד מחמת שלא למדו בשבועות ממקרא הקדום דבלא"ה יקשה ממה שלא למדו ממקרא דלא יהיה לך אלהים אחרים הנאמר לאחר מתן תורה והוא מוקדם לפסוק אלהי כסף. וגם בנדרים כיון דבלא"ה למדו מקודם מתן תורה א"כ היה להם ללמוד מכמה מקראות שנקרא בהם עכו"ם אלוה מקודם לקרא דבכל אלהי מצרים, ובע"כ דלא דייק למינקט קרא המוזכר ראשון בתורה.

והנה לא נשאר לנו עתה לדבר רק מדברי הירושלמי מו"ק הנ"ל, שכתב הא דאין למדין מקודם מתן תורה על מידי דהלכתא, היינו שאין למדין דין מקודם מתן תורה. והנה כבר כתבתי שגם על זה הרבו האחרונים להביא חבילות מקומות שמבואר בהם דלמדין מקודם מתן תורה. וכדי שלא לעשות פלוגתא בין הש"ס דידן להירושלמי, ובפרט שמצינו גם בירושלמי

הירושלמי למד דין הבדלה לאור הנר מהקב"ה, ונקטו הבה"ג והסמ"ג דהוא לימוד גמור.

ועלה בדעתי לומר דאין כוונת הירושלמי מו"ק הנ"ל לתת כלל דאין למדין מקודם מתן תורה, וכוונת הירושלמי הוא רק על מאי דאיירי שם, שבא ללמוד אבלות מיוסף על זה אמר הירושלמי דאין למדין מקודם מתן תורה, היינו דא"א ללמוד דין אבלות מקודם מתן תורה. והטעם שיש לחלק בזה בין אבלות לשאר ענינים, דאף ששאר דברים למדין מקודם מ"ת מ"מ אבלות א"א ללמוד מקודם מ"ת, י"ל בפשיטות עפ"י מש"כ מפרשי התורה על הפסוק (דניס י, 6) בנים אתם לד' אלקיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, כי איסור הגדידה על המת מחייב באמת רק מפאת שישראל הם בנים למקום. ואעתיק לשון הספורנו כי פירושו יותר נאות להמכוון שלנו, וז"ל בנים אתם וגו' שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו במעלה ובתקות טוב, לפיכך אתם בנים לה' שהוא אביכם קיים לעד אין ראוי שתדאגו ותתאבלו בתכלית על שום מת עכ"ל. ולכן שפיר א"א ללמוד חיוב אבלות שבעה מקודם מתן תורה, מפני ש"ל דרך קודם מתן תורה אשר לא היו עדיין בגדר בנים למקום, לכן שפיר היה מקום לאבלות, אבל לאחר שניתנה התורה וקראנו הקב"ה בנים, דישראל הם בנים למקום וענין הישראליות הרי קבלו בשעת מתן תורה, שוב אין מקום להתאבל

לחלק בין קודם מתן תורה לאח"כ, משא"כ אם אנו באין ללמוד מהקב"ה אז אין לחלק בין קודם מתן תורה לאח"כ, דהרי התורה כבר היתה עוד קודם שנברא העולם ורק לנו עדיין לא ניתנה עד זמן מתן תורה, אבל לגבי הקב"ה הרי לא היה שום ענין מתן תורה. והשינוי שיתכן להיות בין קודם מתן תורה לאח"כ רק לגבי בני אדם יתכן, שלהם ניתנה התורה בשעת מתן תורה. ולכן אף שמצינו באדם שקודם מתן תורה שעשה כך וכך כמו יוסף שעשה לאביו אבל ז' ימים, מ"מ אין ללמוד ממנו אזמן הזה שכבר ניתנה לנו תורה, די"ל דרך מפאת שלא קיבל עדיין את התורה לכן היה שייך אז מצות אבלות, משא"כ אילו כבר קיבל את התורה לא היה עושה אָבֶל לאביו, ולכן לנו שכבר ניתן לנו התורה לא שייך לנו מצות אבלות. אבל אם הלימוד הוא מהקב"ה אין לומר מה שעשה זה הוא רק שהיה עדיין קודם מתן תורה ואילו היה לאחר מתן תורה לא היה עושה הדבר ההוא, דהרי הקב"ה בעצמו לא קיבל שום תורה בשעת מתן תורה וכבר היתה אצלו אמון קודם שנברא העולם, ורק שניתנה לנו בשעת מתן תורה, ולכן שפיר למדין גם מקודם מתן תורה אם הלימוד הוא מהקב"ה. ולכן שפיר למד הירושלמי הבדלה לאור הנר מקודם מתן תורה. אמנם בבעלי התוספות על התורה פ' בשלח (שמות י, 3) מבואר להיפוך, דגם גבי הקב"ה יש לחלק בין קודם מתן תורה לאח"כ, וקצת יש להרגיש על הצל"ח פסחים (1). שכתב שם בתוך דבריו, אלא ודאי מהקב"ה לא ילפינן כו' יע"ש, ואיך לא זכר אשר

על המת ד' ימים, כטעם איסור הגדידה על המת שאין ראוי להראות תכלית הדאגה והצער על הקרוב המת כשנשאר קרוב נכבד ממנו כו', וכדברי הספורנו הנ"ל, כן י"ל לענ"ד בכוונת הירושלמי. [נאך נעלם ממני פסוק מפורש בפרשת שמות (ד, כג) דקראם הכתוב בנים עוד קודם מתן תורה, יעש"ה. אך שוב ראיתי שגם בחסדי אבות פ"ג דאבות (משנה יד) נקיט כן דבנים לאחר מתן תורה הוא דאיקרן].

אמנם לפ"ז הנה שוב יקשה על המכילתא הנ"ל בריש דברינו, דיליף דזריזין מקדימין למצות מוישכם יהושע בבקר, דאיך שבק מקרא מלא הנאמר בתורה וישכם אברהם בבקר ויליף מיהושע. כיון שביארנו עתה דגם הירושלמי מודה דמצינן למילף בעלמא מקודם מתן תורה, ורק לענין אבילות הוא דקאמר לה הירושלמי הא דאין למדין מקודם מתן תורה, וא"כ שפיר איכא למילף דזריזין מקדימין למצות מאברהם. איברא דגם על המכילתא י"ל באופן הנ"ל על הירושלמי, דנהי דשפיר מצינן למילף גם מקודם מתן תורה, מ"מ לענין הא דזריזין מקדימין למצות א"א ללמוד מזה שמצינו זריזות אצל אברהם אבינו ע"ה. די"ל דטעם מצות הזריזות הוא משום דמיד בבוא הזמן אשר כבר חל עליו המצוה הוא מחויב מיד לעשות המצוה, דשמא אם לא יעשנה מיד ימות אח"כ ולא יוכל שוב לעשות המצוה, ולכן שפיר א"א ללמוד חיוב הזריזות מקודם מתן תורה די"ל דרק קודם מתן תורה היה חיוב זה, משום דהרי באמת מיתה לא שכיחא ולמה ניחוש שמא

ימות, אמנם הרי כבר דנו האחרונים ז"ל לומר דבבן נח לא אזלינן בתר רובא, משום דאחרי רבים להטות רק בישראל כתיב ובב"נ ליכא קרא. ולכן קודם מתן תורה דהיה להם עדיין דין בן נח ובב"נ חיישינן למיעוטא, לכן היה חיוב הזריזות אע"ג דמיתה לא שכיחא, משא"כ אחר נתינת התורה דאזלינן בתר רובא וא"כ כיון דמיתה לא שכיחא שוב אין מקום למצות זריזות. ולכן הוצרך ללמד מיהושע. והש"ס דילן דלמד מאברהם, י"ל דס"ל דכבר יצאו מכלל בני נח גם להקל, ושפיר מצינן למילף מאברהם דהרי גם אברהם אבינו לא היה לו לחוש למיעוטא ואעפ"כ זרו עצמו למצות. או י"ל דהש"ס ס"ל דגם בבן נח אזלינן בתר רובא, ופליגי הש"ס והמכילתא בפלוגתת האחרונים אי אזלינן בבן נח בתר רובא, דהמכילתא ס"ל דלא אזלינן בבן נח בתר רובא וע"כ א"א ללמוד מאברהם כנ"ל, והש"ס ס"ל דגם בב"נ אזלינן בתר רובא ולכן שפיר מצינן למילף מאברהם כיון דגם אברהם לא היה לו לחוש למיעוטא.

וי"ל עוד יותר דהמכילתא לטעמיה אזיל, דהרי סתם מכילתא הוא ר' ישמעאל כנודע, דהמכילתא נקרא מכילתא דר' ישמעאל. והנה כבר הערתי במחלוקת האחרונים הנ"ל אי אזלינן בבן נח בתר רובא, מש"ס שבת (ל). שוב מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי אמר לו גיירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת דחפו באמת הבנין שבידו, בא לפני הלל גייריה אמר לו דעלך

כולה, ואעפ"כ מיחשב קיום תנאו בלמדו דבר שנכלל בו רוב התורה. ואפשר לחלק בין לשון תפילה דאיירי שם הט"ז, דבזה י"ל דהכפל מורה על כל ממש דאל"כ למה הוצרך לכפול, משא"כ בלשון בני אדם כהא דשבת שוב אף בכפל לתיבת כל אין ראייה שכוונתו כל ממש, דדרכן של בני אדם לכפול דבריהן. כהא דאמרינן בכ"מ שנמצאו לשונות כפולים במקרא דברה תורה כלשון בני אדם. אמנם על תשובת המבי"ט ז"ל אשר הובאה בקונטרס עגונות שבאה"ע סו"ס יג (סי' לז) יש להרגיש קצת מדברי הגמ' אלה, שכתב שם דבלשון בני אדם לא אמרינן דרובו ככולו, והרי הכא נמי הוי לשון בני אדם ואעפ"כ מפרשינן לדבוריה שאמר כל התורה שכוונתו על רובו].

אמנם לפי מש"כ בשו"ת רע"א סי' מ"א לחלוק על המהרש"א בשבת שם שמבואר מדבריו שבעודו בגיותו קודם שנתגייר למד עמו הלל, וכתב דלאחר שנתגייר הוא שלמדו. י"ל שוב שפיר דלא אזלינן בכך נח בתר רובא, ומה שמיחשב קיום תנאו של הנכרי במה שלמדו דבר שנכלל בו רוב התורה, הוא משום שבשעת שלמדו כבר היה ישראל ובישראל הרי קי"ל דרובו ככולו. ולכן אף שבשעת אמירת התנאי עדיין היה נכרי ולא היה מורה לשונו על רוב רק על כל התורה ממש, כיון שבזמן חלות התנאי אשר התנה עליו כבר היה ישראל ובישראל קי"ל

סני לחברך לא תעביד זו היא כל התורה כולה ואיך פירושה הוא זיל גמור. וברש"י שם פירש דעלך סני לחברך לא תעביד, ריעך וריע אביך אל תעזוב זה הקדוש ברוך הוא, אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנאו שיעבור חבירך על דבריך, לשון אחר חבירך ממש, כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות עכ"ל. וא"כ לפום הך לישנא דרש"י ז"ל מוכח בע"כ דגם בבן נח אזלינן בתר רובא², דאל"כ הרי באמור הנכרי שילמדנו כל התורה כולה אין כונתו על רוב התורה רק על כולה ממש כיון שאין מעלת הרוב מעלה כלל בבן נח, וא"כ היאך קיים הלל תנאו של הנכרי בלמדו מה דסני לך לחברך לא תעביד שאין בכללו כל המצות רק רובם, ובע"כ דגם בב"נ אזלינן בתר רובא ושפיר י"ל דגם בב"נ דרובו ככולו, ובאמרו על מנת שתלמדני כל התורה כולה היתה כונתו שפיר גם על רוב. ואף שי"ל דהיינו באמת טעמיה דשמאי שדחפו באמת הבנין שבידו ולא עשה כהלל, משום דסובר דבבן נח לא אזלינן בתר רובא, מ"מ בודאי שאין לפסוק כשמאי נגד הלל.

[ובמקום אחר הערתי מגמ' זו גם על דברי הט"ז באו"ח (מקפנ, ג) שכתב שם דאף דאמרינן בכל מקום דרובו ככולו, מ"מ כשאומרים כל הדבר כולו אז אין אומרים שוב דרובו ככולו מפאת הכפל שכפל תיבת כל. והרי כאן ג"כ אמר ע"מ שתלמדני כל התורה

ג. הרב המחבר הוכיח מדין רובו ככולו לדין אזלינן בתר רוב, וצ"ע דבפשטות שני דינים חלוקים הם, דדין רובו ככולו נלמד בנזיר (מג). מקרא דוביום השביעי יגלחנו (צמדנר ו, ט), ואילו דין אזלינן בתר רוב נלמד מקרא דאחרי רבים להטות (שמות כג, ב), או מהלכה למשה מסיני (עי' רש"י מולין יב. ד"ה פסמ). וכנראה ס"ל לרב המחבר דשני הדינים תלויים בשורש אחד ועי'.

הלל שילמדנו כל התורה במה שלמדו דבר שנכלל בו רק רוב התורה וכו"ל.

ולכן שפיר למדו בש"ס מצות הזריזות מאברהם אבינו ע"ה, דאין לומר דרק קודם מתן תורה הוא דנתחייבו בזריזות משום דבבן נח לא אזלינן בתר רובא וחיישינן שמא ימות משא"כ לאחר מתן תורה כנ"ל, דהרי גם בב"נ אזלינן בתר רובא כדמוכח ממעשה דהלל כנ"ל. אבל המכילתא דהיא ר' ישמעאל ואיהו אית ליה דאזלינן בתר חלות הנדר כמ"ש בירושלמי הנ"ל, וא"כ ה"נ בההיא מעשה דהלל אין ראייה דגם בבן נח אזלינן בתר רובא, די"ל דמשו"ה מיחשב קיום תנאי הנכרי בלמדו דבר שנכלל בו רוב התורה, משום דבשעת חלות התנאי כבר היה ישראל ובישראל הרי קי"ל דרובו ככולו כנ"ל. ובודאי דכך ראוי לנו לומר אליבא דר' ישמעאל כי היכא דלא ניפוש פלוגתא בין שמאי להלל, דבודאי שמאי שדחפו באמת הבנין שבידו ס"ל דבב"נ לא אזלינן בתר רובא דאל"כ למה לא עשה כהלל, אלא ודאי דס"ל דבב"נ לא אזלינן בתר רובא, וגם ס"ל דאזלינן בתר שעת אמירת התנאי ולא בתר זמן חלותו, ולכן לא היה מיחשב לדעתו קיום תנאי הנכרי אם היה עושה כהלל. ונהי דהלל בע"כ פליג עליה מ"מ כל מה שאנו יכולים שלא לעשות פלוגתות יתירות החובה עלינו להשוותם. וא"כ כיון דר' ישמעאל ס"ל דאזלינן בתר שעת קיום התנאי, ובודאי דגם הלל ס"ל כן אליביה, א"כ למה לנו לומר דפליג על שמאי וסובר דבב"נ ג"כ אזלינן בתר רובא, כיון שגם אם

דרובו ככולו, בתר זמן חלות התנאי אזלינן ואמרינן דמה שאמר למדני כל התורה כולה אין כוונתו מה שנקרא כל התורה בזמן אמירתו רק בזמן אשר התנה עליו ללמדו ואז הרי גם רוב התורה בשם כל התורה יכונה מפאת דרובו ככולו. אך הדבר צריך ביאור עדיין אי אזלינן בתר זמן אמירתו את התנאי או בתר זמן חלות התנאי כנ"ל, דמן הסברא יש לצדד לכאן ולכאן.

ויש לפשוט ספק זה מדברי הירושלמי נדרים, והובא בר"ן ז"ל (ג. ד"ה ומד) דאיבעיא להו הנודר מיורדי הים לאחר שלשים יום וקודם שלשים יום נעשו יושבי יבשה, אי בתר שעת אמירת הנודר אזלינן והשתא יורדי הים נינהו או בתר חלות הנדר אזלינן דהוי להו יושבי יבשה ויהא מותר בהם. ותלי ליה בפלוגתא דרבי ישמעאל ור"ע יעש"ה, דר' ישמעאל סבר דבתר חלות הנדר אזלינן ור"ע סבר דבתר שעת אמירה אזלינן. ואף שהר"ן ז"ל שם ובפרק ואלו נדרים (פד. ד"ה ואני אומר) כתב דלית הילכתא כהך ירושלמי, מ"מ נראה מדבריו שם דמספקא ליה בדעת הרמב"ן ז"ל דאפשר סובר כהירושלמי, ובטור יורה דעה (סי ריו) פסק כהירושלמי והכי קי"ל להלכה בשו"ע שם (סע' לה). והוא ממש ספק שלנו, וא"כ כיון דקי"ל דהלכה כר"ע מחבירו ואזלינן בתר שעת אמירה, א"כ שוב ראייה שלנו דגם בבן נח אזלינן בתר רובא ממעשה דהלל במקומה עומדת, דהרי בשעת אמירה היה עדיין נכרי ואעפ"כ מיחשב קיום תנאי שהתנה עם

לא נימא כן מ"מ א"ש מה שנחשב אליביה קיום תנאי של הנכרי כיון דאזלינן בתר שעת חלות התנאי כנ"ל. ולכן הוצרך למילף מצות הזריזות מיהושע, ולא היה יכול ללמוד מאברהם דיש לדחות כנ"ל, דרק קודם מתן תורה נתחייבו בזריזות משום דלא אזלינן בתר רובא בב"נ וחיישינן למיתה, משא"כ אחרי מתן תורה ודו"ק.

ובפשיטות יש ליישב דברי המכילתא דיליף מיהושע ולא יליף מאברהם, דבתנחומא פרשת וירא איתא, וישכם אברהם בבקר ולמה בבקר אמר שמא שרה תחזור בדבורה ולא תניחני אקום בהשכמה קודם שתקום היא, למה בהשכמה שזריזין מקדימין למצות כו'. ובעץ יוסף שם הגיה, "דבר אחר" למה בהשכמה שזריזין מקדימין למצות. וא"כ אפשר שהמכילתא לא רצה למילף מאברהם משום די"ל דהשכמתו לא היה משום שזריזין מקדימין למצות רק כטעם הראשון שבתנחומא הנ"ל. ומה דילפינן בש"ס הא דזריזין מקדימין למצות מאברהם ולא חיישינן דאיכא לדחות דלאו מטעם זריזות היתה רק כטעם הא' שבתנחומא, דס"ל דבתר דגלי לן קרא דוישכם יהושע בבקר דשם ע"כ הוא משום מדת זריזות, שוב אית לן לומר דגם באברהם היתה השכמתו מטעם שזריזין מקדימין למצות.

ובעיקר כלל זה דאין למדין מקודם מתן תורה, עיין "ילקוט הגרשוני" (א"מ קפז), ועיין עוד בקונטרס אחרון שבספר

הנ"ל (דף נג:), ובשו"ת מהרש"ם (מ"צ סי' נכ, יג), ובי"צ אהע"ז סי' ה', ובאור חדש פרשת ויחי ויעלת חן שם, ויבין שמועה (כלל ט) וחת"ס חיו"ד (סי' של) ומנחת אלעזר (מ"א, סג) ונחל אשכול ח"ב (עמ' 118) ועיין בדברינו לקמן.

ועפ"י דברי האחרונים הנ"ל שתפסו שדבר זה אי למדין מקודם מתן תורה הוא פלוגתת הבבלי והירושלמי, יש לבאר ג"כ בהא דש"ס חולין (י:): דמקשינן על הא דחמורו של רבי פנחס בן יאיר דלא רצה לאכול תבואה שאינה מעושרת ודמאי, ומי מיחייבא והתני הלוקח לזרע ולבהמה כו' פטור מן הדמאי, ומשני דהיינו דוקא בלקחן מתחילה לבהמה אבל בלקחן מתחילה לאדם אסור. ובתוס' הביאו בשם הירושלמי דחמריה דרפב"י מחמרת על עצמה היתה. וצריך להבין למה לא משני כן הש"ס דילן. אך י"ל עפ"י מה שהקשה במגלה עמוקות (פר' ויג) על יעקב שאמר אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי, שאילו ידעתי לא ישנתי במקום קדוש כזה, שאם אין נכון לישן רק משום שלא ידע ישן שם והא צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם. וכנראה דנקט דלא כדברי התוס' (שם ה: ד"ה לדיקס עמון, ונכ"מ) שמחלקין בין איסור אכילה לשאר איסורים. אך י"ל דרק מה שהוא אסור מצד הדין אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים, ולא במה שהוא רק מידת חסידות. ועפ"י מוכח דבמידת חסידות לא אמרינן אין הקב"ה מביא תקלה, ולכן לא רצה ש"ס דידן לשנויי דמחמרת על עצמה, דכיון

דאינו מדינא, נלמד מיעקב דלא שייך בזה כלל דאין הקב"ה מביא תקלה על ידם. ורק הירושלמי משני כן, משום דלשיטתיה אזיל דס"ל דאין למדין מקודם מתן תורה, ולכן שפיר י"ל דגם במידת חסידות אין הקב"ה מביא תקלה, ואין להביא ראיה מיעקב שהיה קודם מתן תורה. וגם הבראשית רבה שהביאו התוס' דמשני כהירושלמי, הרי גם הוא מבואר בו כהירושלמי דאין למדין מקודם מתן תורה. ותימה על הגאון מהר"י ענגיל בספרו בית האוצר (פ"ג א, ט) שחקר אי גם במידת חסידות שייך כלל דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י הצדיקים, ולא זכר דברי הירושלמי שהביאו התוס' בחולין.

ובעיקר הכלל דאין למדין מקודם מתן תורה שהאריכו בזה האחרונים, דמצינו בש"ס כמה פעמים דלמדין מקודם מתן תורה, גם בירושלמי עצמו מצינו שלמד מקודם מתן תורה. שהרי למד דאין מערבין שמחה בשמחה מקרא דמלא שבוע זאת שנאמר גבי יעקב. ועוד יש להקשות לפי מש"כ האחרונים דש"ס דילן פליג על הירושלמי וסובר דלמדין מקודם מתן תורה, ולמה למדו בש"ס דילן במו"ק (ט). הא דאין מערבין שמחה בשמחה מקרא דשלמה יע"ש ולא למדו מקרא דאורייתא, וכדומה שכבר העירו בזה. נפל בדעתי לחדש די"ל דהש"ס דילן והירושלמי לא פליגי, די"ל דהא דאמר הירושלמי דאין למדין מקודם מתן תורה היינו לשיהיה לו דין תורה ממש לא נוכל ללמוד, דדבר הנלמד מקודם מתן תורה

נחשב רק כדברי קבלה. וכמו שהדבר הנלמד מדברי קבלה אף שנאמר ברוה"ק ונאמר מפי הגבורה מ"מ קיל מדאורייתא ממש, והרבה פוסקים פסקו דספיקו לקולא, והיינו מפני שלא ניתן למשה בסיני, דעיקר התורה הוא מה שנאמר למשה בסיני ומה שנאמר ע"י שאר נביאים קיל. וה"ה י"ל דמה שנאמר קודם מתן תורה כיון שלא נאמר למשה בסיני אין לו דין דאורייתא ממש רק דין דדברי קבלה, דמאי נפקא מינה בין אם נאמר לנביא אחר משה או קודם משה רבינו דמ"מ לא נאמר למשה בסיני. ולכן לגבי מה שאמר בירושלמי הנ"ל והוא במו"ק (פ"ג ה"ט) לאַבְל מן התורה שבעה דכתיב ויעש לאביו אבל שבעת ימים, וע"ז דחי ולמדין דבר קודם למתן תורה היינו שיהיה מן התורה ממש, וכמו שהתחיל מנין לאבל מן התורה. ואף שמצינו בכמה דוכתי בש"ס שאמרו מנין לדבר זה מן התורה והביאו קרא דדברי קבלה, מ"מ כאן י"ל דכוונתם היה שיהיה מן התורה ממש, ולכן דחה ולמדין דבר קודם למתן תורה. ועפ"ז י"ל דגם הש"ס דידן מודה להירושלמי בזה, דאף שמצינו בכ"ד בש"ס שלמדו כמה דינים מקרא דקודם מתן תורה, מ"מ י"ל דהוה רק מדברי קבלה.

ועפ"ז מיושב ג"כ מה שלמד בירושלמי דאין מערבין שמחה בשמחה מקרא דמלא שבוע זאת שנאמר גבי יעקב, דהרי כתבנו דגם הירושלמי מודה שנוכל ללמוד מקודם מתן תורה, ורק שאין לו דין תורה ממש רק דין דברי קבלה, ולכן עכ"פ

הדיבור דוחה ל"ת שלאחר הדיבור, משום דמצוה שלפני הדיבור קיל לגבי שאר תורה והוה רק כדברי קבלה נגד תורת משה ולכן אינה דוחה.

ויש להסביר הדבר מה שיש קלות למצוה שקודם מתן תורה אף שנאמרה למשה רבנו ויש לה רק דין דדברי קבלה, עפ"י מה שכתב הר"ן ז"ל בדרשותיו בהא דכתיב ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, וצ"ב דממה נפשך אם יש בכח אנושי להגיע למעלת משה ע"י מעשיו א"כ איך אמרה תורה ולא קם נביא הא הבחירה חפשית ודלמא יבוא גם אחר ויתעלה במעשיו כמו משה, ואם א"א בכח אנושי להגיע למדרגה ע"י מעשיו א"כ איך הגיע משה לזה. וע"ז כתב הר"ן ז"ל דבאמת א"א לבן אדם ע"י מעשיו להתעלות למדרגת משה בנבואה, וגם משה רבנו לא הגיע למדרגותיו בנבואה ע"י מעשיו לבד, ורק שמן שמים נתנו לו מדרגות יותר מכפי מעשיו משום שהיתה השעה צריכה לכך שתנתן התורה, ולקבלת התורה היה צריך אדם שיש לו מדרגות רמות כאלו, ולכן אחר שכבר ניתנה התורה לא קם נביא בישראל עוד כמשה. ולפי"ז י"ל דגם משה קודם מתן תורה לא היה לו עדיין המדרגות הללו יותר מכפי פעולותיו, ולכן כמו שדברי קבלה קל מדברי תורה משום שנאמר ע"י נביא אחר שקטן במדרגת נבואתו מנבואת משה, כמו כן י"ל אף בנבואת משה שקודם מתן תורה שלא היו לו עדיין המדרגות אשר בשעת מתן תורה, משו"ה אין לו רק דין דדברי קבלה.

למדו כאן שאין מערבין שמחה בשמחה מדברי קבלה. ומיושב ג"כ הש"ס שלנו מה שלמדו מקרא דשלמה דהוא רק קרא דדברי קבלה ולא למדו מקרא דיעקב, משום דגם קרא דיעקב לא עדיף מקרא דדברי קבלה משום דהוא קודם מתן תורה. ובזה יש ליישב ג"כ הא דזריזין מקדימין למצות שלמדו בש"ס שלנו מקרא דוישכם אברהם בבקר ובמכילתא הנ"ל יליף לה מקרא דדברי קבלה דוישכם יהושע בבקר, משום דקרא דקודם מתן תורה וקרא דדברי קבלה כחד נינהו, ושפיר למדו בש"ס מקודם מתן תורה ובמכילתא מדברי קבלה משום דאין יתרון לזה על זה. ובזה יש ליישב ג"כ בש"ס דכתובות (ו:): דיליף ברכת חתנים בעשרה מקראי דדברי קבלה, ובתוס' שם בשם מסכת כלה דיליף מקרא דויברכו את רבקה, משום דקרא דקודם מתן תורה וקרא דדברי קבלה כחד נינהו, ולכן מר יליף לה מקרא זה ומר מקרא זה. ובזה יש לפרש ג"כ הא דלמדו בירושלמי ריש לולב הגזול (סו"ט פ"ג ה"ו) פסול דלולב יבש משום דכתיב לא המתים יהללו יה, וברש"י (סו"ט ט: ד"ה יצט) מקרא דואנוהו, משום דקרא דדברי קבלה דלא המתים גו' וקרא דואנוהו דהוה קודם מתן תורה י"ל דכחידא נינהו. ואף שנאמר ע"י משה מ"מ י"ל כיון דלא נאמר בסיני קיל והוה רק כדברי קבלה, דעיקר מעלת תורת משה על שאר המצות שנאמר ע"י שאר נביאים היה רק מה שנתנה בסיני ומסיני ואילך, שאז היה התחלת מתן תורה. ובזה יש להבין ג"כ מה דנקט הירושלמי והובא בתוס' קידושין (ל. ד"ה אקויו) דאין עשה דלפני

בעבירה ופליג רק ביו"ט שני לפי שהוא מדרבנן, א"כ י"ל דנ"מ בזמן הבית שהיה המצוה במקדש כל שבעה מן התורה ויפסל גזול מטעם מצוה הבאה בעבירה כל שבעה מדברי קבלה גם אליבא דשמואל.

מז. אין למדין מקודם מתן תורה.
אין למדין מקודם מתן תורה. י"ל דפליגי בזה ר' אילעא משום ר' אלעזר ב"ר שמעון ורב יוסף ביבמות (ס"ה), עיין בלמודי ה' (לימוד קמ"ג) ותבין. [היינו דלכך נקיט רב יוסף קרא הנאמר באברהם דלאבות היה דין ישראל, ואינו בכלל הכלל דאין למדין מקודם מתן תורה].

מח. אין מבטלין איסור לכתחילה.
אין מבטלין איסור לכתחילה. אף מה שאסור משום מראית העין וכשנתערב תו ליכא מראית עין מ"מ אסור לבטל לכתחילה. ש"ך יו"ד (ס"ה, י"א).

מט. אין מבטלין איסור לכתחילה.
אין מבטלין איסור לכתחילה. אי הוה דאורייתא או דרבנן, עיין אור חדש בפתיחה לקידושין (א"ח י"ד) דתלוי אי גיעולי מדין חידוש הוא, בפלוגתא דר' עקיבא ורבנן לענין טעם כעיקר דאורייתא או דרבנן, ועיין בן פורת (ס"ה) בענין אין מבטלין.

נ. אין מוקדם ומאוחר בתורה.
אין מוקדם ומאוחר בתורה. והני מילי בתרי עניני אבל בחד ענינא מאי

ועפי"ן יש ליישב קושיית התוס' בריש לולב הגזול (נט: ד"ה לולב) על רש"י שכתב דפסול לולב יבש הוא משום ואנוהו, והרי בגמ' לקמן (ל"א) אמר הטעם משום דמקשינן לולב לאתרוג ובאתרוג כתיב הדר. ועפ"י הנ"ל י"ל דהיה הוכחה לרש"י ז"ל דתנא דמתני' סובר דלא מקשינן לולב לאתרוג ואעפ"כ פסיל ליה מטעם ואנוהו, והגמ' דקאמר לקמן דהפסול מטעם דמקשינן לולב לאתרוג אמרינן כן רק על ת"ק דר' יהודה דברייתא דלקמן דאמר יבש פסול, אבל תנא דמתני' בע"כ דסובר דלא מקשינן לולב לאתרוג ופסיל ליה רק מטעם ואנוהו. דהפנ"י הקשה על סדר המשנה דתנא גזול ויבש בחד בבא דמה ענין גזול אצל יבש, טפי הו"ל למתני יבש אצל נקטם ראשו וגזול אצל של אשירה. אך י"ל דמשום הכי תני גזול אצל יבש משום דתרוייהו פסולם רק מדברי קבלה, שגזול פסול ביו"ט שני מטעם מצוה הבאה בעבירה, שנלמד מקרא דמלאכי (ה', יג) והבאתם גזול ואת הפסח וכו' כמבואר בגמ' שזה מדברי קבלה, ויבש פסולו מטעם ואנוהו שנאמר לפני הדיבור ויש לו דין דדברי קבלה כנ"ל. ולכן הוכרח רש"י לפרש שפסול יבש הוא מטעם ואנוהו דאל"כ יקשה קושית הפנ"י על סדר המשנה. אמנם לפי"ז הנה יקשה על שמואל דלקמן דס"ל גזול פסול רק ביום ראשון, א"כ אכתי מה שייכות יש לגזול עם יבש כיון דפסול גזול אינו מטעם מצוה הבאה בעבירה רק מטעם לכם. אמנם למ"ש התוס' לקמן (נט: ד"ה נעין) דגם שמואל אית ליה פסול דמצוה הבאה

הוכחה גם בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר, וה"נ איכא הוכחה, ולכן הוצרך הט"ז בספרו דברי דוד להקשות מש"ס שבת דמאי הר סיני דגם שם איכא הוכחה כזו ואפ"ה פרכינן דנסאי מבעיא ליה, ומוכח דבתיבה אחת גם היכא דמוכח לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר. ובכל הכלל שם בספר בית האוצר מוכח דנקט דגם היכא דאיכא הוכחה דהמאוחר מוקדם לא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה בחד ענינא, ותימה שלא זכר דברי התוס' הנזכרים.

ואל תתמה על מה שכתבתי על הא דשמים דחשיב מוכח שהאל"ף מוקדם להשי"ן כדי שיהא טעם על קריאת שם לרקיע שמים, ודלמא הוא שם העצם שמים, ובש"ס ששאלו מאי שמים היינו רק דכיון דאיכא למידרש דרשינן אבל לא שיהיה חשוב מוכח שהאל"ף קודמת להשי"ן דאל"כ חזרה השאלה מאי שמים. דשאני הכא דעל כרחך שיש טעם בקריאת שם שמים דאם לא כן למה שינה שמם מרקיע לשמים, כ"כ בגור אריה ולבוש האורה שם על השאלה מאי שמים. ובודאי במתניתא דמפרשינן מאי שמים אש ומים לא ניחא להו לפרש שם מים או שא מים. עיין ש"ס חגיגה (יג.) דאמרינן, מאי שמים אמר ר' יוסי בר חנינא ששם מים במתניתא תנא אש ומים וכו'. והטעם דלא ניחא למתניתא בפרושים האחרים, עיין בלבוש האורה (פרי' זרע"ט) על רש"י הנ"ל השאלות שיש על כל אחד מהפירושים. ויותר מזה עיין להתוס' כתובות (י: ד"ה אלמנא) דסלקא

דמוקדם מוקדם ומאי דמאוחר מאוחר, הכי אמרו בש"ס פסחים (ו:), ובתוס' שם (ד"ה זל) דהיינו דוקא היכא דליכא הוכחה שהמאוחר מוקדם הוא דלא אמרינן בחד ענינא אין מוקדם ומאוחר בתורה, אבל היכא דאיכא הוכחה שהמאוחר בפסוק צריך להיות קודם אז גם בחד ענינא אמרינן אין מוקדם ומאוחר בתורה. ומבואר דבתרי עניני גם היכא דליכא שום הוכחה שהמאוחר קודם להמוקדם בפסוק מ"מ מספקינן דשמא המאוחר מוקדם. ועיי"ש היטב ברש"ל ורש"א ז"ל.

ועיין בספר בית האוצר (כלל קי) שהרבה לתמוה על הרא"ם ז"ל שכתב בבראשית (א, ט) על מה שפירש"י, 'שמים' אש ומים, וז"ל ואש ומים כי השיך הקמוצה של מלת שמים אחריה אלף נחה ובהפוך אותיות יהיה אש מים, כך פירש אותו בעל הפליאה (לרי' אציגדור קרא על פרי' זרע"ט), ואמר שמה שאין האש מסודר בסדרו הוא להודיענו שכשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות עכ"ל. והביא בספר בית האוצר הנ"ל בשם הדברי דוד להט"ז ז"ל שם שתמה על זה וז"ל וקשה דאמרינן בפרק ר"ע (ע"ט פט.) מאי הר סיני הר שנעשו בו נסים לישראל, ופרכינן הר נסאי מבעי ליה עכ"ל. ובספר בית האוצר הנ"ל תמה ע"ז וז"ל וצע"ג דאיך הוה אמינא לומר כן, הא אפילו בחד ענינא יש מוקדם ומאוחר, וכמפורש בש"ס פסחים הנ"ל, וכ"ש באותיות של תיבה אחת עכ"ל. ולא קשיא מידי, דכבר כתבו התוס' דהיכא דאיכא

אדעתייהו למילף דכתובה דאורייתא ממה דמצינו בתורה שם אלמנה, ובש"ס שם אמרו מאי אלמנה על שם מנה, אף דגם שם י"ל דהוא שם העצם, ומלבד זה יש כמה טעמים על קריאת שם אלמנה, עיין בגליון הרש"א ריש כתובות. ומוכח דשאלת הגמ' על תיבה מאי לשון זה ותירוצם הוא דבר מוכרח, עד שאפשר ללמוד מזה דין. וא"כ ה"נ עכ"פ חשוב מוכח.

אך גם במה שמוכח מדברי הדברי דוד דבחד תיבה לא אמרינן בשום אופן אין מוקדם, ומביא לזה ראיה מש"ס שבת הנ"ל דהר נסאי מבעיא ליה, הנה אני תמה מש"ס שבת (פ.ה.) וחורי שמריחים את הארץ, ופרש"י שם (ד"ה שמריחים) סרס את התיבה ודורשה, הרי דגם בתיבה אחת נוכל לסרס התיבה ולומר דהמאוחר בתיבה כאילו נכתב קודם, ודברי הש"ס דהר נסאי מיבעיא ליה והש"ס ד'וחוריה לכאורה סתראי ניהו וצ"ע ליישב זה. ובעיקר הדבר עיין בש"ס בבא בתרא (ק"א:) וברשב"ם (ד"ה ומוסיפין), דיותר נוכל להפך אותיות מלהפך תיבות, וזה ללשון הב' שם, וללשון הא' שם באותיות הוא פלוגתא דאביי ורבא כמו בתיבות של פסוק אחד שהוא פלוגתת אביי ורבא שם יעש"ה. ועכ"פ יתיישב קצת קושית בית האוצר הנ"ל כמובן. ועיי"ש עוד דגם באותיות הוא פלוגתא דתנאי, ר"ע ור"י. ובהך ענינא דבחד ענינא אין מוקדם, עיין עוד רש"י שמות (ד, ט) ומדרש רבה פר' נשא (ט, לו).

נא. אין משיבין את הארי לאחר מותו.

אין משיבין את הארי לאחר מותו. עיין באר שבע (ס"י לה) דכל זה כשלא כתב טעמו אבל כשכתב טעמו ונימוקו ואנו רואין דליתא משיבין.

נב. אין נהנין ממעשה נסים.

אין נהנין ממעשה נסים. ש"ס תענית (כד:) ועיין דבש לפי (להחיד"א, מערכת ה אות כה, הנה"ה), [דאם המין ישנו בעולם רק דנשתנה הטבע, כגון מי שאמר לשמן וידליק יאמר לחומץ וידליק, מותר. וכן בפיקוח נפש מותר, ומה"ט נהנו מן המן אע"פ שאין מינו בעולם עיי"ש].

נג. אין סדר למשנה.

אין סדר למשנה. והיינו דוקא בתרי מסכת אבל בחדא מסכתא יש סדר למשנה, ובתלתי בבי דהיינו ב"ק ב"מ וב"ב פלוגתא הוא בגמ' עבודה זרה (י.) אי כולה נזיקין חדא מסכת הוא. ועיין ביד מלאכי (א' שלמ) דאיכא מאן דמפרש דכולה נזיקין לאו אתלתא בבי לחוד קאמר רק על כולה נזיקין ממש, ועיי"ש שכתב שמצא מאן דסבר דכולה שחיתת קדשים חדא מסכת הוא, ודחה דבריו.

ודעת הרב כסף משנה בהל' רוצח (ט, א) דבתרי סדרי יש סדר למשנה ורק בתרי מסכתות שבסדר אחד אין סדר למשנה. ועיין מה שצייין בזה ביד מלאכי (א' ע) ורבו החולקים עליו יע"ש, ועיין

הסדרים כן שכל הסדר נחשב כחדא מסכת ויש סדר למשנה, ורק בתרי סדרי הוא דאין סדר למשנה. ומה שהבאתי לעיל בשם הלב מבין דבמסכת ברכות כו"ע מודו שהיא ראשונה לסדר זרעים, עיין בפני יהושע בברכות (מ.) שמפורש להיפוך. ועיין רש"י חולין (לג: ד"ה ומשנה) דהא דאמרינן בחד מסכת יש סדר למשנה ה"מ לענין סתם ואח"כ מחלוקת אבל לא לענין אחר יעוי"ש. ועיין תוס' שבועות (ג: ד"ה מכז).

נד. אין ספק מוציא מידי ודאי.

אין ספק מוציא מידי ודאי. היכא ששני בני אדם באין בטענת ירושה וזה טוען שהכל שלו והשני טוען שהחצי שלו וחציה השני של חברו, אמרינן אין ספק מוציא מידי ודאי, כיון שלאחד יש ודאי שהוא יורש עכ"פ והשני יש ספק אם הוא יורש כלל, והכל של מי שיש לו ודאי שהוא יורש במקצת. רשב"ם ב"ב (קנח: ד"ה אלו ואלו) ומביא ראיה מש"ס יבמות (לג:).

נה. אין קטיגור נעשה סניגור.

אין קטיגור נעשה סניגור. אף דאמרינן בר"ה (כו.) דהיינו דוקא בפנים, מ"מ בדבר עצמו שעשה בו העבירה תליא בשני תירוצים בתוס' יבמות (ו. ד"ה שאלמ), עיין צבי תפארת (סי' לו) וע"ש שהוא פלוגתת הבבלי וירושלמי.

בפתיחת הצל"ח (ד"ה והמיו"ט) שכתב סעד לדבריו, ועיין בשדי חמד מערכת הא' (א' רכז). ואני מצאתי להיפוך מדברי הכס"מ בתוס' שבת (פא: ד"ה והאלמ) [דגם בב' סדרים לא חשיב סתם ואח"כ מחלוקת], ובתוס' ביצה (ט: סוד"ה אלמ) [דמסכת עדיות נשנית קודם מסכת ביצה].⁷ וכן כתב בחק נתן על תמיד (לג:.) בשיטת הרמב"ם ז"ל. וכן יש להביא ראיה מש"ס ב"ק (טז:), ומאי חזית דאזיל בתר ההוא סתמא ליעבד כי ההוא סתמא דצנועין, ואי נימא דיש סדר בתרי סדרי א"כ ל"ק כלל דסתמא דמרוכה הוא מאוחר שהוא בסדר נזיקין וסתמא דצנועין הוא בסדר זרעים. ועיין ר"ן נדרים (נד: ד"ה ולענין הלכה) שמפורש ג"כ להיפוך מדברי הכס"מ. וע"ש בשדי חמד אות הנ"ל בשם ספר לב מבין דבמסכת ברכות י"ל דכו"ע מודו דהיא ראשונה לסדר זרעים ויש בה סדר.

ועיין עוד בשדי חמד שם (א' רכו) בשם הרב נחפה בכסף דלא אמרינן אין סדר למשנה רק היכא שהאמוראים אמרו, אבל מעצמינו ליכא למימר הכי, והשדי חמד מפקפק בזה. ובאמת שכן מוכח מדברי כמה מהראשונים דאית לן למימר גם מעצמינו אין סדר למשנה.

ועיין תוס' יבמות (מג: ד"ה סמס) שמבואר מדבריהם ג"כ היפוך דברי הכ"מ הנ"ל. וע"ש בהגהות הרש"ש על רש"י שכתב בדעת רש"י דכמו דאמרינן כולה נזיקין חדא מסכתא, הוא הדין בכל

ד. דהתוס' שם כתבו דמסכת עדיות נשנית לפי הטעות קודם דמוחלפת השיטה, אף שבביצה (נמשנה דמריסין יא:) כבר נשנית לאחר שהחליפו את השיטה.

קהלת

מערכת א

שלמה

כג

נו. אין שליחות לעכו"ם.

אין שליחות לעכו"ם. עיין מערכת ש (שלימות).

נז. איסורא מממונא לא ילפינן.

איסורא מממונא לא ילפינן. ש"ס ברכות (מט:).

נח. איסורין מבטלין זה את זה.

איסורין מבטלין זה את זה. פלוגתא דריש לקיש ור' אלעזר בזבחים (עמ.), דר"ל ס"ל שם דמבטלין זה את זה, ור' אלעזר ס"ל שם (עט.) דאין מבטלין זה את זה. ופסק הרמב"ם ז"ל (נהל' פסולי המוקדשין יט, ט) כר' אלעזר דאין מבטלין זה את זה, אבל מהטור יו"ד (סוף סי' נח) מבואר דס"ל דמבטלין זה את זה, וכן הבין המנחת יעקב שמחולקים בזה הרמב"ם ז"ל והטור. אמנם בחוות דעת שם ובסי' צ"ב (גיאויס, טו) כתב דלא פליגי, דהרמב"ם ז"ל מיירי ביבש ביבש, אבל כשמתערב הטעם גם הרמב"ם ז"ל מודה דמבטלין זה את זה, ועיין באריכות בזה בפמ"ג שער התערובות.

נט. איסתרי זוזי.

איסתרי זוזי. הוא חצי דינר, רש"י גיטין (יד. ד"ה איסתרי).

ס. אירוסין.

אירוסין. אי איכא מצוה באירוסין, עיין ש"ס מו"ק (יט:) לא מיבעיא אירוסין דליכא מצוה, וע"ש בהגהות

מהר"צ חיות מה שציין בזה. וע"ע ש"ס ביצה (לו:) ואין מקדשין והא מצוה קעביד, ועיין רש"י יבמות (מג. ד"ה ומאלסין) ומצוה קעביד. ועיין קידושין (מא.) מצוה בו יותר מבשלוחו, ומבואר ג"כ דאיכא מצוה.

סא. איש.

איש. לא נקרא איש עד שהוא בן כ"ה שנה, ילקוט שמעוני שמות (ימו קסו). וצ"ע מהא דקי"ל בכ"מ בש"ס דמבן י"ג נקרא איש, וע"ש בזית רענן מש"כ ע"ז. ולענ"ד י"ל דבלשון תורה נקרא איש אבל בלשון בני אדם לא נקרא איש, ושם קאי על לשון בני אדם יע"ש. אבל אין לחלק בין קודם מתן תורה לאח"כ, דברש"י על אבות (פ"ה משנה כא) מבואר דגם קודם מתן תורה מבן י"ג נקרא איש.

סב. אכילה דלא חשיב אלא בכזית.

אכילה דלא חשיב אלא בכזית. אם גם אכילת בן נח ואכילת בעלי חיים לא חשיבא אכילה גבייהו בפחות מכזית, עיין בן פורת (סי' ג' א' ט).

סג. אכילה עם העכו"ם ביחד.

אכילה עם העכו"ם ביחד. עיין מערכת ע (עכו"ס).

סד. אכסנאי.

אכסנאי. אף שיש עמו לאכול מביתו מ"מ יקנה אצל האושפיזא שמתאכסן אצלו, רש"י פר' חקת (נמדנל כ, ז) ומדרש רבה שם (פר' יט, טו).

סה. אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש.

אלה המצות שאין הנביא רשאי לחדש. במה שיש לחקור כמה דברים שנראו שחידשו הנביאים, עיין חתם סופר חאו"ח (סי' רט).

סו. אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה.

אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דבר הלכה. וגירסת הגר"א ז"ל מתוך שמחה של מצוה, ש"ס ברכות (לג).

סז. אליהו.

אליהו. אינו נגלה אלא למי שאינו קפדן, ומי שפגע בו ומי שישב עמו מובטח לו שהוא בן עוה"ב, מסכת כלה (ה, לג).

סח. אליהו.

אליהו. יכול לטעות על ישראל שהוא עכו"ם, כן מבואר מדברי המהרש"א בח"א (נרכות ו:).

סט. אל"ף בי"ת.

אל"ף בי"ת. שבח המיוסד בסדר האל"ף בי"ת הוא חשוב יותר, ש"ס ברכות (ד:). [דקס"ד דהחשיבות לומר תהלה לדוד הוא משום דאטיא באל"ף בי"ת].

ע. אלמנה.

אלמנה. אי איכא סכנה לישא אלמנה, עין שו"ת מהרש"ם (מ"ג, קמא).

עא. אלקנה.

אלקנה. שזכה להיות לו בן שמואל, עיין בתנא דבי אליהו רבה (פ"ט) הטעם שזכה לזה שהיה מזכה הרבים שיעלו לרגל.

עב. אמה.

אמה. שיעור אמה, עיין דרכי תשובה סי' י"ט (כז).

עג. אמה של הקב"ה.

אמה של הקב"ה. הוא עשרה אלפים פרסאות, עיין נחל קדומים (דף ג).

עד. אמה העבריה.

אמה העבריה. אי הוקשה לאשה מהקישא דואם אחרת יקח לו, עיין בפתיחת האור חדש לקידושין (דף 6): דאיפלגי בה רב הונא ורב חסדא בש"ס קידושין (טו), דלרב הונא הוקשה לאשה ולרב חסדא לא הוקשה, ולהלכה קי"ל כרב חסדא דלא הוקשה.

עה. אמה העבריה דהוקשה לאשה.

אמה העבריה דהוקשה לאשה. כתבו בתוס' בקידושין (ג: ד"ה ואשה) דהאי הקישא הוא רק לרבות קנינים ולא למעט קנינים, דנילף דקנין דליתא באשה לא ליקני גם באמה. ואף שמדברי התוס' אין הכרח אי קאי אהך הקישא [דואם אחרת] או על הקישא דעברי לעבריה. ועיין בפתיחת האור חדש לקידושין (סס נאום ט) שנקט בפשיטות שכוונתם על הקישא דואם

כה	שלמה	מערכת א	קהלת
	לעכו"ם, עיין בספר אמת ליעקב (דף ע:). בשם הבשמים ראש.		אחרת. ושם כתב (נאומ ו) דבית שמאי [דסברי בקידושין (ג). דאשה מתקדשת בדינר] ס"ל דגם מיעוט קנינים ילפינן מהאי הקישא.
	פא. אמצעי.		עו. אמה שוחקת.
אמצעי. כשיש ארבע [דברים] אם שייך לומר אמצעי על אחד מהן, הוא פלוגתא דרבי ור' נתן בברכות (ג:), [ר' נתן הוכיח דג' משמרות הוה הלילה מדכתיב תיכונה שיש לפניו ולאחריה, ורבי מאי תיכונה, אחת מן התיכונה שבתכונות].	פב. אמתלא.		אמה שוחקת. יתירה על העוצבת חצי אצבע, עיין בית יוסף יו"ד (יש ס' לא).
אמתלא. עדים אינם יכולים לחזור ולהגיד אפי' ע"י אמתלא, שו"ע חו"מ (כט, א).	פג. אנדרוגינוס.		עז. אמוראים.
אנדרוגינוס. ביאור מה הוא אנדרוגינוס ואם יכול להוליד, עיין בריש ספר מנחת חינוך, (מז' א).	פד. אסמכתא.		אמוראים. אף שהאמורא לא יוכל לחלוק על ברייתא, מ"מ בדבר שהוא בדקדוק המצות מצינו שחולק על ברייתא, כ"כ רבינו יונה בברכות (טו. מה"כ), ולא ידעתי כוונתו.
אסמכתא. טעם שנקרא אסמכתא, עיין בני יששכר מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ד (א' קלו), ועיין בית האוצר (כלל קל).	פה. אסקופה.		עח. אמירה.
אסקופה. אם כולה כלפנים או רק מכנגד המשקוף, פלוגתא דר' מאיר ור' יוסי במשנה דאהלות (פ"א מ"ז), ומובא בחולין (קטו).			אמירה. בזוה"ק (פג, עט:) נראה שהוא לשון קשה מסטרא דינא, והגדה הוא מסטרא דרחמי. והוא היפוך המבואר ברש"י פ' יתרו (שמות יט, ג) בפסוק כה תאמר לבית יעקב, [דאמירה היא לשון רכה, והגדה הוא דברים הקשין כגידין].
			עט. אמירה לעכו"ם שבות.
			אמירה לעכו"ם שבות. מותר במקום חולה שאין בו סכנה, בין באיסורי שבת בין בשאר איסורים, עיין סי' שמ"ג וסי' שכ"ח בשו"ע הרב.
			פ. אמירה לעכו"ם שבות.
			אמירה לעכו"ם שבות. בשאר איסורים במקום דגרמא שרי י"ל דשרי אמירה

פו. אפשר לסוחטו דקי"ל דאסור. אפשר לסוחטו דקי"ל דאסור. מבואר מדברי הש"ך יור"ד (נז, נג) בשם מהר"מ מלובלין דהוא רק באיסור ולא בהיתר, כגון בצלים הבלועים מבשר דשפיר אפשר ליסחט טעם הבשר כיון שעדיין לא נאסר.

פז. אצבע.

אצבע. שיעור אצבע, עיין דרכי תשובה סי' י"ט (כו).

פח. ארץ ישראל.

ארץ ישראל. ספרים שזכתה בהן ארץ ישראל אסור להוציאן לחוץ לארץ, ירושלמי סנהדרין (פ"ג סוף ה"ט), ובענין א"י עיין עוד לקמן.

פט. ארץ ישראל.

ארץ ישראל. כל העולה מבבל לארץ ישראל עובר בעשה, שיטת רב יהודה, ורב אבא פליג עליה. בש"ס ברכות (כד:).

צ. ארץ ישראל.

ארץ ישראל. היושבים בארץ ישראל זוכים יותר לאריכות ימים מיושבי חו"ל, ש"ס ברכות (מ:).

צא. אשקלון.

אשקלון. הוא מן העיירות שכבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, תוס' גיטין (ג. ד"ה ואשקלון) אך למסקנת התוס' שם אין ראיה וי"ל שגם עולי בבל כבשוה.

צב. אשר.

אשר. בנותיו של אשר אין להם דם בתולים, תנא דבי אליהו רבה (פר' י), ועי' מה שמפרש עפ"י זה את הפסוק בפר' ברכה (דברים לג, מד), [ברוך מבנים אשר].

צג. אשרי האיש ולמה רגשו גויים

חדא פרשא הוא.

אשרי האיש ולמה רגשו גויים חדא פרשא הוא. ש"ס ברכות (ט:) ועיין בהגהות מהר"צ חיות שם, [שמביא כמה מקורות לזה, ומפרש שהמסורה שלנו חולקת על הש"ס].

מערכת ב

א. בגדיו.

בגדיו. אי מקריין בלשון בני אדם קודם שלבשן רק שנעשו לשמו או אפי' קודם שנעשו רק שקנו הסחורה עבורו, עיין שבות יעקב ח"א (סי' קע"א).

ה. עי' בבית שלמה שם מה שביאר הטעם בזה.

ב. בהמה.

בהמה. היכא דכתיב בהמה לחוד למידרשיה על אדם הוא גריעותא, וקאי על פושעי ישראל או על עמי הארץ, והיכא דכתיב גבי אדם כגון אדם ובהמה הוא למעליותא וקאי על בני אדם ענוים, ש"ס חולין (ה:), וע"ע לקמן.

ג. בהמה.

בהמה. מצינו דנקט בהמה ואין הכוונה בהמה רק עוף, והא דנקט בהמה לאו דוקא. ש"ס חולין (טו:), וברש"י שם (ד"ה רז פפ"א).

ד. בהמה.

בהמה. אי נעשית יד לאבר אחד, ש"ס חולין (קט:).

ה. בוקר.

בוקר. אי הוא דוקא בקר ראשון היכי דכתיב בקרא בקר סתם, או יוכל להיות הכונה על בקר שני. פלוגתא דר' עקביא ור' אלעזר בן עזריה בש"ס ברכות (ט). ובענין בוקר עיין עוד לקמן.

ו. בוקר.

בוקר. חשיב עד סוף ארבע שעות, ש"ס ברכות (מ:).

ז. בושה.

בושה. העושה דבר עבירה ומתבייש בה מוחלין לו על כל עונותיו, ש"ס ברכות (יג:).

ח. בחורי ישראל שלא טעמו טעם

חטא עתידין שיתנו ריח טוב כלבנון. בחורי ישראל שלא טעמו טעם חטא עתידין שיתנו ריח טוב כלבנון. ש"ס ברכות (מג:).¹

ט. בחירתא.

בחירתא. מסכת עדיות נקרא כן, ש"ס ברכות (מ:). משום שכל דבריה הן הלכה, רש"י שם (ד"ה צנמירמא).

י. בטחון.

בטחון. אפילו רשע ובוטח בה' חסד יסובבנו, מדרש ויקרא רבה ומובא בראשית חכמה שער האהבה (פק יא).

יא. בטלן.

בטלן. רב שרוצה שיוכל לעסוק בתורה בלי מפריע יעשה עצמו כבטלן, כן יעץ הפמ"ג עיין אהל נפתלי (אות יד).

יב. בי שמושי.

בי שמושי. הכי קרוי ליל שבת, והטעם עיין ברש"י כתובות (קג. ד"ה צי) [לפי שבין השמשות שלו שגור בפי כל והכל חרידים

1. עי' בבית שלמה שם ביאור בזה.

אליו לגמור מלאכתן עד שלא תחשך קרו ליה
בי שמשין].

יג. ביאה.

ביאה. בלשון בני אדם לא הוה רק גמר
ביאה ולא העראה, עיין קהלת יעקב
לשון בנ"א (מקנט).

יד. ביאה.

ביאה. במקום שנאסר עליו שלא יבוא אל
דבר זה אם הדבר בא אצלו אינו
בכלל האיסור שיצטרך לברוח משם, כך
ביאר בשו"ת מהרש"ם (סי' סט).

טו. ביאה.

ביאה. דרך אחוריו לא שמה ביאה, תוס'
חולין (י: ד"ה סוף גול) ודברי הש"ס
שבועות (ז:).

טז. ביטול.

ביטול. חד בתרי בטל. אי בעינן דוקא כפל
מההיתר או במשהו יותר סגי, עיין
פמ"ג בשער התערובת (פ"א ד"ה והנה יצט).
ולענ"ד מדברי הר"ן בפרק גיד הנשה
והרשב"א ז"ל המובאים בבית יוסף (יש סי'
קט) נראה דדעתם דמשהו יותר סגי, ממה
שכתבו ושיעור מועט כנגד שיעור מרובה
אין אומרים על המיעוט בטל ברוב יע"ש,
והתינח אם לדעתם בטל ברוב ממש,
משא"כ אי נימא דגם לדעתם בעינן כפל
עכ"פ, א"כ גם עליהם יקשה זה דשיעור
מועט כו' אין אומרים על המועט בטל
ברוב כיון דגם לדעתם יש שיעור.

יז. ביצה.

ביצה. אם לומר ביצה או ביעה, עיין מגן
אברהם (קטו, ג) בשם היש"ש,
ובארחות חיים שם ובתפארת ישראל ריש
ביצה, ובמה שנרשם שם בגליון המשניות
בשם איי הים.

יח. בישול אחר בישול בבשר בחלב.

בישול אחר בישול בבשר בחלב. עיין
שערי שמחה שער ב (סי' יא, דף לז:).

יט. בישולי עכו"ם.

בישולי עכו"ם. החמירו בו חז"ל יותר
משאר איסורים כדי להתרחק מן
העכו"ם ומבישוליהם. עיין בהרב המגיד
ז"ל בהל' מאכלות אסורות (ג, טז) שיש
כמה מהראשונים דס"ל דלא בטיל בס'.
כל איסורי עכו"ם עיין בשו"ת באר שבע
(סי' מה ד"ה ומעמה) שראוי להחמיר בהן
יותר מבשאר איסורים יעש"ה, ועיין בבית
יוסף יור"ד (סי' קכג ד"ה כמז הרש"א)
שמבואר להיפוך דאיסור זה קיל משאר
איסורים.

כ. בית הכנסת יש לה מדרגת ארץ ישראל.

בית הכנסת יש לה מדרגת ארץ ישראל.
ש"ס ברכות (ט) ומהרש"א שם.

כא. בית המדרש.

בית המדרש. בגודל מעלת הלימוד בבית
המדרש עיין תנא דבי אליהו רבה (פ'י
יט).

קהלת

מערכת ב

שלמה

כט

בב. בית המקדש.

בית המקדש. אין נבנה ע"י אדם רק ע"י הקב"ה, תנא דבי אליהו רבה (פיק ל').

בג. בית הקברות.

בית הקברות. נדה לא תכנס לבית הקברות, חיי אדם (סוף כלל ג). ובענין הליכה לבית הקברות עיין מגן אברהם סי' תקנ"ט (ס"ק טו) בשם כתבי האר"י ז"ל [למעט לילך ובפרט אם לא תיקן עון קרי], וכן מש"כ עוד בסי' תקפ"א (ס"ק טו) [דאין לילך ב' פעמים ביום אחד] ובארחות חיים שם. ובשדי חמד מערכת כה (א, ו).

כד. בית שאן.

בית שאן. הוא מעיירות שכבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, ש"ס חולין (ו).

כה. בית שמאי.

בית שמאי. העושה כדברי בית שמאי במקום שמחמירין נגד בית הלל חייב מיתה, ברכות (א). ואי מקיים המצוה אם עושה כבית שמאי במקום שמחמירין נגד

ב"ה, פשטיות דברי הגמ' מוכיחין שם דלרב יוסף דקי"ל כותיה לא קיים המצוה, וכן מבואר בתוס' שם (ד"ה מני), ובמעשה רב להגר"א ז"ל כתב דקיים המצוה, ועיין פמ"ג (אשל אברהם סג, ג).

כו. בכי קשה לעינים.

בכי קשה לעינים. עיין בשדי חמד סוף מערכת אבילות בשם הש"ס שבת (קנא): נסוף העמוד, ושם אמרו על הא דדמעה של בכי קשה לעינים, סבר לה כר' יוחנן כו', משמע קצת מלשון זה דלאו כו"ע מודו בזה ואיכא מ"ד שאינו פוגם לעינים. ועיין ב"ב (קג). דאמר שם רב ג"כ דמקלקל העינים. אמנם כבר כתב בצל"ח ברכות (ג): דמצינו לשון סבר לה כר' יהושע אף שאין בזה חולקים. וגם קשה לומר דחולקים בטבע אם קשה לעינים או לא, ובפרט דר' חנינא רופא היה ובש"ס מיייתי מיניה ראייה לענין רפואה עיין ש"ס חולין (ו) ויומא (מט).

כז. בל יראה.

בל יראה. אי איכא בערב פסח אחר חצות, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' ק) וחלקת יואב מהדו"ת (סי' ג).

ז. נמצא מכתב של בן המחבר, הגאון ר' יונה זצ"ל, בענין החיוב בימינו לבנות בית המקדש, ובתוך הדברים כתב וז"ל לפני יותר ממאה שנה בזמן הגאון רבי עקיבא אייגר היה ויכוח בין גאוני הזמן, אם יתנו רשות לישראל על מקום מקדשינו, אם יש חובה לבנות בית המקדש ולהקריב קרבנות, היו מחייבים ושוללים. ידוע שיטת רש"י ותוס' (סוכה מא. ד"ה א) בשם המדרש שמקדש העתיד ירד מן השמים "מקדש ה' כוננו ידיך", ידוע גם הירושלמי מובא בתוס' יו"ט מעשר שני (פ"ה מ"ג) שהמקדש ייבנה לפני ביאת המשיח ע"י עם ישראל. וגם פסק הרמב"ם (ריש הל' מלכים) שלש מצות נצטוו ישראל שנכנסו לארץ, ואחת מהם היא לבנות בית הבחירה, ועיין בח"ס יור"ד שמפלפל בר' חיים מפריס שעלה לישראל בשנת י"ז לא' השישי ופסק שמקריבים אע"פ שאין בית ורצה להקריב קרבנות, מובא בספר כפתור ופרח וכו' עכ"ל.
ח. בתוס' סוכה (ג) ד"ה דאמר וכו' כתבו דאפי' מדאורייתא לא קיים, ועי' מל"ה בתוס' ברכות.
ט. וכ"כ הר"ן פסחים (כה: גלפס"ר) דרק מצוה מן המובחר לא יצא עיי"ש.

כח. בל תוסיף.

בל תוסיף. היכא דהוה רק בל תוסיף מדרבנן לא עבר רק כשמכוין למצוה, אף דקי"ל לעבור על בל תוסיף לא בעי כוונה, ט"ז או"ח (ז, ג).

כט. בל תוסיף.

בל תוסיף. היכא דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי אי עבר בכל תוסיף, יש דעות בזה, והט"ז באו"ח (סי' לה, ג) כתב דמן התורה לא עבר בכח"ג, רק מדרבנן.

ל. בל תוסיף.

בל תוסיף. לא הוה כשעושה המצוה ב' פעמים, תוס' ר"ה (טז: ד"ה ומוקעים) ועיין מגן אברהם (קמ"ט, מ) ואשל אברהם שם.

לא. בל תלין.

בל תלין. למה אין הקב"ה עובר בל תלין במה שאינו נותן שכר מצות בהאי עלמא, עי' יעלת חן פ' ואתחנן (אומ"ז).

לב. בל תשחית.

בל תשחית. באיזו אופן ליכא בל תשחית עיין תוס' ברכות (לו: ד"ה אין) ועיין חולין (י:).

לג. בל תשקצו.

בל תשקצו. דאיכא באוכל דברים המאוסים אין עבדים מוזהרים בזה, כה מתבאר מדברי ספר חמדת ישראל (דף ט"ז),

ובעיקר ענין בל תשקצו באוכל דברים המאוסין אם הוא מן התורה, עיין יור"ד סי' קטז (סע' ו), ובתבואות שור (סי' יג), ושם במשהה נקביו ג"כ.

לד. בן.

בן. אי בן הבן נכלל בשם בן, בלשון בני אדם הוא פלוגתא בש"ס ב"ב (קמג:), ובלשון תורה אין בן הבן בכלל בן רק בלשון זרע נכלל, כן מבואר בתוס' יבמות (כ"ג: ד"ה בן).

לה. בן אדם.

בן אדם. טעם מה שנקרא יחזקאל בשם בן אדם, עיין דבש לפי (להמיד"ט מערכת י טו).

לו. בן הבן חביב לאדם יותר מבנו.

בן הבן חביב לאדם יותר מבנו. זוה"ק ח"א (לג.).

לז. בן הנדה.

בן הנדה. הנולד מן הנדה שלא טבלה הולד פגום, (רמז"ט איסורי ביאה, טו, א). ועי' בדברי חמודות על הרא"ש בהל' מקוואות (מד) שמדייק מדברי המרדכי בשבת (פרק זמ"ה אשה, שם) שחולק וס"ל דאינו פגום. ולפענ"ד גם כוונת המרדכי אינו לומר שהנולד מנדה בלא טבילה לא הוה פגום, ורק כוונתו בנולדים מהטובלת בנהרות דאינם פגומים, משום דאין בטבילה רק איסור דרבנן. ועי' בתשו' רש"ל המובאת בשו"ת הרמ"א ז"ל (סי' יח) שכתב כן דבנדה דרבנן הנולד ממנה גם

לא	שלמה	מערכת ב	קהלת
	<p>מג. בני נח. בני נח. קבלו עליהן שלשים מצות ואינן מקיימין רק ג', ש"ס חולין (כג. נסוף העמוד).</p>		<p>פגום לא הוי אפילו לדברי הרמב"ם ז"ל ועיי"ש, והכי דייק לישנא דהמרדכי'. (מכמז יד על ש"ע)</p>
	<p>מד. בנים. בנים. מי שמתו בניו בחייו עתיד ליתן את הדין שמתו בעוונו, ספר חסידים (משטז), וכן מבואר בתנא דבי אליהו זוטא (כד).</p>		<p>לח. בן ובת. בן ובת. איזה מהן עדיף, עיין ש"ס ב"ב (קמא). [דלענין ירושה בן עדיף לו, ולענין הרווחה בתו עדיפא ליה, וכן במבכרת בת עדיפא ליה, עיי"ש].</p>
	<p>מה. בעל חוב קונה משכון. בעל חוב קונה משכון. אמרינן רק במטלטלי ולא בקרקע, רש"י ב"מ (ס: ד"ה ושציעיט).</p>		<p>לט. בן נח. בן נח. אם מועיל תשובה בכך נח. עיין מה שציינתי במערכת ת (משונה), ובענין בן נח עיין עוד לקמן.</p>
	<p>מו. בעל קרי. בעל קרי. מדברי הש"ס ברכות (כג). משמע דבעל קרי כל זמן שלא טבל הוא כקלות ראש, עש"ה בגמ' וברש"י (ד"ה מכאן אמרו). ומזה סעד לדברי הכוזרי המובא בהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] שבארחות חיים (סי' פח).</p>		<p>מ. בן נח. בן נח. אי מוזהר באיסור הנאה מעבודה זרה, עיין חמדת ישראל (פז:).</p>
	<p>מז. בעל תשובה אי עדיף מצדיק גמור או צדיק עדיף מיניה. בעל תשובה אי עדיף מצדיק גמור או צדיק עדיף מיניה. עיין ש"ס ברכות</p>		<p>מא. בן נח. בן נח. אי בכך נח גם קטן דינו כגדול משום דלא נאמרו שיעורין בכך נח, עיין חלקת יואב חאו"ח (סי' א).</p>
			<p>מב. בני. בני. אי שייך לקרות בן אחד בשם בני לשון רבים, עיין ש"ס ב"ב דף (קמג:), [דמוכח מקראי דשייכא הך לישנא].</p>

י. דז"ל שם, ויש קורין תגר על דברי רבינו מאיר שאוסר לטבול בנהרות ואומרים שבא לעשות ממזרים למפרע כל הנולד מטבילת נהרות, ואותם בני אדם טועים הם דהא אפילו בנוולד מן הנדה בלא שום טבילה אין הולד ממזר, וכ"ש הכא דעלתה לה טבילה מדאורייתא אלא דגזירה דרבנן הוא לכתחילה גזירה אטו חרדלית של גשמים, וא"כ אף הולדות דמעיקרא כשרין גמורין בלא שום פגם בעולם אף לדברי רבינו מאיר ע"כ, ומשמע שהסיבה שהם כשרים גמורים הוא משום שמדאורייתא עלתה לה טבילה. ועי' ברכי יוסף אה"ע (סי' ד, ז).

(לד:) דאיפלגי בה ר' יוחנן ור' אבהו, ועיין בפירוש החיד"א לספר חסידים (נ"מ עולס ס"י פ) שהביא דברי המהרש"א בח"א בברכות שם שכתב דבעל תשובה שעבר עבירה בפועל כו"ע מודים דצדיק גמור עדיף מניה, ופלוגתת ר' יוחנן ור' אבהו הוא רק במי שהיה במחשבתו לעשות עבירה וגבר על יצרו ולא עשה, שבזה ס"ל לר' יוחנן דאפ"ה צדיק גמור שלא היה במחשבתו לעשות עבירה כלל עדיף מניה, ור' אבהו ס"ל דבעל תשובה כזה עדיף מצדיק גמור. ומרן חיד"א ז"ל שם דחה דבריו שמדברי כמה מהראשונים ז"ל מוכח דאפי' בעבר עבירה בפועל מ"מ עדיף מצדיק גמור, שכ"כ מפורש ברמב"ם ז"ל (נהל' משנה 1, ז) ורבינו יהודא החסיד בספר חסידים שם, ועוד כו', יעוי"ש.

ובגוף הדבר לא ידעתי מ"ט שבקי כל הגדולים ז"ל ר' יוחנן ופסקו כר' אבהו, והרי ר' אבהו חלמידיה דר' יוחנן הוא כמבואר בתוס' פסחים (ק. ד"ה ס"ג) ובכ"ד, עיין בסדר הדורות, ואין הלכה כתלמיד במקום הרב. וצ"ל משום דכיון דלא קאמר בגמ' שם 'אמר ליה' י"ל דנחלקו זה שלא בפני זה, ובכה"ג הלכה כתלמיד נגד הרב, עיין מה שכתב בזה בשדי חמד מערכת א' (כלל קסב). אמנם מצינו כמה מקומות דאף שלא אמרו בגמ' 'אמר ליה' אפילו הכי פסקו הראשונים ז"ל כדברי הרב יעו"ש. ומצאתי בשדי חמד מערכת ו' (כלל ס) שכתב בשם השל"ה דמצינו בש"ס 'ופליגא דפלוני' אע"ג דלא

פליג, וכתב כן על גמ' זו דאמרינן ופליגא דר' אבהו אמר דאמר ר' אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין כו' ע"כ. ונראה מזה דליכא פלוגתא כלל בהא מילתא. והשל"ה איננו לפני כעת לעיין בו, הא מיהת ניחא פסק הראשונים ז"ל לכו"ע, אף אי נימא דאין הלכה כתלמיד במקום הרב אף דלא אמרו 'אמר ליה', דליכא פלוגתא בזה כלל.

ואולי יש מקום בזה ליישב קושית הלמודי ה' (לימוד קו) שתמה על ספר הישר המיוחס לר"ת שכתב לפרש מה דאמר ר' אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין אין צדיקים גמורים עומדין, דהיינו מפני שאין שם מקומם ומקומם גבוה יותר ממקום הבעלי תשובה. ותמה עליו בספר הנ"ל דהרי אמרו ופליגא דר' אבהו, ואי כדברי הספר הישר אינם חולקים כלל. אמנם לפי"ז דשייך לשון ופליגא אף דאינם חולקין, יש מקום לתרץ קושיתו. אמנם צריך לעיין בגוף דברי השל"ה דהיאך שייך לשון ופליגא אם לא פליג^א. ומצאתי דברי השל"ה בשל"ה (דף כה:), ושם מחלק בין תשובה מאהבה לתשובה מיראה.

ועיי"ש עוד בספר הישר הנ"ל (נשער העשירי) ב' פירושים על הא דר' אבהו במקום שבעלי תשובה עומדין כו', א', דאף שמעלת הצדיק גמור עדיף ממעלת הבעל תשובה מ"מ הקב"ה עושה נסים לבעל תשובה ומראה לו אהבתו יותר מלצדיק גמור כדי שלא יחזור לסורו.

יא. עי' בסוף הקדמתו של הגאון ר' ארי' צבי פרומר זצ"ל הי"ד, בהערותיו על הספר, מש"כ בזה.

נא. ברכה.

ברכה. אדבר בזה אם יתכן לברך ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, והנה כבר ידוע אשר הרא"ש ז"ל סותר את עצמו בענין זה, דבפ"ק דקידושין (ס"א מ"א) ובפרק יש בכור (נמוז"ט פ"ח ס"א ט) כתב שאחרי הש"ס לא מצינו שיכלו לחדש ברכה. ובפ"ק דכתובות (ס"א טו) הביא ברכת בתולים, וכתב, ואפשר שהגאונים תקנוה ומסתבר לברכה. וכבר תמה על סתירת דברי הרא"ש ז"ל בסוף ספר באר שבע, ובט"ז או"ח (מו, ז), ועיי"ש מה שכתבו.

והנה ברא"ש ז"ל ריש ברכות (פ"א ס"א ב) הביא דברי רב עמרם גאון שכתב לברך על ק"ש שעל המטה, אשר קדשנו במצותיו וציונו על קריאת שמע, והביא שם במעדני יו"ט סתירת דברי הרא"ש לענין ברכה שלא הוזכרה בתלמוד מפ"ק דקידושין ופרק יש בכור לפ"ק דכתובות, ונראה שכוונתו להרגיש על דברי הרא"ש ז"ל כאן, שגם בזה היה לו לומר שאין לברך ברכה שלא הוזכרה בתלמוד. אמנם לענ"ד יש לחלק בפשיטות בין ההוא דפ"ק דקידושין ופרק יש בכור שכתב שאין לחדש ברכה אחר הש"ס, דשם איירי לענין ברכה אחרונה של פדיון הבן שפיר כתב הרא"ש שאין לחדש ברכה שלא הוזכרה בש"ס, כי אם היה בזה ברכה היה לחכמי התלמוד להזכירה בש"ס, ומדלא הזכירוה בודאי שלא תקנו בזה שום ברכה, ואחריהם א"א לחדש עוד ברכה כי אם היה מקום לברכה זו כבר היו מתקנים אותה. משא"כ כאן בק"ש הרי כבר גזרו חז"ל 'כל

פירוש הב', שיש שני מיני בעלי תשובה, בעל תשובה אשר היה מקודם רשע גמור ועשה תשובה צדיק גמור עדיף מיניה, אבל יש בעל תשובה אשר לבס היה נכון גם מקודם כלב הצדיקים רק באקראי נזדמן להם עבירה וגבר יצרם עליהם ועשו תשובה הם משובחים מצדיק גמור.

ועיין בתוס' ב"מ (נ"ז: סוף ד"ה טו) שכתבו, ואיכא למ"ד דבעלי תשובה גדולים מאותן שהיו צדיקים לעולם, משמע מלשונם דאין הלכה כר' אבהו רק כר' יוחנן דצדיק גמור עדיף מבעל תשובה, מדכתבו 'ואיכא למ"ד'. ועיין שו"ת בית הלל (יש"ט ס"א ד) שכתב דבעבר עבירה בשוגג לכו"ע עדיף מצדיק גמור.

מח. בעלי חיים.

בעלי חיים. אי חשיבי אוכל, עיין בן פורת (ס"א ג, ב).

מט. ברוך הוא וברוך שמו.

ברוך הוא וברוך שמו. אם יכול לענות על ברכה ששומע מחבירו ומתכוין לצאת בה או במקום שאסור להפסיק, עיין דרכי תשובה (יט, לט), ועיין מנחת אלעזר ח"א (ס"א ט).

נ. ברירה.

ברירה. אפילו למ"ד דאמרינן ברירה מ"מ היכא דאפשר לו לעשות בלי שיצטרך לסמוך על ברירה יש לו לעשות, עיין רש"י חולין (יד. ד"ה ומיחל).

המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן' וא"כ כיון דגם ק"ש מצוה הוא שוב ממילא חייב לברך עליה, ולא היה צורך לחכמי התלמוד להזכירה בש"ס, דממילא נדע שיש לברך עליה כיון דחייב לברך על כל המצוות וגם ק"ש בכלל. ותדע שדעת הרא"ש לברך ברכת המצות אף שלא הוזכרה בש"ס, שהרי בפ"ב דשבת (ס"ו טו) מבואר דעתו לברך על הדלקת נר שבת, מדהביא דעת הר"ת שכתב לברך עליה באחרונה, והרי גם ברכה זו לא הוזכרה בש"ס.

אמנם הנה בתלמידי רבינו יונה בברכות שם (ב. מה"כ) כתבו באמת על דברי רב עמרם גאון הנ"ל שאין זה נכון, שברכה זו לא מצינו אותה בשום מקום, ונראה שכונתם שאין לברך ברכה שלא הוזכרה בש"ס, וא"כ מבואר מדבריהם דגם ברכת המצות אין לברך ברכה שלא הוזכרה בש"ס. ואפשר לומר הטעם דאף שכבר אמרו חז"ל כל המצוות כולן מברך עליהן כו', וא"כ למה הוצרכו לפרט שוב בכל מצוה חיוב הברכה דמכללא נשמע, מ"מ דעתם שברכה אשר דעת חז"ל לברך עליה היה להם לזכרם בש"ס ולבאר באיזה לשון מברכין עליה, אם בלמ"ד או בעל, שכבר כתבו התוס' בפסחים (ו: ד"ה והלמא) דאף דאמרינן שם בגמ' ד'בלבער' כו"ע לא פליגי דודאי להבא משמע, מ"מ יוכל להיות דצריך לברך דוקא על ביעור חמץ. וז"ל ויש טעם בברכות ור"י לא מצא טעם

לכל הברכות. ומי לנו גדול מהר"י ז"ל שלא מצא טעם בברכות, ועל מי סמכו חכמי התלמוד שלא הביאו נוסח הברכה, ובע"כ דדעתם היה שלא לברך באלו המצוות שלא הובא בש"ס לברך עליהם, והטעם נעלם מאתנו, וכמ"ש התוס' הנ"ל שר"י ז"ל שלא מצא טעם בברכות, זה מה שי"ל בטעם רבינו יונה שנראה דעתו דגם ברכת המצות אין לברך רק הברכות שהובאו בתלמוד. אבל הרא"ש ז"ל בודאי ליכא למימר דסובר דגם ברכת המצות אין לברך שום ברכה שלא הוזכרה בתלמוד, כמו שהוכחתי מברכת הדלקת הנר, וא"כ כדי שלא יקשה מדבריו בפ"ק דקידושין ופרק יש בכור הנ"ל שכתב שאין לחדש ברכה אחר הש"ס, צ"ל כמ"ש לעיל דדעתו לחלק בין ברכת המצות לשאר ברכות.

ועי' מה שכתבתי בזה, לענין ברכת המצות שלא הוזכר בש"ס אי יש לברך עליה, בחו"מ (ס"ו מזו)²⁷, ועיין בפירוש החרדים על הירושלמי ברכות (פ"י ה"ב) מש"כ בשם הרבינו אליהו, ועיין בפתחי תשובה יור"ד (קמ, ו) בשם השל"ה שיש לברך על קידוש השם אף שלא הוזכר בתלמוד, ועיין מה שציינתי שם²⁸.

ובעיקר מה שהקשו על הרא"ש שסותר עצמו מברכת פדיון הבן שכתב שאין לברך ברכה זו משום שלא הוזכרה בש"ס, ובברכת בתולים כתב ואפשר שהגאונים תקנוה ומסתבר לברכה, לענ"ד

יב. אין הכתבים תחת ידינו.
יג. בבית שלמה על השו"ע שם.

קהלת

מערכת ב

שלמה

לה

והיינו מטעמא דאי איתא דיש מקום לברכה זו בודאי היו חכמי התלמוד מתקנים אותה ומזכירים אותה בתלמוד, ומדלא תקנוה הם בע"כ שלא ראו מקום לברכה זו וא"כ אין לברכה. וזה ניחא בברכת פדיון הבן, אבל בברכת בתולים שפיר יש לברכה אף שתקנוה הגאונים ואין ראייה ממה שלא תקנוה חכמי התלמוד שראו שאין מקום לברכה זו, די"ל שגם הם ראו שיש מקום לברכה זו ומה שלא תקנוה הוא משום דברכה זו צריך לברך מיד אחר בעילת מצוה ואז הרי הוא בעל קרי, ומתקנת עזרא דבעל קרי אסור בדברי תורה. ואף דאמרינן בגמ' דבטלי לטבילותא, עיין בטור או"ח (סי' פח) דמדין התלמוד לא נהגו לבטל רק טבילה ולא רחיצה, רק אח"כ נהגו לבטל גם רחיצה יעש"ה. ולכן שפיר בגמ' לא הזכירו ברכה זו, משום שלא היו יכולין לברכה כיון שהיה אסור לברך כל זמן שלא רחץ בט' קבין, ועד שירחוץ עצמו בט' קבין כדין כבר עבר הזמן, דודאי הברכה צריך להיות מיד אחר הבעילה. ועיין בדרישה אהע"ז (סי' סג) מה שכתב לתרץ שאין מברכין הברכה עובר לעשייתן, מבואר דנקט דדינו כברכת המצות ושם צריך להיות הברכה תיכף לעשיית המצוה. משא"כ אח"כ שנהגו בעל קרי ללמוד ולהתפלל גם בלא הטלת ט' קבין, שפיר תקנו ברכה זו.

יש לתרץ דברי הרא"ש ז"ל, דבאמת דעתו דברכה שלא הוזכרה בתלמוד אין לברכה, והיינו מטעמא דאי איתא דיש מקום לברכה זו בודאי היו חכמי התלמוד מתקנים אותה ומזכירים אותה בתלמוד, ומדלא תקנוה הם בע"כ שלא ראו מקום לברכה זו וא"כ אין לברכה. וזה ניחא בברכת פדיון הבן, אבל בברכת בתולים שפיר יש לברכה אף שתקנוה הגאונים ואין ראייה ממה שלא תקנוה חכמי התלמוד שראו שאין מקום לברכה זו, די"ל שגם הם ראו שיש מקום לברכה זו ומה שלא תקנוה הוא משום דברכה זו צריך לברך מיד אחר בעילת מצוה ואז הרי הוא בעל קרי, ומתקנת עזרא דבעל קרי אסור בדברי תורה. ואף דאמרינן בגמ' דבטלי לטבילותא, עיין בטור או"ח (סי' פח) דמדין התלמוד לא נהגו לבטל רק טבילה ולא רחיצה, רק אח"כ נהגו לבטל גם רחיצה יעש"ה. ולכן שפיר בגמ' לא הזכירו ברכה זו, משום שלא היו יכולין לברכה כיון שהיה אסור לברך כל זמן שלא רחץ בט' קבין, ועד שירחוץ עצמו בט' קבין כדין כבר עבר הזמן, דודאי הברכה צריך להיות מיד אחר הבעילה. ועיין בדרישה אהע"ז (סי' סג) מה שכתב לתרץ שאין מברכין הברכה עובר לעשייתן, מבואר דנקט דדינו כברכת המצות ושם צריך להיות הברכה תיכף לעשיית המצוה. משא"כ אח"כ שנהגו בעל קרי ללמוד ולהתפלל גם בלא הטלת ט' קבין, שפיר תקנו ברכה זו.

ועיין עוד בעיקר סתירת הרא"ש ז"ל בהלכות קטנות (למהר"ס ח"ג, סי' ט) ויחנן ברכות (מ:) אי הויא ברכה, רב

נב. ברכה.

ברכה. אם יכול לכוין שאינו פוטר בברכה רק עד שיעשה דבר זה ושוב יצטרך לחזור ולברך, או על שני דברים המונחים לפניו שאינו פוטר רק זה. עיין תבואות שור (יט, יז) מה שהשיג על הפרי חדש ודעתו שאינו יכול לכוין כן. ועיין שערי תשובה (נא"מ ט, טז) מה שכתב לחלק בזה, ועיין בהגהות חכמת שלמה (א"מ סוף סי' ט). ובענין ברכה עיין עוד לקמן.

נג. ברכה לבטלה.

ברכה לבטלה. עיין הלכות קטנות (למהר"ס נכס ח"ג, סי' א) מה שנראה דעתו שאין כ"כ חשש איסור בברכה שאינה צריכה כשהוא ברכת הודאה, יעש"ה, ועי"ש בסי' ט, ובחיי אדם סי' רכד וסי' רסד.

נד. ברכה שאין בה מלכות.

ברכה שאין בה מלכות. פלוגתא דרב ור' יוחנן ברכות (מ:) אי הויא ברכה, רב

ס"ל דהוה ברכה ור' יוחנן ס"ל דלא הוה ברכה. ועיין אבודרהם (דף י.) ורוקח (סי' ע"ג).

נח. ברכה שאינה צריכה.

ברכה שאינה צריכה. טפי עדיף להכניס עצמו בספק גורם לברכה שאינה צריכה ממה שיהיה בספק שאינו מברך במקום שיש לו לברך. תבואות שור (יט, ז), [לגבי שח בין שחיטה לשחיטה שסיח דעתו לגמרי כדי שיוכל לברך].

נו. ברכות.

ברכות. טעם להתחלת הש"ס במסכת זו עיין בפתיחת הצל"ח.

נז. ברכות התורה.

ברכות התורה. דעת הרמב"ן ז"ל בספר המצות שהוא מן התורה ומנאה בכלל המצות ששכח הרמב"ם ז"ל במצוה ט, והסכים לדבריו במגילת אסתר שם, וכן מבואר דעה התשב"ץ (ס"ג, קסג) שהוא מן התורה, ועיין דברי יששכר (סי' א).

נח. ברכות קריאת שמע.

ברכות קריאת שמע. אם יש להם שייכות לק"ש או לא, רק שתקנו חז"ל לאומרם קודם ק"ש, הנה כבר נודע דברי הרשב"א ז"ל דהברכות אינם ברכת ק"ש ולכן יכול לאמרם בפני עצמם, והביאו הבית יוסף באו"ח סי' מ"ו (ד"ה וכמז הכ"ה) ובסי' ס' (ד"ה וכמז רזינו הגדול). ולענ"ד מדברי הרמב"ם ז"ל בפירוש

המשניות בפתיחה לזרעים (נדפוס ווילנא דף נד: ד"ה והחלק השני) משמע להיפוך דברכות אלו יש להם שייכות לקריאת שמע ועליה נתקנו, מדכתב ואין נכון לדבר בברכות ק"ש קודם שידבר על ק"ש, ואם ברכות אלו אין להם שייכות לק"ש למה אין נכון אדרבה יותר נכון לדבר בהם תחילה שחיובם קודם לק"ש ואינם ברכות על ק"ש כדי שתאמר היאך נדבר מן הטפל קודם שנדבר מן העיקר. ועיין בדעת תורה (יט, ה) גם בשם הרמב"ן היפוך דברי הרשב"א ז"ל, ועיין שיח השדה (דף כ:).

נט. ברכת הדיוט אל תהא קלה בעיניך.

ברכת הדיוט אל תהא קלה בעיניך. ש"ס ברכות (י).

ס. בשר בהמה בבשר חיה מיחלף.

בשר בהמה בבשר חיה מיחלף. ויכול לטעות על בשר בהמה שהוא בשר חיה, ש"ס חולין (לד.). ובהמה בעוף אי מיחלף, עיין יור"ד (סי' פו) בט"ז שם (סק"ה).

סא. בשר בחלב דרבנן דמותר בהנאה.

בשר בחלב דרבנן דמותר בהנאה. כמבואר בסי' פז (סע' א). גם אם אין מינכר דאסור רק מדרבנן מותר בהנאה, דלא כטוב טעם ודעת, שו"ת מהרש"ם (סי' קמג).

סב. בשר נחירה.

בשר נחירה. ר' עקיבא סבר דבמדבר הותר ולא היה צריך שחיטה עד ביאתן לארץ, ונקרא שחיטה בכתוב דנחירתן זו הוא שחיטתן, לבד בקדשים היה צריך לשחיטה, ש"ס חולין (י.), ור' ישמעאל פליג עליו וסבר דגם במדבר היה אסור בשר נחירה אפי' בחולין.

סג. בשר עופות חשוב טפי מבשר בהמה.

בשר עופות חשוב טפי מבשר בהמה. עיין מערכת ד (דגיס).

סד. בשר תאוה.

בשר תאוה. היינו בשר חולין בלא הקרבה למזבח, סובר ר' ישמעאל בחולין (טו:) שהיה אסור משהוקם המשכן עד ביאתן לארץ, וברש"י שם (ד"ה נאסר) שהשוחטו היה ענוש כרת כשוחט קדשים בחוץ. ור' עקיבא פליג עיין שם.

סה. בת קול.

בת קול. אם אחד שומע הבת קול והאחרים אינם שומעים ש"מ שהבת קול מכוין עליו אף שאומר סתם, ש"ס תענית (כא), כך הוציא הגאון מהר"מ מטיקטין עיין פנים יפות בראשית (לו, י).

מערכת ג

א. גאולה.

גאולה. גאולה האחרונה תהיה בזכות משה רבינו ע"ה, והוא תבע יקרא דאורייתא לכן צריך לעסוק בתורה ליגאל, זוהר חדש הובא בנחל קדומים (דף 3:). וכן בתנא דבי אליהו (זוטא פק יד) דהגאולה יהיה רק בשביל עסק התורה, יעשה שמבואר שם שגם גאולת מצרים היה בזכות זה, וגם כתב דהגאולה תהיה בזכות שהם פרים ורבים כמו בגאולת מצרים.

ב. גדול.

גדול. בכאן הנני לציין מה שנמצא בדברי חז"ל ובספרי הפוסקים לענין מצות

עשה שמצוה זו גדולה מזו, כי נפ"מ לכמה ענינים, כגון לענין שינוי מצדקה לצדקה שאין משנין רק ממצוה קטנה לגדולה וכדומה:

דיון, עיין בתוס' שבת (י. ד"ה א) דדין עדיף מתלמוד תורה.

העונה אמן גדול יותר מן המברך, ש"ס ברכות (נג:), אמנם שם משמע דאיכא פלוגתא בזה, ועיין ברא"ש חולין (פ"ו ס"ח) ובמעדני יו"ט שם (אות ד) ובחת"ס חאו"ח (סי' קנט) שמחלק בין ברכה שהוא להוציא רבים שצריכין בע"כ לעמוד שם אז המברך עדיף, משא"כ

לה	קהלת	מערכת ג	שלמה
בברכה שהשומעין יכולין לצאת העונה אמן גדול.	שימוש תלמידי חכמים גדול מתלמוד תורה, ש"ס ברכות (ז: נסוף העמוד), ועיין תוס' כתובות (יז. ד"ה מצט"ק) המצויין בגליון הש"ס בברכות שם.	התוס' שם (ד"ה גדולה) ועי"ש בפנ"י ותמצא כן.	ג. גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. גדולה הבטחה שהבטיח הקב"ה לנשים יותר מן האנשים. ש"ס ברכות (יז.).
תלמוד תורה, גדול מבנין בית המקדש, מגילה (טז: ו) ועיין בט"ז יור"ד (נא), (ז).	תלמוד תורה, עוד אמרו שם דגדול מהצלת נפשות, אמנם עיין ביו"ד סי' רנא (קט"ז) ובמפרשי השו"ע שם מה שחילקו בזה.	ד. גומריין. גומריין. לשון זה אית ביה פלוגתא אם מתפרש על קריאה, ופרושו כמו לקרות ואין הכוונה דוקא שמסיים, עי' רא"ש פ"ק דברכות (סי' ז).	ה. גוסס. גוסס. אי מותר לחלל עליו את השבת, עיין שבות יעקב (ח"א, יג).
תענית גדול מצדקה, ש"ס ברכות (לז:), ועיין צוף הרי"ם (דף ו:), וע"ד דנתינת צדקה לעניים שהתענו בו ביום עדיף מתענית, בשם הה"ק מגאסטינין זצ"ל.	תפילה גדול ממעשים טובים וקרבות, ש"ס ברכות (לז: ונראה דהיינו לענין שמתקבל לפני הקב"ה שאלתו וממלא שאלתו יותר ממה שהיה הקב"ה ממלא שאלתו וחסרונו ע"י קרבות ומעשים טובים. אבל אין ראיה שמצות תפילה גדולה מקרבות, ועל מעשים טובים בודאי שאין ראיה לפי מש"כ	ו. גופא. גופא. מצינו בש"ס 'גופא' שחוזר דברי האמורא פעם אחרת ולא הוסיף עליו כלום רק שמביא עוד דברים שהאמורא זה אמר, עיין חולין (מו:) ובגליון הש"ס שם.	ז. גורעין ומוסיפין ודורשין. גורעין ומוסיפין ודורשין. לא אמרינן להוסיף האות באמצע תיבה רק או בתחילת תיבה או בסוף תיבה, רש"י ב"מ (נד: ד"ה או דלמא).

ח. גזירה לגזירה.

גזירה לגזירה. במקום איסור כרת גזרו גם גזירה לגזירה, עיין ב"י יור"ד (סי' קפג) בשם הרשב"א והר"ן ז"ל [דאסרו לטבול ביום השביעי שמא יבא עליה מבעוד יום ושמא תראה ותסתור], ועיין תוס' חולין (קד. ד"ה ומנא) דבכמה מקומות מצינו דגזרו גזירה לגזירה ואין למדים גזירות חכמים זו מזו אלא במקום שהש"ס מדמה. ועיין ש"ס שבת (יא:) ובתוס' שם (ד"ה אמר) דאביי ורבא פליגי אי גזרינן גזירה לגזירה במלאכת הוצאה, וצ"ע דברי הב"י בשם הרשב"א הנ"ל, דהרי הוצאה ג"כ הוא איסור כרת ואפ"ה איפלגו ביה אביי ורבא אי גזרינן ביה, וגם מצינו לענין שמא יטה [גמ' שבת (כא.) לענין חלב מהותך שנתן לתוכו שמן דלא גזרינן, ועי' תוס' (נג: ד"ה גזירה)] שהוא ג"כ איסור כרת וסקילה⁷¹.

ט. גזירה שוה.

גזירה שוה. אי כללא דאין גזירה שוה למחצה מבטל הק"ו או דק"ו נדחה רק מפני גזירה שוה הבאה רק לדבר זה משא"כ מפני כלל דאין גזירה שוה למחצה, עיין בגינת וורדים (כלל מו) ובמה שכתב שם מדברי התוס' חולין (קטו. ד"ה מה).

י. גזירה שוה.

גזירה שוה. מצינו שאמרו בגמ' גזירה שוה ולא דוקא, שאיננו גז"ש, תוס' ערכין (טו. ד"ה סיה).

יא. גזירת קטניות.

גזירת קטניות, עיין מערכת ק (קטניות).

יב. גזל עכו"ם.

גזל עכו"ם. בתנא דבי אליהו (כזה פק טו) מבואר דס"ל דהוא אסור מן התורה.

יג. גט.

גט. נקראים לפעמים גם שאר שטרות, רק רוב המקומות הכוונה דוקא גט אשה ולכן א"צ לפרש אשה, תוס' ריש גיטין (ג. ד"ה המניא).

יד. גט.

גט. אי צריך סידורי בית דין, עיין בית יצחק אה"ע (סי' סט, ג).

טו. גט בעל כרחה.

גט בעל כרחה. עיין בית יצחק אה"ע (מ"צ גט סי' עא) שהגט בטל ואסור לישא אחרת.

יד. שמא יש לחלק דרק בזבה אמר הרשב"א דגזרינן גזירה לגזירה, שהחשש הוא שאם תטבול ביום, שמא ישמש ביום ותראה ותסתור, ונמצא שהמעשה תשמיש גופא הוא מעשה איסור, משא"כ בכל אינך גזירות לגזירות אין חשש שיעבור אא"כ יעשה האדם עוד שתי פעולות, דחיישינן שאם נתירו לעשות המעשה היתר שלפניו, יבא לעשות מעשה אחר, וגם אותו מעשה אחר היתר גמור הוא אלא שע"ז יבא לעשות מעשה שלישי שהוא מעשה איסור, ובזה לא חיישינן אפי' במקום כרת. ומיושב בזה הא דלא גזרינן בדיני חציצה מיעוט שאינו מקפיד אטו מיעוט המקפיד משום דהוי גזירה לגזירה (גדה סז:).

טז. גידולי קרקע.

גידולי קרקע. אי בהמה חשיבא גידולי קרקע, עיין תוס' יבמות (קד. ד"ה קסנ) שתפסי דלא הוה גידולי קרקע ממש, ועיין במגיד משנה בהל' שבת (ת, ז) דדעת הרמב"ם ז"ל להיפוך, ועיין תוס' שבת (עג: ד"ה מפלק) וברא"ם (נלאשית לג, ו) המצוין שם בגליון הש"ס.

יז. גידולי תרומה שהן תרומה.

גידולי תרומה שהן תרומה. מגזירת ח"י דבר, אבל גידולי תשלומי תרומה אינן תרומה אף דהתשלומי תרומה דינן כתרומה, ירושלמי דתרומות (פ"ה ה"א).

יח. גיהנם.

גיהנם. שאין נדונין בו בשבת, בזוה"ק המובא בראשית חכמה (דף לז) שהמחלל שבת בפרהסיא נידון גם בשבת ושאר הרשעים יוצאים לראות בדינו.

יט. גירוי.

גירוי. אי מותר להתגרות ברשעים בעוה"ז, עיין חילוקים בזה בש"ס ברכות (י).

כ. גירושין.

גירושין. דסברי בית שמאי סוף מסכת גיטין (ז) דלא יגרש את אשתו אא"כ מצא בה ערות דבר, עיין בפתיחת האור חדש למסכת קידושין (אומ ו) בשם הלבוש דהוא רק עצה טובה לא מצד הדין

יעש"ה. וע"ש עוד (נלאות יג) שמוכא בשו"ת מהר"מ מלובלין (סי' קנג).

כא. גירושין בקטנה.

גירושין בקטנה. עיין מערכת ק' (קטניה).

כב. גלות.

גלות. שייך גם בכך נח ההורג בשוגג, רש"י עה"ת (נלאשית ט, ה).

כג. גלות.

גלות. ההורג בשוגג ואין רואה גם הוא חייב לגלות מעצמו כדי להיות לו כפרה, רש"י עה"ת (נלאשית ט, ה).

כד. גלות מצרים.

גלות מצרים. עיין שמחת הרגל (דף י"א): טעם בשם גלי רזיא, משום שיעקב אבינו הביא לשון תרגום בתורה שלבן קרא לו יגר שהדותא, ושם (דף י"ג) שהטעם כדי לברר ניצוצין קדישין, ושם (י"ג): משום שהעלימו עיניהם מן הצדקה.

כה. גליל.

גליל. אנשי גליל קנטרנין היו, ש"ס נדרים (מח).

כו. גמילות חסדים.

גמילות חסדים. הגומל חסדים תפילתו נשמעת, עיין בפירוש אזולאי לספר חסידים (נכית עולם סי' שנו) משם המדרש שוח"ט.

מא	שלמה	מערכת ד	קהלת
	ל. גר.	גר. לא אמרינן גביה דברי שכיב מרע ככתובים ומסורים דמי, ש"ס ב"ב (קמט.) ובתוס' גיטין (יג. ד"ה והא) דלא אמרינן גביה גם מצוה לקיים דברי המת.	כו. גנות.
	לא. גר.	גר. אי אית ביה לאו דלא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת, עיין מה שדנתי בזה בחידושי ליבמות (יג:) ¹⁰ .	כח. גניבה.
	לב. גר.	גר. אם הוא בכלל ערבות, עיין מערכת ע' (ערבות).	כט. גפן.
			גפן. אינו מקבל הרכבה ממין אחר, זוה"ק (ח"א לט:).

מערכת ד

דבוק, ודי בס' נגד כדי קליפה או כדי נטילה, ש"ך יו"ד (טו, ט), ובפמ"ג שם דמ"מ החתיכה אסורה כולה מטעם איסור דבוק ורק לענין שתאסר אחרות אם אין ס' כנגדה הוא דלא אמרינן איסור דבוק בכדי קליפה או נטילה.	א. דאורייתא. דאורייתא. מן התורה אין חילוק בין לקולא או לחומרא, דסברא שמועלת מן התורה לחומרא מועלת גם להקל, תוס' חולין (י: ד"ה אלא).
ג. דבש. דבש. טבעו שמהפך דבר הנופל לתוכו לדבש, רבינו יונה ברכות (לא: מדה"ר) ורא"ש (ברכות פ"ו סי' לה).	ב. דבוק. דבוק. איסור דבוק לא אמרינן כשנאסר מן החתיכה כדי קליפה או כדי נטילה, שיהיה צריך ס' נגד כל החתיכה אם תתבשל החתיכה באחרות מטעם איסור

טו. אין הכתבים תחת ידינו.

ד. דבר שאין מתכוין.

דבר שאין מתכוין. אי מותר גם בשאר איסורים, עיין בהלכות קטנות (למהר"ס חאגיז, ח"ב סי' רנח).

לעשות, מ"מ אם אינו כותב הדברים רק כדי לגדל שמו וכדומה שוב עובר על איסור דאורייתא שהרי אינו כותב משום עת לעשות לה', חת"ס חאו"ח (רי"ט סי' רח).

ה. דבר שיש לו מתירין.

דבר שיש לו מתירין. נדה שטבלה ויש ספק על הטבילה אף במקום ספיקא דרבנן צריכה לטבול משום דבר שיש לו מתירין, נודע ביהודה (מהדו"ק חו"ד, נג).

י. דברים שהוזכרו בש"ס או פוסקים ולא הובאו בשו"ע.

דברים שהוזכרו בש"ס או פוסקים ולא הובאו בשו"ע. עיין מגן אברהם (סי' קט, ג) [שהביא הרבה ענינים כאלו], ובארחות חיים שם, ובאומר השכחה להגאון ר"י פיק, ועיין יש סדר למשנה ריש מסכת שבועות.

ו. דברי חכמים.

דברי חכמים. כל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, ש"ס ברכות (ד:), ועיין מש"כ בזה בש"ס סוטה (ד:).

יא. דגים.

דגים. הוא דבר חשוב יותר מבשר, כן מבואר מרש"י במדבר (כט, לו) והוא ממדרש, אבל במדרש שלפנינו יש נוסחא אחרת, ודוקא מבשר בהמה חשוב יותר אבל בשר עופות חשוב טפי מדגים כן מבואר במדרש הנ"ל וגם לשון רש"י ז"ל נראה כן.

ז. דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר.

דברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר. ירושלמי ראש השנה (פ"ג ה"ה).

יב. דדים.

דדים. הטעם שעשה לאשה דדים במקום בינה, עיין ש"ס ברכות (י:). [כדי שהתינוק היונק לא יסתכל במקום ערוה, או כדי שלא יינק ממקום הטנופת]. ועיין אות שאח"ז.

ח. דברים בטלים.

דברים בטלים. עיין אגרא דכלה (פר' עקב) בשם הרמ"מ מרימנוב ז"ל שהוא ענף דלא תרצח, ועיין ראשית חכמה (שער הקדושה פי"א) שהוא כמוציא זרע לבטלה.

יג. דדים.

דדים. מקום היופי באשה הם בדדיה, ש"ס ברכות (י:). בהוד יפיה, וברש"י בדדיה.

ט. דברים שבעל פה שאי אתה רשאי לאומרם בכתב.

דברים שבעל פה שאי אתה רשאי לאומרם בכתב. אף שהתירו חז"ל משום עת

יח. דין.

דין. אסור לאכול קודם הדין, אפילו בדיני ממונות אסור הדיין לאכול קודם, זוה"ק ח"ב (קנז), ועיין בכסף הקדשים על חו"מ (סי' ה) מה שפירש בדבריו.

יט. דינא דמלכותא דינא.

דינא דמלכותא דינא. המקור לזה מן הפסוק עיין חת"ס חאו"ח (סי' נט).

כ. דינרי.

דינרי. הם של זהב ודינרין הם של כסף ש"ס ב"ב (קסו).

כא. דיעבד.

דיעבד. כל דבר שאין לו שורש בגמ' כשר בדיעבד, ר"מ גלאנטי (סי' קנד) הובא דבריו במגן אברהם (לג, נו), ועיי"ש בארחות חיים בהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל].

כב. דירה במקום רבו.

דירה במקום רבו. עיין ש"ס ברכות (מ). בדרכיף ליה ידור ואם לאו לא ידור.

כג. דישה.

דישה. פליגי ביה ר' יהודה ורבנן בשבת (עט). אי ישנו שלא בגדולי קרקע, דרבנן ס"ל דאינו אלא בגדולי קרקע ור' יהודה פליג, ופסק הרמב"ם ז"ל (נהל' שנת מ, ז) כרבנן, אבל התוס' שם (עג: ד"ה דישה) כתבו דלרש"י הלכה כר' יהודה.

יד. דוד.

דוד. כל ימיו של דוד היה דואג ומצטער עד שהגיע לפרק בתולה נשאת ונתקרה דעתו, מדרש פליאה (אומ קעט), ועיין מענין דוד בש"ס ברכות (ג-:7).

טו. דור המדבר.

דור המדבר. לא נגזרה גזירה על הלויים ועל הפחותים מבן כ' ועל היותר מבן ס'.

טז. דיבור.

דיבור. מצוה שאינה רק בדיבור היא קלה ממצוה שהיא במעשה, כן מבואר בבעל המאור ריש ברכות ויליף לה מירושלמי, אמנם המעיין בירושלמי שלפנינו (פרטות פ"א ה"ג) ובמפרשי הירושלמי יראה שכתבו פירוש אחר בירושלמי ואין ראייה. ועיין במלא הרועים בריש סוגיא דהעוסק במצוה פטור מן המצוה. אמנם יש להביא ראייה מש"ס דידן ברכות (יד:) קריאה לעשייה מי שמעת ליה יעש"ה, שהוא ראייה נכונה. ועיין ברבינו יונה (ט: מדס"ה) שג"כ מבואר שם מן הירושלמי דמצוה שבדיבור קיל ממעשה.

יז. דיחוי.

דיחוי. בעלי חיים אי נדחים וגם אי אמרינן כלל דיחוי אפי' בשחוטין, עיין ציונים לתורה (כלל לא) דתלי ליה אי הזריקה לבד מכפרת, יעוי"ש.

כד. דם.

דם כבוש אינו כי אם דרבנן וספיקו מותר, כן סובר החוות דעת (יש סי' קה), והפמ"ג חולק עליו, ובענין דם עיין עוד לקמן.

שבשלו אי אסור מן התורה תלוי אי נותן טעם לפגם מותר או אסור יעווי"ש, ולכן ר"מ וריש לקיש דס"ל נותן טעם לפגם אסור סוברים דגם דם שבשלו אסור.

כה. דם.

דם. דם אדם מבואר בש"ס כתובות (ס). וכריתות (כג). דבדלא פריש שרי לגמרי ובדפריש רק משום מראית עין. והכי נקטינן ביו"ד (סי' סו, י). אבל בתנא דבי אליהו רבה (יש פק טו) נראה שדעתו שאסור מן התורה, ועי"ש במאורי אש.

כט. דם שפירש ממקום למקום. עיין ש"ך יו"ד (סי' עו, ה, וטס, יג) ובדגול מרבבה שם דמתבאר מדבריהם דאי פירש ממקום למקום מחיים כו"ע מודו דאסור, אבל אי פירש לאחר שחיטה הוא פלוגתא הפוסקים להרא"ש מותר אבל לדידן אסור.

כו. דם בתולים.

דם בתולים. בנותיו של אשר אין להם דם בתולים, תנא דבי אליהו רבה (סוף פ"ט), [עי' מערכת א (אשר)].

ל. דמעות. הבוכה על עונותיו ראוי להעביר הדמעות על מצחו ועל פניו ששם נרשמים העונות, ראשית חכמה (סא; שעה המשונה ט, ט).

כז. דם שנתערב במים.

דם שנתערב במים. באין בו מראית דם אינו אסור אלא מדרבנן, עי' שו"ת מהרש"ם (סי' קמג).

לא. דן לכף זכות. עיין ספר חסידים (סי' יכג) ותראה איך שיש לדון חבירו לכף זכות, שאף כשעושה מעשים מגונים מאוד מ"מ יכול להיות שמתכוין בזה לטובה.

כח. דם שבשלו דאסור רק מדרבנן.

דם שבשלו דאסור רק מדרבנן. אי גם דם שיצא מתחילת בישול או צלי קודם מאכל בן דרוסאי אינו אסור רק מדרבנן, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' קמז) ועיין ילקוט הגרשוני או"ח ח"א (דף ג): דדם

לב. דעה. כל אדם שיש בו דעה כאילו נבנה ביהמ"ק בימיו, ושאינן בו דעה אסור לרחם עליו, ש"ס ברכות (נג).

לג. דרבנן.

דרבנן. דבר שמפורש התירו בתורה אין יכולת ביד חז"ל לאסרו, כ"כ הט"ז באו"ח (מקפ"ח ה) ובירור"ד (ק"ז, א) ובחו"מ (ס"ג ז) ועיין בזה בשדי חמד מכלל יז עד כלל כח, ועיין ברא"ש ברכות (ג, א) שנראה שרמז ג"כ סברא זו, ועיין בצל"ח שם (נכסות יד). שכתב כן. ועיין בהגהות מלא הרועים לברכות (טו). דסברת הט"ז הנ"ל היא פלוגתת ר' מאיר ור' יהודה משום ר' אלעזר בן עזריה, דר' יהודה משום ראב"ע לא ס"ל סברת הט"ז ור' מאיר ס"ל כהט"ז הנ"ל, כה מתבאר לכאורה מדבריו אמנם מציין שם למש"כ במלא הרועים על סוגיות בערך ק"ש אי בעי כוונה (א"ח א) שביאר הדברים שאין ראייה מדר' יוסי היפוך דברי הט"ז יעש"ה מה שכתב בזה, ועיין בזה בספר ביכורי שלמה חאה"ע (ס"א א, ב, ג).

לד. דרבנן אם מועיל לדאורייתא.

דרבנן אם מועיל לדאורייתא. עיין ארעא דרבנן (א"ח ו) ובעפרא דארעא שם.

לה. דרך ארץ.

דרך ארץ. מסכת דרך ארץ לא חשיב תורה, כ"כ הב"ח באו"ח (ס"ג ק) והביא ראייה מש"ס ברכות (כ:): [דאיתא שם ונגרוס בפרקא אחרינא, והיינו בהלכות דרך ארץ], ועיין בפמ"ג שם (מ"ז ד) בכוונת ראתו מדמותו בעל קרי ללמוד מסכת דרך ארץ. ואנכי לא הבנתי דהרי

מאי דמותו ללמוד מסכת דרך ארץ טעמא אחרינא אית ביה כמ"ש רבינו יונה שם במשנה, משום שאינו צריך להעמיק בו יעש"ה, ועוד דהרי גם על ברכת המזון אמרינן שם (נב). דעשאן ר' יהודה כהלכות דרך ארץ. ועיין ברע"ב אבות (פ"ג מ"ג) במשנה, שלשה שאכלו על שלחן אחד, שכתב שבברכת המזון יוצא ידי חובת תלמוד תורה. ועוד שהגאון הקדוש אדמו"ר מסאכאטשאוו (שליט"א) [זצ"ל] בתשובתו שבספר בכורי שלמה (נפשטוט ס"א א) [ובשו"ת אבני נזר (א"ח ט"ג, מק"ז)], הרעיש בקול עצום על הבית אפרים שכתב שבמגילת אסתר אינו מקיים מצות תלמוד תורה, וכתב עליו וכי בחנם טרחו חכמינו ז"ל בעלי המדרש על אסתר ומי הותר להם ליבטל מתלמוד תורה לפי דעתו. וקושיא זו בעצמה יש להקשות גם על הב"ח לענין מסכת דרך ארץ, ואפשר שמ"מ בזה לא חשוב ביטול זמן, שהורו לנו הדרך איך להתנהג, ודרך ארץ קדמה תורה, עכ"פ לפי"ז י"ל במה שהוציא הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] בספר דעת תורה (ס"א מקנא) שבין המצרים שמותר לאכול בשר ע"י סיום מסכתא משום דחשוב סעודת מצוה, דלא חשיב סיום לענין זה סיום על מסכת דרך ארץ, ולפי"ז י"ל דאף לדעת הב"ח נהי דלא חשיב ת"ת מ"מ חשוב העסק בו מצוה בהאי שידע איך להתנהג בדרך ארץ, דאל"כ מי הותר לחכז"ל לבטל ולעסוק בו וכי לשוא

עמלו כנ"ל, וא"כ שפיר סיומו חשוב
סעודת מצוה שגמר המצוה, ובכל גמר
מצוה שגומר הרי שייך סעודת מצוה,
דהרי עיקר ענין הסיום נלמד מחינוך
ביהמ"ק^{טז}.

לו. דרשה.

דרשה. כשבא החכם ודורש בשבת ויו"ט
אחר התפילה אין איסור לצאת
למי שרוצה כדי לקיים שמחת יו"ט, עיין
שבות יעקב ח"א (סי' כמ).

מערכת ה

א. הא מני.

נראה מדברי הש"ס בקידושין (ג:) הא מני ר'
שמעון היא ולא מצינו שום חולק בזה, וגם לא
שייך כלל פלוגתא בזה. ומעין דוגמא לזה עיין
בצל"ח על ברכות (ג: ד"ה סג) ובמ"ש שם.

הא מני. לשון זה יתכן גם אם אין שום
חולק על אותו מ"ד, ורק משום דהאי
מ"ד קאמר לה אמר בש"ס כהאי לישנא, כן

טז. כדאיתא במו"ק (ט.), דאין מערבין שמחה בשמחה מנלן, דכתיב (מל"א ט, סה) ויעש שלמה בעת ההיא את החג וכל ישראל עמו קהל גדול מלבוא חמת עד נחל מצרים [לפני ה' אלקינו] שבעת ימים ושבעת ימים וכו' ע"כ, ומבואר שעשו חג ושמחה אחרי חינוך הבית אע"פ שהוא מצוה ולא לימוד, ושייך בזה איסור של אין מערבין שמחה בשמחה, ומקור זה לסיום הביא גם התוס' יו"ט במס' תענית (פ"ד מ"ח). ועי' רשב"ם בב"ב (קכ"א: ד"ה מניסן) וז"ל מניסן ועד ט"ו באב היו כורתים עצים לצורך המערכה לכל השנה וכו' ואותו יום שפסקו היו שמחים לפי שבאותו יום היו משלימין מצוה גדולה כזאת עכ"ל, והרמ"א יו"ד (רמז, טו) הביא משם מקור לסעודת מצוה בסיום מסכתא כי הנימוקי יוסף שם (נג: זכ"א) ד"ה מאן) כתב וז"ל כתבתי זה לשני תועלות וכו', וגם שהוא מנהג לשמוח בענין מצוה עד שכשהשלימו עושין שמחה ומשתה ויו"ט עכ"ל, ולהנך ראשונים יש עוד מקור שעושין סעודה אף לגמר מצוה, וכ"כ להדיא הראנ"ח (אמרי שפר פ' מורע מט:): הובא במג"א סי' תקנ"א (לג). ועי' מדרש שיר השירים (א, ט) ויעש משתה לכל עבדיו (מל"א ג, טו), א"ר יצחק מכאן שעושין סעודה לגמרה של תורה עכ"ל, והביאו הבית יוסף (או"ס סי' תרס"ט) לענין שמחת תורה, ומדלא מצא מקור אחר משמע דל"ל מקורו של הרמ"א מהנימוקי, וגם ל"ל המקור מחינוך ביהמ"ק, ועי' בשו"ת מהר"מ מינץ (סי' קיט) דהכל ענין אחד, וכן מבואר באמרי שפר ובתויו"ט הנ"ל. והנה הרב המחבר כתב דגמר לימוד מסכת דרך ארץ חשיב גמר מצוה, ואין להקשות דהידיעה איך להתנהג אינה אלא הכשר מצוה, דלא גרע ממה שכתרו עצים למערכה. אמנם לכאור' לא חשיב גמר, שהרי אכתי אינו יודע איך להתנהג בכל דבר, ובע"כ הבין הרב המחבר דלא בעינן גמר ממש אלא כל דחשיב גמר הענין בעיני אנשים ואיכא בזה שמחה של גמר שפיר דמי. ובזה יש ליישב מה שהקשה בן המחבר, הגאון ר' יונה זצ"ל, איך עושים סיום על גמר מסכת בט' הימים ובתענית בכור, הרי איכא השמטות הצנזור ונמצא שלא גמר את המסכת (והינא צו"ת ארץ צ"צ סי' ע"ד ע"ש), ולפמשנ"ת מדברי הרב המחבר אתי שפיר, דהואיל ובעיני אנשים חשיב גמר ואיכא בזה שמחה של גמר, שפיר עושים סעודה. ולענ"ד מבואר כן בנימוקי יוסף שכתב שהוא מנהג לשמוח בענין מצוה, ומשמע דאף באמצע עשיית המצוה צריך לשמוח, אלא דבגמר המצוה איכא שמחה טפי, ומבואר דגמר הוא רק תוספת שמחה בעלמא, וא"כ מסתברא דתלוי בהרגשת האדם.

ב. הבטה.

הבטה. לשון זה משמע מלמעלה למטה, רש"י בראשית (טו, ט) ועיין רש"י פר' חקת (גמדנז כא, ט) שהבטה הוא בכוונה יותר מראיה.

ג. הבטחת הקב"ה לטובה.

אם חוזר בה לפעמים, עיין ברמב"ם בהלכות יסודי התורה (י, ד) ולחם משנה שם.

ד. הואיל ואתעביד בה חדא מצוה ליתעביד ביה מצוה אחריתא, ש"ס ברכות (לט:).

הואיל ואתעביד בה חדא מצוה ליתעביד ביה מצוה אחריתא, ש"ס ברכות (לט:).

ה. הוכיח סופו על תחילתו.

הוכיח סופו על תחילתו. מאן ס"ל הכי, עיין ש"ס חולין (לט:).

ו. הגיע.

הגיע. משמע לתחילת העיר, תוס' ריש גיטין (ג, ד"ה ואסקלון).

ז. הוה אמינא.

הוה אמינא. גם ההו"א של הש"ס יש לו מקום, עיין אהל אלימלך (אום רנז).

ח. הוצאה.

הוצאה. לענין איסור הוצאה ביו"ט, עיין במערכת י' (יו"ט).

ט. היתירא בלע.

היתירא בלע. היכא דהיתירא בלע דעת האור זרוע דלא אמרינן כשנבלע בקדירה שנצטרך לשער נגד כל הקדירה משום דלא ידעינן כמה נפק מינה רק משערינן באומד כמה נפק מינה, עיין בית יוסף או"ח (סי' מגא סוף ד"ה לגילין).

י. הכחשה והזמה.

הכחשה והזמה. דשיטת הרמב"ם ז"ל דאי הוי בהדדי לא דיינינן ביה דין הזמה, עיין בזה בספר צפחת השמן (דף עב) איזה חילוקים.

יא. הכל.

הכל. איכא הכל לכתחילה ואיכא הכל דיעבד, ש"ס חולין (ג:).

יב. הכל תלוי במזל.

הכל תלוי במזל. עיין מערכת מ' (מזל).

יג. הכנה.

הכנה. הא דאסור להכין משבת לחול לכאורה י"ל שמותר להכין לצורך הבדלה, כיון שהבדלה הוא ג"כ לכבוד שבת, כדדרשינן זכור את יום השבת לקדשו זכרהו אחת בכניסתו ואחת ביציאתו. אמנם עיין בשו"ע הרב ז"ל (סי' ננד) שמפורש שאסור להכין בשבת לצורך הבדלה.

יד. הכשר מים לקבל טומאה.

הכשר מים לקבל טומאה. אי מועיל קודם מחשבה בדברים שצריך מחשבה

שיקבלו טומאת אוכלין, עיין חולין (קמט).
שהוא פלוגתא.

טו. הלבנת פנים.

הלבנת פנים. חומר הלבנת פנים דנוח לו שיפיל עצמו כו', ש"ס ברכות (מג:).
ואם יהרג ולא יעבור על איסור זה עיין לקמן מערכת כ' (כ"ף הדמיון). ושם אם בן נח מצווה ע"ז.

טז. הלבנת פנים חמור מחנופה.

הלבנת פנים חמור מחנופה. תנא דבי אליהו (כ"ה פק יט) מאה חנופים ולא אחד מגלה פנים, עי' בישועות יעקב (אות קט).

יז. הלויית מת נכרי.

הלויית מת נכרי. אי שרי, עיין שו"ת מהר"י אסאד חיו"ד (סי' ע"ט).

יח. הלכה.

הלכה. בכאן הנני לציין כמה כללים בענין פסק הלכה ואחלקנו לאותיות למען ירוץ הקורא בו:

א. מצינו להגאונים שפסקו הלכה כתלמיד במקום הרב משום שנראה להם סברת התלמיד יותר, עיין ברבינו יונה ברכות (טו: מדס"ו). והוא כעין מה שמצינו שיש להאמורא כח לפסוק הלכה כתנא היחיד נגד רבים אף שהאמורא לא יוכל לחלוק על התנא במקום שאין עליו חולקים. ועיין

עוד ביד מלאכי (אות קעג) שמצינו להרמב"ם ז"ל שפסק הלכה כר"ע וקרבי אף לגבי רבים החולקים עליהם משום דמסתבר טעמיה דר"ע או רבי, והיינו נמי כה"ג.

ב. אף שהאמורא לא יוכל לחלוק על ברייתא, מ"מ בדבר שהוא בדקדוק המצוות מצינו חולק על הברייתא והלכה כמותו נגד הברייתא. עיין ברבינו יונה ברכות (טו. מדס"ו).

ג. בשעת הדחק יש לסמוך על שיטת היחיד לגבי רבים, היכא דלא איפסק הלכתא בגמ' בפירוש כהרבים אף דאיפסק בפוסקים, וביטול תלמוד תורה מיחשיב שעת הדחק. חכם צבי (סי' ק) ועיין חלקת יואב חיו"ד (סי' יט).

ד. במילתא דלמר פשיטא ליה ולמר מספקא ליה קי"ל דאין ספק מוציא מידי ודאי, והלכה כמאן דפשיטא ליה אף אי בעלמא היכי דפליגי אהדדי ולמר פשיטא ליה ולמר פשיטא ליה לאידך גיסא נקטינן כאידך. עיין שדי חמד מערכת ה (כלל קיג).

ה. הלכה כסתם משנה, היכא דאיכא סתמא כמר ותרי סתמא או תלתא כמר, אמרינן מה לי חד סתמא מה לי תרי סתמא וליכא הכרע, ש"ס יבמות (קא:).

ו. היכא דתני ליה גבי הילכתא פסיקתא ש"מ דהילכתא הכי, ש"ס עבודה זרה (ו.י)

מט	שלמה	מוערכת ה	קהלת
פסקינן בש"ס הילכתא כהמיקל. עיין ש"ס חולין (מה:).			ועיין רא"ש פ"ק דברכות (סי' ט) מה שמחלק בזה.
יט. הלכה מכלל דפליגי. הלכה מכלל דפליגי, ש"ס ברכות (ג:).			ז. יחיד ורבים דקיימא לן הלכה כרבים גם בפוסקים, מ"מ בדבר התלוי בשינוי נוסחאות לא אמרינן הכי, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו ד"ה אגל).
כ. הלל בראש חודש. הלל בראש חודש. איכא ג' דעות ברא"ש ז"ל פ"ב דברכות (סי' ט), דעת רש"י ז"ל דלעולם אין מברכין עליו, ודעת ר"ת דלעולם מברכין עליו, והרי"ף ז"ל מחלק דיחיד אינו מברך עליו וצבור מברכין עליו.			ח. אין למדין הלכה לא מפי לימוד ולא מפי מעשה עד שיאמרו לו הלכה למעשה, ש"ס ב"ב (קל): ועיש"ה ברשב"ם כמה חידושים.
כא. הלנת המת. הלנת המת. אחר מיתתו אמאי אין מלינין עד שיראו בו סימני עיכול, דשמא לא מת ממש, עיין חת"ס חיו"ד (סי' שלם).			ט. כל עדות הלכה הוא. מגיד משנה בהל' מלוה (י, ז), ועיין בהגהות הרש"ש חולין (יט). מש"כ בזה.
כב. המן בן המדתא. המן בן המדתא. בירושלמי יבמות (פ"ז המן ה"ו) מבואר שלא היה בן המדתא ממש, אבל מתרגום שני נראה שהיה בנו ממש.			י. הלכה כרבי מחבירו, לגבי ר' יוחנן בן נורי אין הלכה כרבי משום דאין הלכה כרבי נגד רבו. רא"ש בהלק"ט הלכות ציצית, הובא בב"י או"ח (יש סי' יז). וצ"ע דר' יוחנן בן נורי לא רביה הוה רק בזמן ר' עקיבא, ואדרבה נימא הלכה כבתראי לפי מש"כ בעלי הכללים דגם קודם אביי ורבא הלכתא כבתראי אם לא הוה תלמידו, ואולי משום דר' נתן אמר לה שם בריש התכלת להאי דינא משמיה דר' יוחנן בן נורי משמע דגם הוא סובר כן, ורב נתן רביה דרבי הוה, אבל אין משמע כן בלשונו.
כג. המקום ימלא לך חסרונוך. המקום ימלא לך חסרונוך. ש"ס ברכות (יז:).			
כד. הנאה. הנאה. היכא שנהנה אבל ההיזק יותר מן ההנאה, מבואר בש"ס חולין (ט).			יא. מצינו פלוגתא דתנאי דחד מחמיר וחד מיקל והמיקל לא רצה לסמוך עצמו למעשה על דבריו ועשה כהמחמיר, ואפ"ה

לענין סכין של עכו"ם דלא חשיב הנאה ומותר באיסורי הנאה.

כה. הנאה.

הנאה. דבר שאסור בהנאה אי שרי לתת לכלבים של הפקר, ואי הוה איסור תורה או דרבנן, עיין אמרי בינה דיני פסח (סי' יט) שהמקור חיים מתיר בשאר איסורי הנאה חוץ מחמץ והמחבר אוסר.

כו. הנאה מאחרים.

הנאה מאחרים. הרוצה ליהנות יהנה והרוצה שלא ליהנות אל יהנה, ש"ס ברכות (י:) ועיין ש"ס שם (ט) גדול הנהנה מיגיע כפיו יותר מירא שמים. ולענין מי שיודע שם המפורש או שיודע קבלה מעשית אי שרי ליהנות מאחרים, עיין מה שצינתי בש"ס ברכות (י:) על הגליון¹⁷.

כז. הסכמה.

הסכמה. ליתן הסכמה על ספר שיש בתוכו דברים הנוטים למינות כדי להציל עי"ז ת"ח ממאסר, עיין אהל נפתלי (אומ ט).

כח. הסתה.

הסתה. אין הסתה אלא באכילה ושתייה, חוץ מהיכא דכתיב לגבי הקב"ה, ש"ס חולין (ד:).

כט. הערמה.

הערמה. שכתב בתבואות שור (נמי' על הערמה. פסמיס) לחלק בין איסור דאורייתא לדרבנן, דבדרבנן שריא הערמה ולא בדאורייתא. עיין א"א להגה"ק מבוטשאטש באו"ח (סי' רמו) שכתב דמה דאסור בדאורייתא הערמה זה אינו רק מדרבנן, ועיין בשדי חמד מערכת ה (אומ עד), ובמה שצינתי שם¹⁸ בעיקר הדבר מה שחילק התבואות שור בין דאורייתא לדרבנן.

ל. הפסד מרובה.

הפסד מרובה. תרי קולי בהפסד מרובה לא מקילינן, ט"ז יור"ד (סי' נא, יג) ועי"ש במשמרת שלום, ועיין בספר שם אריה בהשמטות שבראש הספר (השי"ן לסי' סא ממיו"ד), ועיין בפתיחה לגילוי דעת (אומ לט).

לא. הקדש.

הקדש. דמפקיע מידי שיעבוד, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו ד"ה והנה) דרק הקדש דאורייתא ולא דרבנן.

לב. הקדש.

הקדש. אי חל על פחות משהו פרוטה, הוא פלוגתת רש"י ותוס' גיטין (יג:).

יז. אינו לפנינו.

יח. אינו לפנינו.

לג. הרהור.

הרהור. אם ראית ת"ח שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום, ש"ס ברכות (יט.).

לד. הרהור כדיבור דמי.

הרהור כדיבור דמי. דאיפלגו בזה רבינא ורב חסדא בש"ס ברכות (כ): אי גם בהרהור על דבר שאסור לדבר אמרינן הכי שאסור להרהר, עיין שו"ת שם אריה בהשמטות (סוף סי' א').

לה. הרהור לאו כדיבור דמי.

הרהור לאו כדיבור דמי. הכי קי"ל באו"ח סי' ס"ב, סי' ק"א, וסי' קפ"ה. אבל במקום אונס עיין בסי' ס"ב דבכה"ג כדיבור דמי, ואם עבר ממנו האונס אם צריך לחזור ולקרוא עיי"ש בבאר היטב (ס"ק ז), ועיין במש"כ שם יט'.

לו. הרהורים.

הרהורים. סגולה לבטל ממנו הרהורים עיין בספר דבש לפי (להמיל"ט מערכת ה' אות ט) שטוב לעסוק במסכת מכות ולהזכיר שם קר"ע שט"ן. ועיין בצעטיל קטן מהה"ק ר' אלימלך מליזענסק זי"ע אות ט סגולה לזה, יעוי"ש גם באות ז'. ועיין בספר רחמי האב (אות יט) ג"כ סגולות להנצל מהרהורים.

לז. הריגה.

הריגה. הנה יש לחקור אם שייך לשון זה על מיתה בידי שמים, ומצאתי בספר ערכי הכנויים להגאון בעל סדר הדורות (אות ה, ה'ג) שכתב בזה הלשון, הריגה יאמר אף על המתים בלא חרב כמו 'וְאֶנְשֵׁיהֶם יָהִי הַרְגֵי מָוֶת' (ירמיה יט, כא) עכ"ל.

והנה עפר אני תחת כפות רגלי הגאון הנ"ל, אמנם תורה היא וללמוד אני צריך, דמאי דפשיטא ליה דשייך לשון הריגה גם על מיתה בידי שמים לענ"ד אין דבר זה מוסכם, דחזינא למון מהרש"א בחידושי אגדות במכות (ט). אהא דאמרינן שם דפליגי רבא ורב חסדא באומר מותר אי חייב או פטור, דרבא ס"ל דחייב ורב חסדא ס"ל דפטור הוא, איתיביה רבא לרב חסדא הנך מת על האשה אשר לקחת מאי לאו בידי אדם לא בידי שמים, והדר אמרינן איתיביה אביי לרבא הגוי גם צדיק תהרוג התם כדקא מהדרי עילויה ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא וכו' עיי"ש. ובתוס' (ד"ה חסס) כתבו ורב חסדא לית ליה האי דרשא וכי נביא הוא. וכתב ע"ז המהרש"א בזה הלשון, לא ידענא מי הכריח אותם לזה והא ודאי אף לרב חסדא דפטור בידי אדם מתוקמא שפיר כרב חסדא הך דרשא דכי נביא הוא, דהשם יתברך לא הודה לו במה שאמר הגוי גם צדיק תהרוג אלא שהוא חייב הריגה בידי שמים, כדמוקי רב חסדא הא דהנך מת על

האשה וגו' דהיינו בידי שמים דהא עלה קאי הגוי גם צדיק תהרוג וגו', ואפשר לומר דמשמע לשון הריגה הגוי גם צדיק תהרוג וכדמסיק בן נח נהרג שהיה לו ללמוד כו' דהיינו בידי אדם, שאין לשון הריגה נופל על בידי שמים רק על בידי אדם וק"ל עכ"ל. הרי דמין מהרש"א נוטה דעתו לומר דלא שייך לשון הריגה על מיתה בידי שמים.

הן אמת שגוף קושייתו הנ"ל יש ליישבה באופן אחר, והוא בשנקדים מה דקשה על פסוק זה דהגוי גם צדיק תהרוג, דהיאך קאמר הגוי כיון שלא רצה להרוג רק אבימלך לבדו, וכבר עמדו ע"ז מפרשי התורה. גם מה זה שאמר הכתוב דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך, על מי כיון באמרו וכל אשר לך. ועיין בספורנו מה שפירש על פסוק זה, (נלש"ט כ, ד). גם יש לדקדק בכתוב וישכם אבימלך ויקרא לכל עבדיו וגו' וייראו האנשים מאד, מה זה שיראו כ"כ, וכן יש לדקדק בקרא, כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, מאי פירושא ד'ועל ממלכתי'.

והנלענ"ד בזה ויבואר הכל על נכון, עפ"י מש"כ הרמב"ם ז"ל בהל' מלכים (ט, יד) וזה לשונו, ובן נח שעבר על אחת מז' מצות אלו יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו עכ"ל. א"כ ה"נ י"ל שרצה הקב"ה להעניש גם אנשי מדינתו מטעם זה שהם ראו וידעו ולא דנוהו, והיינו פירושא ד'כי מות תמות אתה

וכל אשר לך' היינו אנשי מדינתו. וזה פירוש הכתוב וייראו האנשים מאד, משום דבנפשם דיבר שגם אותם רצה השי"ת להרוג, וא"ש מאי דכתיב כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה, ועל ממלכתי היינו בני מדינתו. וא"כ י"ל שזה היתה שאלתו הגוי גם צדיק תהרוג, היינו עם פלשתים, שהם באמת לא חטאו רק אתה רוצה להענישם משום שלא דנו אותי, והא ניחא אם הייתי מחוייב מיתה בידי אדם שפיר שייך להענישם משום שלא דנו אותי, אבל באמת הרי אין אני חייב מיתה בידי אדם כי אם בידי שמים כיון שהייתי אומר מותר, וא"כ לא היה להם לדון אותי ולמה תענישם. וזה היה קושיית הגמ' על רבא דסובר דאומר מותר חייב בידי אדם, א"כ שפיר יש להעניש גם אנשי מדינתו על שלא דנו אותו כמו אנשי שכם, וע"ז מתרץ הגמ' דבאמת לא הודה לו השי"ת, וא"כ שפיר כתבו התוס' דרב חסדא לית ליה האי דרשא דכי נביא הוא, דהא כיון דסובר דאומר מותר אינו חייב בידי אדם כי אם בידי שמים א"כ ממילא על בני מדינתו ליכא שום עונש גם בידי שמים כיון שלא היה להם לדון אותו שאין מיתתו מסור בידם, ושפיר אמר הגוי גם צדיק תהרוג, ודו"ק.

אמנם בגוף חידוש זה שחידש המהרש"א דלא שייך לשון הריגה על מיתה בידי שמים, מצאתי לו סעד גדול מדברי התנא דבי אליהו רבה (פ"ט) שכתב שם על פסוק דיתחזקאל (לו) 'וַיֹּאמֶר אֵלֵי הַנְּבִיא אֶל הַרוּחַ וְגו' ופָּחַי בַּהַרְוּגִים הָאֵלֶּה וַיִּחְיוּ,

פרשת בהעלותך (נמדנז יא, טו) בפסוק ואם ככה את עושה לי הרגני נא הרג, שכתב שם וז"ל וטעם הרגני נא הרג שתשלח עלי הורגים בחרב כי טוב מותי אפילו בחרב אדם מחיי בצער הזה, ויתכן שהוא כמו המיתני, וכן ואנשיהם יהיו הרוגי מות בחוריהם מוכי חרב מלחמה, וכן ופחי בהרוגים האלה עכ"ל. הרי דגם הוא מביא ראיה של הרב בעל ערכי הכנויים, ויותר מזה שממקום שהבאתי לסתור דברי הרב בעל ערכי הכנויים בדרשת התדב"א והפרקי דר"א מפסוק זה בעצמו מביא הרמב"ן ז"ל ראיה להיפוך כדברי בעל ערכי הכנויים. וכ"כ עוד שם באבן עזרא, 'הרגני כמו המיתני'.

אמנם קשה טובא לומר שהרד"ק והרמב"ן ז"ל לא ראו דברי התדב"א והפרקי דר"א הנ"ל אשר מפורש יוצא מהם דמדכתיב 'ופחי בהרוגים האלה' מוכח שהיו הרוגי חרב. ואין לומר דכיון דאיכא פלוגתא בסנהדרין (ג:): אי מתים שהחיה יחזקאל הם מתים שבבקעת דורא שהרגום נבוכדנצר, ואיכא מ"ד דסובר שהיו בני אדם שכפרו בתחית המתים, ונקטו הרמב"ן ז"ל והרב אבן עזרא והרד"ק כותיה, ולדידהו לשון הריגה שייך גם על המתים בידי שמים. זה אינו, דמהיכי תיתי ניפוש פלוגתא במידי דלא אשכחן דפליגי בהו, והרי שפיר נוכל לומר דאף למ"ד דסובר דמתים שהחיה יחזקאל הם בני אדם שכפרו בתחית המתים מ"מ הוו הרוגים בידי אדם לא מתים בידי שמים, וכולי עלמא מודו דלא

וז"ל ופחי בהרוגים האלה ויחיו מלמד שהרגן, הרי דמוכיח ממאי דכתיב 'בהרוגים' שהרגן נבוכדנצר לא שמתו מעצמן, והיינו ע"כ משום דלשון הריגה לא שייך כי אם על מיתה בידי אדם לא על מיתה בידי שמים. וכן מפורש בפרקי דרבי אליעזר (פרק לג) וז"ל ומנין שהיו כלם הרוגי חרב, שנאמר ויאמר אלי הנבא וגו' בהרוגים האלה ויחיו עכ"ל. א"כ הרי מפורש יוצא מדברי התנא דבי אליהו והפרקי דר' אליעזר דלשון הריגה לא שייך כי אם על הרוגים בידי אדם, וזה היפך מדברי הערכי הכנויים הנ"ל.

ועתה נבוא לדון על ראייתו מפסוק ירמיה 'יהיו הרוגי מות', הרי דגם על מיתה בידי שמים שייך לשון הריגה, ומה יענו ע"ז התדב"א והפרקי דר"א דלא נקטו הכי. ונלענ"ד דאין ראייתו מוכרחת כ"כ דשפיר י"ל דלא שייך לשון הריגה על מיתה בידי שמים, והא דכתיב בקרא יהיו הרוגי מות, יש לחלק כדאמרינן בחולין (קלט): דרך נשר אקרי דרך סתמא לא אקרי, ה"נ י"ל כן הרוגי מות אקרי הריגה סתמא לא אקרי והיכא דכתיב הריגה סתמא לא קאי כי אם על מיתה בידי אדם.

אמנם הרב ערכי הכנויים גם הוא יש לו סעד גדול, שכדבריו כתב להדיא הרד"ק בפסוק יחזקאל על קרא זה דופחי בהרוגים האלה, דאף שהיו מתים בידי שמים קרי להו הרוגים, ומביא ראיה זו עצמה של הגאון בעל ערכי הכנויים מפסוק דירמיה. וכן מבואר עוד ברמב"ן ז"ל עה"ת

שייך לשון הריגה על מתים בידי שמים. וא"כ מלבד דקשה עלייהו מדברי התדב"א והפרקי דר"א הנ"ל קשה דמאי ראייה מייתי מקרא ד'ופחי' הא שפיר י"ל דהיו מתים בידי אדם כנ"ל. וגם על הראייה מירמיה כבר כתבתי שיש לפקפק עליה.

ועכשיו נחזי אנן אי יסבול לומר כן דלא שייך לשון הריגה כי אם על מיתה בידי אדם, דלפי קט שכלי לא ידעתי איך נוכל לומר כן, דהרי מפורש בכמה מקראות לשון הריגה על מיתה בידי שמים. וראשון לציון אביא את אשר הערני אאמו"ר (י"י) [וצ"ל] מפסוק שמות (יג, טו) 'וַיְהָרֵג ה' כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבְּכוֹר אָדָם וְעַד בְּכוֹר בְּהֵמָה', וכן מפורש עוד בשמות (ד, כג) 'וַתִּמָּאֵן לְשַׁלְחוֹ הַיְהוָה אֶנְכִי הַיּוֹם אֶת בְּנֵי בְּכוֹרֶיךָ', ופשיטא שמכת בכורות הוא מיתה בידי שמים. וכן הוא עוד בשמות (לג, יג) 'לָמָּה יֵאמְרוּ מִצְרַיִם לֵאמֹר בְּרָעָה הוֹצִיאָם לְהָרֵג אֹתָם בְּהָרִים', ועיין עוד במדבר (כג, לג) 'אוֹלֵי נְטֹתָה מִפְּנֵי כִי עָתָה גַם אֶתְּכָה הַרְגֹתִי וְאוֹתָה הַחַיִּיתִי', ועיין עוד בתהלים (נט, יג) 'אַל תַּהַרְגֵם פֶּן יִשְׁכְּחוּ עַמִּי' וגם לזה הערני אאמו"ר (י"י) צ"ל, ועיין עוד תהלים (עט, לא) 'וְאֶף אֱלֹהִים עָלָה בְּהֵם וַיְהָרֵג בְּמִשְׁמַנֵּיהֶם', ובאותו קפיטל (פס' לד) 'אִם הִרְגֵם וּדְרָשׁוּהוּ וְשָׁבוּ וְשִׁתְּרוּ אֵל'. וגם בלשון הגמ' מצינו כמה פעמים לשון הריגה על מיתה בידי שמים, עיין בשבת (יג:) ברוך המקום שהרגו, ובמגילה (ו.) אוהבי שרידים יושבי רקת צאו וקבלו הרוגי עמק, וצע"ג.

שוב הראני אחד מתלמידי נ"י בספר קהלת יעקב בחלק לשון חכמים (שעמ) שכתב בשם הכסף משנה בהל' רוצח (ב, יג) דמש"כ בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין עד.) הרודף שהיה רודף אחר חבירו להרגו ויכול להצילו באחד מאבריו ולא הציל אלא בנפשו של רודף נהרג עליו, דלשון נהרג עליו ר"ל שהוא חייב מיתה בידי שמים, דא"א לומר נהרג שב"ד ממיתין אותו מאחר שלא נתכוין אלא להציל לא שייך ביה התראה, ולשון נהרג ר"ל מיתה בידי שמים, עכ"ד. מבואר ג"כ מדבריו דשייך לשון הריגה גם על מיתה בידי שמים. ועיין ביומא (פג.) בתוס' שם (ד"ה מה) שנראה שדבר זה אי לשון הריגה בש"ס שייך על מיתה בידי שמים הוא פלוגתת השאלות והתוס', שדעת השאלות שגם על מיתה בידי שמים יתכן לשון הריגה בש"ס ודעת התוס' הוא שלא יתכן לשון הריגה בש"ס כ"א על מיתה בידי אדם יעש"ה.

לח. הרמת ידים.

הרמת ידים. שלא בשעת התפילה אסור, זוה"ק ח"ב (סו.).

לט. השחתה.

השחתה. כל מקום שנאמר השחתה אינו אלא דבר ערוה ועבודה זרה, ש"ס חולין (כג.).

מ. השמטה.

השמטה. דברים שנשמטו בשו"ע ממה שהובא בש"ס או פוסקים, עיין מערכת ד' (דברים שהזכירו נש"ס).

מצאתי בזיקוקין שהעיר בזה ומפרש שאין כאן פלוגתא שאין כוונת התד"א שהשקפה בכ"מ לטובה רק בהשקפה שדיבר בו.

מב. התחלה.

התחלה. כל התחלות קשות, מכילתא הובא ברש"י עה"ת (שמות יט, ה), ועיין תוס' תענית (י: ד"ה פסיעה) [שפסיעה גסה ראשונה נוטלת יותר ממאור עיניו של אדם, מהך טעמא דכל התחלות קשות].

מא. השקפה.

השקפה. כל השקפה לרעה, רש"י בראשית (יט, טו) על פסוק וישקיפו על פני סדום, וז"ל כל השקפה שבמקרא לרעה חוץ מהשקיפה ממעון קדשך, שגדול כח מתנות עניים שהופך מדת הרוגז לרחמים עכ"ל. ומצאתי להיפוך בתנא דבי אליהו (ינה פ"ח) שכתב ואין השקפה אלא לברכה שנאמר השקיפה ממעון קדשך וגו' וברך את עמך, שוב

מערכת ו

והגית ע"י דיבור, יעוי"ש היטב, 'והגית בו יומם ולילה כתיב, יומם לקבל לשון לילה לקבל פה וכלא כליל כחדא' ע"כ, ומבואר דוהגית הוא ע"י לשון ופה. ועיין ציונים לתורה (כלל ט), ועיין בארחות צדיקים שער התורה שכתב ג"כ דבהרהור מקיים והגית. (מכמז יד על טו"ע).

ג. וותרנות.

וותרנות. יותר טוב להתחבר עם עם הארץ שוותרן בממונו במשא ומתן מלהתחבר עם תלמיד חכם שעצרן וקפדן, ספר חסידים (שנג).

ד. וידוי.

וידוי. כל תפילה שאין בה וידוי יש בה קיטרוג, תיקוני זהר עיין שבט מוסר (סוף פקל לב).

א. וביערת הרע מקרבך.

וביערת הרע מקרבך. מצוה זו היא גם קודם גמר דין, שמצוה על כל מי שמצאו להביאו לב"ד לגמור דינו ולהורגו, כן מבואר בש"ס חולין (קלט), ושם מבואר דלאו דוקא באדם שייך מצוה זו אלא גם בעוף שהורג הנפש, ועיין בספר באר יצחק שם, ומ"מ מבואר שם בש"ס (קמ). דקודם גמר דין אם הרגו במיתה אחרת ממיתה שנתחייב בה שפיר דמי, ורק לאחר גמר דין צריך להורגו במיתה שנתחייב בה.

ב. והגית בו.

והגית בו. בבי' הגר"א (או"ח סי' מז, ד) כתב דמקיים מצות תלמוד תורה גם בהרהור, דוהגית בו (יהושע א, ט) ר"ל בלב, כמש"כ בהגיון לבי (מהליס יט, טו). אמנם בזוה"ק פ' יתרו (דף עט:) נראה דמפרש

נו	קהלת	מערכת ז	שלמה
ה. ועוד.	ועוד. לא מקשה בגמ' תרי קושיות בלשון ועוד, אלא היכא דקושיא השניה עדיפא מהראשונה והראשונה יש לישיבה בדוחק, הרשב"ם ב"ב (קכג: ד"ה גן) יעש"ה.	ז. ותיק.	ותיק. ביאור מילת ותיק, עיין רש"י ברכות (ט:).
ו. ופליגי.	ופליגי. כי אמר בש"ס לשון זה הוא רק כשאינו מבואר להדיא דפליגי בזה, כן כתב בשיטה מקובצת כתובות (נא:).	ח. ותסברא.	ותסברא. מצינו ותסברא אחר תסתיים, שלא קאי לסתור התסתיים רק הוא ענין בפ"ע להקשות על הא דלעיל, עיין ש"ס גיטין (ה:).
		ט. ותרן.	ותרן. כל האומר הקב"ה ותרן יותרו חייו, ש"ס ב"ק (ג:).

מערכת ז

א. זבוב.	זבוב. במקום שיש קדושה אין שם זבוב, עיין אבות (ה, ט) ולא נמצא זבוב בבית מטבחיים, ועיין ש"ס ברכות (י: מנא ידעה כו' שלא ראתה זבוב עובר על שלחנו.	ד. זית.	זית. אין עליו נושרים לא בימות החמה ולא בימות הגשמים, תנא דבי אליהו (רנה פ"ח).
ב. זיווג.	זיווג. בעניני זיווגין עיין תנא דבי אליהו (זוטא פ"ג), ושם בסופו במי שהוא עשיר איך שראוי שיתחתן עם עני ממשפחתו.	ה. זכות אבות.	זכות אבות. אי תמה ומאימתי תמה, עיין שבת (מ:).
ג. זית.	זית. אילן זית יש לו ענפים טפי משאר אילנות ויכולים לעמוד עליו יותר שלא מדוחק, ברכות (טו:).	ו. זכות אבות.	זכות אבות. אבות סתם, לא אברהם יצחק יעקב, עד אימת נמשך, ידוע מה שחילקו חז"ל בין העובד מאהבה שזכותו נמשך עד ב' אלפים דורות והעובד מיראה לאלף דור, ובתנא דבי אליהו (זוטא פ"ז) ובפי' הישועות יעקב דזה רק בצדיק גמור בכל

נו	שלמה	מערכת ז	קהלת
	לקיש, ור' שמעון ורבנן, ועי"ש בתוס'. וכמה כללים בזה עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו).		ענינים אבל מי שעשה רק מצוה אחת והוא גם בעל עבירה אף דאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה אין זכותו רק ארבעה דורות.
	יב. זעירא דמן חבריא. זעירא דמן חבריא. פירושו עיין ש"ס חולין (יג:) ובפירש"י [קטן מבני הישיבה] ותוס' ושם [דמן חבריא, שם מקום]. וע"ע בחולין לקמיה (לא.) [שפרש"י שם ששמו היה זעירא].		ז. זכות אבות. זכות אבות. מועיל אף לבן הבת, מגיד תעלומה על ברכות (דף כד: מדפי הספר).
	יג. זקן. זקן. ידוע מש"כ במשנה אבות (פ"ה, כא) דהוא מבן ששים, ובתיקונים כתב שהוא מבן ע', שדי חמד מערכה ז (כלל ז). ומצינו זקן בש"ס ששיעורו הוא שיעור אחר, עיין חולין (כד:) ששיעורו משירתת.		ח. זכר לחורבן. זכר לחורבן. שצריך להניח אמה כנגד הפתח, כמבואר באו"ח (סי' מקס), עיין מקור חיים סיפורים (אות רכה).
	יד. זקן ששכח תלמודו מחמת אנסו צריך לכבדו. זקן ששכח תלמודו מחמת אנסו צריך לכבדו. ש"ס ברכות (ס:).		ט. זכרונו לברכה. זכרונו לברכה. מדברי הט"ז חיו"ד (כמ, יג) נראה דבתוך שנתו להנפטר אסור לומר 'זכרונו לברכה', בין לאביו בין לאיש אחר.
	טו. זקנה. זקנה. הבנים שאדם מוליד בזקנותו מוכשרים יותר להיות צדיקים, מדרש תלפיות ענף בועז, ועיין באבן עזרא סוף רות.		י. זכירת עמלק. זכירת עמלק. אם נשים חייבות בו, מדברי הלמודי ה' (לימוד קמג) נראה שדעתו דפטורות מזכירה בפה וחייבות בזכירה בלב.
			יא. זנות. זנות. לא שכיח, ש"ס גיטין (יז:) נראה שהוא פלוגתא דר' יוחנן וריש

מערכת ח

יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, שפירש הרמב"ן ז"ל שכונת הכתוב הוא שהקב"ה הביא לפניו החיות שאשר יבחר לו לאשה היא תהיה אשתו, עיי"ש מש"כ איך יתפרש ע"ז לשון הכתוב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה. ועפי"ז א"ש בפשיטות לשון הכתוב, דכל אשר יקרא לו האדם שם נפש חיה זה הוא שיקחהו לאשה שהרי לאשתו קרא חיה. שגם רש"י ז"ל הרגיש בזה.

ובגוף קושית הכלי יקר דלמה קרא לה עכשיו אחר החטא זה השם ולא מקודם, אשר מפני זה חידש דבר זה, י"ל לענ"ד עפ"י מה דאמרינן במסכת ע"ז (ה), אמר ר"ל בואו ונחזיק טובה לאבותינו שאלמלא הן לא חטאו אנו כמי שלא באנו לעולם, עיי"ש ברש"י דהיינו מפני שהיו חייך לעולם וכל זמן שהן קיימין אין אנו חשובין כלום. והתם קאי לענין חטא העגל, אבל מובן ממילא שכן הוא ג"כ לענין חטא אדם הראשון שאם לא אכלו מעץ הדעת והיו קיימין לעולם אנו כמי שלא באנו לעולם. ולכן שפיר עתה אחר החטא שהיא היתה עיקר הגורמת קראה חוה, שהוא כמו חיה כמו שכתב רש"י ז"ל, שמחיה את ולדותיה, שאם לא היו מתים והיו קיימין לעולם אנו כמי שלא באנו לעולם ולא היינו נחשבין כלל בחיים וע"י החטא אנו נחשבין חיים, ולזה שפיר ניחא

א. חבורה.

חבורה. משמוש היד מזיק לחבורה, שו"ע או"ח (ד, ז).

ב. חברי.

חברי. אם הם פרסיים או אומה אחרת, ואימת אתו לבבל, עיין תוס' גיטין (יז. ד"ה טא), ועיין עץ יוסף על העין יעקב יבמות (סג:).

ג. חבוש.

חבוש. אין מתיר עצמו מבית האסורים, ש"ס ברכות (ה:).

ד. חבר.

חבר. גם חכם מחכמי אומות העולם נקרא חבר, עיין תנא דבי אליהו רבה (פ"ב).

ה. חד גדיא.

חד גדיא. אחד התלוצץ על חד גדיא, עיין חיים שאל (מ"א ס"י כח) שכתב דבר נידוי הוא, ועי"ש שהספרדים אין אומרים פיוט זה.

ו. חוה.

חוה. קודם החטא היתה נקראת חיה, כ"כ בכלי יקר בראשית (ג, ט), ועפי"ז ידוקדק לשון הכתוב (בראשית ג, יט) וכל אשר

הוא עוד בבמדבר (כא, יד) על כן יאמר בספר מלחמות ה' את והב בסופה, וברש"י שם את והב כמו את יחב].

ועפ"י דברינו הנ"ל הנה מיושב עוד מה שהקשה האור החיים, דמה התיחסות יש לשם זה לחוה יותר מלאדם, דהרי גם הוא היה אב כל חי, ועפ"י דברינו הנ"ל א"ש דכיון שהיא היתה עיקר הגורמת למיתה לכן נאה לה שם זה, משא"כ הוא שהיה שוגג בדבר. אמנם לפירוש הכלי יקר הנה יקשה קושית האוה"ח הנ"ל, דנהי דגם לפי פירושו ניתן לה השם חוה משום החטא, מ"מ הרי כתב דקודם החטא היה שמה חיה, וא"כ קשה דמה התיחסות היה קודם החטא לזה השם לחוה יותר מלאדם. וע"ע באור החיים שם שמפני קושיא הנ"ל דמה ענין לשם זה אחר החטא ולא מקודם בשעה שקרא שמות לכל חי, חידש באופן אחר דקודם החטא היתה נקראת אדם כשם בעלה, ואחר החטא נלקח ממנה זה השם וניתן לה שם חוה. ולאדם ג"כ היה שינוי השם לשעה דקודם החטא, דקודם החטא נקרא אדם ולאחר החטא נקרא האדם בתוספת ה'. ויען כי לפי דבריו הללו אינו מיושב כי אם קושיא א' של הכלי יקר ונשאר עדיין קושיא השניה, לזה יש להוסיף עוד שמה שנקראת חוה הוא על שם הנחש, כמו שכתב הכלי יקר וכמ"ש האור החיים בעצמו אח"כ. ומה שאמר הכתוב הטעם כי היא היתה אם כל חי י"ל ג"כ על דרך שכתב הכלי יקר וז"ל ובא הכתוב לתרץ למה לא קראה נחש בפירוש אלא לפי

מה שקרא לה שם זה אחר החטא ולא מקודם. וא"ש ג"כ הסמיכות אל פסוק הקודם, שמסיים כי עפר אתה ואל עפר תשוב ואח"כ כתיב ויקרא האדם שם אשתו חוה, דהיינו אחר שאמר לו הקב"ה שמוכרח למות מפני חטא זה קראה חוה שהוא כמו חיה כנ"ל. ויש לתרץ בזה גם קושיא השניה של הכלי יקר דלמה לא קראה חיה רק חוה שהוא כמו חיה יותר היה לו לקרותה חיה בהדיא, ועיין באבן עזרא מש"כ ע"ז. ועפ"י דברינו י"ל דרמז בזה יען כי מה שמחיה את ולדותיה אינו חיות באמת, דהרי גם אם לא חטאו והיו קיימין לעולם היינו חיים, רק הוא כמו מחיה כיון שאם לא חטאו היינו כמי שלא באנו לעולם, לזה בא ברמז גם בקריאת השם, שלא קראה חיה בהדיא רק חוה שהוא כמו חיה, שהוא"ו מצינו שהוא כמו יו"ד בכמה מקומות אבל באמת הרי וא"ו אינו יו"ד. ואפשר עוד שגם הנחש שנקרא 'חויא' הוא מטעם זה לפי שע"י נקראין אנחנו חיים כנ"ל, או אפשר הוא בדרך סגי נהור לפי שהביא מיתה לעולם. ובעיקר הדבר מש"כ לתרץ קושית הכלי יקר עפ"י דברי הגמ' בע"ז (ס), הנה מצאתי שקדמני בספר יעלת חן עה"ת פרשת בראשית לתרץ קושיא זו עפ"י דברי הגמ' הנ"ל באופן אחר קצת.

[ובהיותי בזה ראיתי לכתוב כאן אשר תמיה בעיני דברי התוספות י"ט סוכה (פ"ד, ס) שכתב שם דמצינו י' במקום י', וטרח להביא ממרחק לחמו מקרא דנחמיה (י"א) ותהלים (קט"ו) עיי"ש, ולא הביא מפסוק זה. וכן

בעצמם בחטא העץ הדעת לכן קרויין עדיין אדם.

ועפ"ז יש ליישב דברי המדרש ילמדנו והובא בילקוט בראשית, על פסוק ויצו ה' אלקים על האדם, ששאל גוי אחד את רבי אבהו הכתיב ויצו ד' אלקים על האדם אדם נצטוה אבל האשה לא נצטוה למה נענשה, והשיב דכתיב לאמר לאבריו והיא נבראת מצלעותיו. ועיין בשדי חמד (הנ"ל) דהרי גם אשה היא בכלל אדם ולמה ליה לרבוויי מתיבת לאמר. ועפ"ז א"ש דהנה לפי דברי האוה"ח שכתב דאדם קודם החטא היה נקרא אדם ולאחר החטא נקרא האדם, צ"ל דמה שנמצא קודם החטא בכתוב שקראו האדם דהכונה על שם סופו, כמו שכתוב הוא הסובב את כל ארץ כוש אף שעדיין לא היה, כמו כן ה"נ קראו הכתוב האדם ע"ש סופו דלאחר החטא. וא"כ שפיר שאל הגוי את רבי אבהו דכיון דכתיב ויצו ד' אלקים על האדם בע"כ הכונה האדם שאחר החטא מדקראו האדם בתוספות ה' ולא אדם כנ"ל, וא"כ שוב אין חוה בכלל דהרי אחר החטא לא היתה חוה נקראת בשם אדם כנ"ל, אף דכל נשים קרויין אדם.

ואפשר לדייק עוד בזה למה שאל שאלה זו דוקא גוי, דנודע מה שהקשו התוס' בע"ז (ג. ד"ה כהניס) ובכ"ד, אהא דאמרינן ביבמות (פא.) ובב"מ (קיד.) דאין עכו"ם קרוים אדם דהרי מצינו דקרוין האדם, וחילקו בין אדם להאדם. ולזה הגוי שידע שהוא נכלל בכלל האדם ורק

שקודם לזה היתה אם כל חי ונקראת חיה ע"כ בהחליפו שמה לא הוצרך להחליף כי אם יו"ד בוא"ו כדי שישאר רושם שם ראשון במקומו עכ"ל. ואף אנו נאמר כן לפי דברי האוה"ח, שקודם החטא היתה נקראת אדם, לפי מש"כ האבן עזרא דברים (כ, ט) בפירוש הכתוב כי האדם עץ השדה וזה לשונו, וזה פירושו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות כי האדם עץ השדה, והטעם כי חיי בן אדם הוא עץ השדה עכ"ד. הרי דמה שחיי בן אדם תלוי בו ראוי לקרותו אדם, וא"כ יש רמז בשם אדם שהיתה נקראת חוה קודם החטא שהיא אם כל חי, דהיינו שחיי המין אדם תלוי בה לזה נאה לה בפרטיות שם זה אם כי הוא שם המין הכללי ולא שם הפרטי. ולכן גם אחר החטא לא נקראת רק חוה ולא נחש, כדי שיהיה זכר לשם הראשון, וזה כונת הכתוב דקרא אותה חוה ולא נחש בעבור שהיתה מקודם אם כל חי ונקראת לזה אדם, לכן נקראת חוה כדי שיהיה זכר קצת לשם הראשון. ועפ"י דברינו הללו ג"כ מיושב קושיית האוה"ח הנ"ל, דלמה לא נקרא גם לאדם שם שיהיה לזכר היותו אב כל חי, ועפ"י ניחא דהרי שם אדם בעצמו הוא לזכר היותו אב כל חי עפ"י דברי האבן עזרא הנ"ל. נחזור לדברי האוה"ח הנ"ל שכתב דחוה לאחר החטא ניטל ממנה שם אדם, והנה לפי המבואר בספרי הכללים דגם אשה נקראת אדם, עיין בשדי חמד מערכת הכללים (מערכה ה, עג) ובפאת השדה (קלג), ובספר בית האוצר ח"א (כלל יג), צ"ל דנהי דניטל מחוה שם אדם מ"מ שאר נשים יוצאי יריכה שלא חטאו

אדם אמרו חז"ל דאינו נקרא משום דאדם הוא חשיבות טפי מהאדם, ובודאי הגוי לא ניחא ליה לומר כן שאינו במדרגה של ישראל לענין שם אדם, לזה חתר להקשות מהא דכתיב ויצו וגו' על האדם דאם נימא דאין חילוק בין אדם להאדם א"כ אין שום קושיא למה נכתב כאן האדם בה' ושפיר י"ל דגם חוה היא בכלל זה, משא"כ אם אמרינן דאין עכו"ם קרוין אדם והיינו משום דשם אדם יש לו מעלה וחשיבות טפי מהאדם, א"כ בע"כ צריך לומר בהא דמצינו דכתיב האדם לאחר החטא ומצינו ג"כ דקרוי אדם כמ"ש האוה"ח הנ"ל דלאחר החטא נשתנה שמו לגריעותא, וממילא דהכא בויצו ד' אלקים על האדם בע"כ דהכונה ע"ש סופו כנ"ל וא"כ אין חוה בכלל, ובזה חשב לסתור דברי חז"ל דאין עכו"ם קרוין אדם דאל"כ למה נענשה חוה כיון שלא היתה בכלל הציווי.

ובזה נוכל ליישב מה שהקשה עוד שם בשדי חמד אות הנ"ל על פירוש בעלי התוס' על התורה שהקשו ג"כ קושיא הנ"ל ששאל הגוי לרבי אבהו, ותירצו וז"ל וי"ל דגם היא נצטוית שהרי בתר הבריאה דכתיב זכר ונקבה בראם ויקרא את שמם אדם והיתה היא בכלל דויצו את האדם עכ"ל. ואיך תירצו זה כיון שלא רצה רבי אבהו לתרץ להגוי כן מכלל דאין זה מן היישוב יהיה מאיזה טעם שיהיה, ולהנ"ל א"ש דהתוס' לשיטתם הרי זה מן היישוב ולרבי אבהו לשיטתיה אין תירוץ זה מספיק. לפי מה שכתבתי דמש"ה הקשה

הגוי דחוה אינה בכלל ויצו ד' אלקים על האדם, עפ"י דברי האוה"ח הנ"ל דישי חילוק בין אדם להאדם, וזה רק אי אמרינן דעכו"ם אין קרוין אדם כנ"ל. ולפי"ז התוס' לשיטתם שכתבו ביבמות (פא. ד"ה ממנע) דלא קי"ל כרשב"י דקברי עכו"ם אין מטמאין באהל משום דרשב"ג פליג עליה במסכת אהלות וקי"ל דהלכה כמותו במשנתינו, וא"כ בע"כ דסברי דגם עכו"ם קרוי אדם כיון דמטמא באהל ואין צורך לחלק בין אדם להאדם, וא"כ לא אמרינן כלל כדברי האוה"ח הנ"ל שמחלק בין אדם להאדם, ושפיר תרצו שחוה היא בכלל דויצו ד' אלקים על האדם. אבל רבי אבהו שפיר סובר כרשב"י דקברי עכו"ם אין מטמאין באהל, כיון דאינו סובר האי כללא דהלכה כרשב"ג במשנתינו, כמ"ש במלא הרועים ח"ב (נקונטוס שונה הלכות כלל רש"ג, 1). ונלשיטות הסוברים דגם בביתא איתמר האי כללא דכל מקום ששנה רשב"ג הלכה כמותו, יש ראייה ברורה מדברי הרשב"א גיטין (נד: ד"ה סהו) דנקט בשיטת רבי אבהו דלא שייך האי כללא]. וא"כ ממילא סובר ר' אבהו דעכו"ם אין קרוין אדם, ובע"כ צריך לחלק בין אדם להאדם כנ"ל, ושוב אין לומר דגם חוה היתה בכלל דויצו ד' אלקים על האדם כנ"ל, וע"כ הוצרך לתרץ דלאמר היינו לאמר לאבריו. ומדויק ג"כ למה שאל הגוי זה לר' אבהו דוקא, דקושיא הוא רק לרבי אבהו כנ"ל משום דסובר כרשב"ג דעכו"ם אין קרוין אדם.

או י"ל בהא דנשים אתנייהו בכלל אדם אף שמחוה ניטל שם אדם מחמת

ודברי הגמ' דסנהדרין הנ"ל הואיל ואתי לידן נימא בה מילתא, דהנה זה לשון הגמ' שם אמר חזקיה מנין שכל המוסיף גורע שנאמר אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, רב משרשיא אמר מהכא אמתים וחצי ארכו, רב אשי אמר עשתי עשרה יריעות. והנה צריך להבין דבמאי איפלגו הנהו אמוראי דמר יליף ליה מהכא ומר יליף ליה מהכא, ואמאי לא ילפי רב משרשיא ורב אשי מקרא דיליף מיניה חזקיה דהוא מוקדם מהנך קראי דילפי אינהו מינייהו, וכן רב אשי אמאי לא יליף מקרא דרב משרשיא דהוא מוקדם מקרא דיליף מיניה איהו. דבשלמא על חזקיה לא קשה דאמאי לא יליף מקראי דרב משרשיא ורב אשי, משום דהוא יליף מקרא המוקדם בתורה, וכן ל"ק על רב משרשיא אמאי לא יליף מקרא דרב אשי, משא"כ להיפוך קשה.

ולענ"ד בזה דכל חד לשיטתיה קאי בזה, דהנה יש להקשות על ילפותא דחזקיה דיליף מדהוסיפה נגיעה וקילקלה בזה, דאכתי לא נלמד מזה דכל המוסיף גורע, דרק כאן שהוסיפה דברים כזבים משום הכי היה בזה גירעון משא"כ בריבוי דברים בעלמא שפיר איכא למימר דליכא בזה גירעון. אמנם חזקיה לשיטתיה שפיר הוכיח מכאן דכל המוסיף גורע, דהנה בכתנות אור פרשת בראשית כתב בשם גדול אחד לפרש הא דהוסיפה נגיעה, גם מה הוצרכה לומר מפרי עץ הגן נאכל, עפ"י מה דאיתא בבית יוסף באו"ח (מ"ט) בשם התרומת הדשן דמותר ליגע במאכל

החטא, ובכל הדברים אשר נענשה חוה מחמת החטא מצינו שגם זרעה כיוצא בה, עפ"י דברי התוס' במסכת בבא בתרא (נ"ט). ד"ה מניין שכתבו דאע"ג דדוקא ישראל נקראו אדם ולא בן נח וקודם מתן תורה היו לכלם דין בן נח, מ"מ אדם הראשון ואברהם מטמאין באוהל שהרי קראם הכתוב להדיא בשם אדם. א"כ י"ל כיון שבעצמם לא היה שייכות לשם אדם קודם מתן תורה, רק אדם ואברהם הוא שניתן להם זה החשיבות שנקראו אדם גם קודם מ"ת, וגם חוה קודם החטא היה לה זה החשיבות שאע"ג שהיה עדיין קודם מתן תורה ודין בן נח היה לה מ"מ היתה קרויה בשם אדם, אבל לאחר החטא ניטל ממנה זה החשיבות שתהיה קרויה אדם בזמן שבעצמם אין עדיין שייכות לזה השם ורק מחמת חשיבות ניתן לה שם זה. משא"כ נשים שלאחר מתן תורה שפיר קרויין אדם כיון דלאחר מתן תורה שפיר יש שייכות לשם אדם לכן לא ניטל מהם זה השם מחמת החטא.

עוד י"ל במה שקרא אותה חוה אחר החטא, עפ"י מש"כ הרבינו בחיי בפסוק זה, דמלת חוה פירושה מדברת וקראה כן כי כן הבין בטבעה שהיא דברנית יע"ש. אמנם מדבריו מבואר שקראה בשם זה קודם החטא, ולדרכינו י"ל שקרא אותה בשם זה אחר החטא, לאשר עיקר החטא נצמח מרוב דיבורה כמ"ש בסנהדרין (נ"ט). אמר חזקיה מניין שכל המוסיף גורע שנאמר אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו.

ביוה"כ אף דאיכא כרת ולא בדילי מיניה, מ"מ אינו דומה לחמץ בפסח משום דמותר בשאר מאכלים שאינם חמץ חיישינן דילמא מישתלי, משא"כ המתענה דאסור בכל מיני מאכל ומשקה אסח דעתיה מנייהו ולא אתי לאשתלווי. וזה רמזה במה שאמרה מפרי עץ הגן נאכל ומפרי עץ אשר בתוך הגן אמר ד' לא תאכל ממנו, ודמי לחמץ בפסח שאינו אסור אלא מין אחד ויש חשש בנגיעה דילמא אתי למיכל מיניה, ולכך אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן אמר אלקים לא תאכלו ממנו ולו תגעו בו דע"י נגיעה תבואו לידי אכילה, עכ"ד. ועיין באבות דרב נתן פ"א ובהגהות מהריעב"ץ שם שבדפוס ווילנא שודאי היה רצונו של הקב"ה לאסור אף הנגיעה לסייג. וא"כ לפי"ז לא דבר כזבים. ואף במה שאמרה פן תמותון אין בזה דברי כזב כמ"ש שם המריעב"ץ שבזה כזבה שאף שהנגיעה בכלל איסור מ"מ אין בו מיתה, דהרי יש לפרש פן תמותון אם תגעו תוכלו לבא לידי מיתה ע"י שתאכלו, שהרי הנגיעה הוא הרחקה להאכילה. ויותר מזה עיין בר"ן נדרים (טו. ד"ה ואלא) שיש לפרש מתני' דקתני הרי זה בלא יחל דברו שיזהר שלא יישן ביום ראשון של תנאי כדי שלא יבא לידי בל יחל עיש"ה. וא"כ שפיר שמעינן מהתם דכל המוסיף גורע, דהרי גם שם לא היה בדיבורה כזב ואעפ"כ באתה לידי גירעון עי"ז.

אמנם יש לדחות דלא היה עליהם איסור נגיעה לפמ"ש התוס' בריש פסחים, דמש"ה החמירו חכמים בחמץ דבעי בדיקה

שלא יבא לאכלו, וכתבו ע"ז וז"ל והטעם שהחמירו כאן טפי מבשאר איסורי הנאה שלא הצריכו לבערם כו' יע"ש, מבואר בדבריהם דרק איסורי הנאה קשה להו אבל על איסורי אכילה לא קשה להו מידי אמאי לא בעי בדיקה משום שמא יבא לאכלו. ואפשר דהוצרכו לזה משום דקשה להו מיוה"כ דג"כ לא בדילי מיניה ואפ"ה לא בעי בדיקה וביעור, ולא ס"ל חילוק זה שכתב התה"ד המובא בבית יוסף הנ"ל, או טעם שכתב הט"ז באו"ח (סי' מ"ג, ס) [דשאני יו"כ דאימת יום הדין עליון]. וא"כ גם בעץ הדעת דלא היה עליו איסור הנאה, עיין בדורש לציון (דוש"ט יב) דאי ילפינן איסור הנאה מ'אותו' או מ'זהבשר' כדיליף רב פפא (נפסמיס מד.), בודאי מותר בהנאה. שהרי אין פירושו של לא יאכל כלל על הנאה ופירושו רק על אכילה, רק שהתורה אסרה ההנאה במקרא בפני עצמו, ובעץ הדעת לא אסרה התורה עדיין. ואף מה שכתב שם דאי ילפינן איסור הנאה מנבילה היה גם בעץ הדעת איסור הנאה כיון שמשמעות של לא יאכל הוא איסור הנאה, ונבילה הוא רק מגלה לנו שמשמעות של לא תאכל הוא איסור הנאה בלשון קודש, וע"כ היה גם עץ הדעת אסור בהנאה כיון שכתוב לא תאכלו. גם זה יש לדחות, לפי מש"כ בירושלמי סוטה (פ"ו ה"ג) דאין למדין קודם מתן תורה מלאחר מתן תורה גם לענין ביאור הלשון. ועיין בספר בית האוצר (מ"א כלל א) ע"ד הירושלמי הללו, ועיין בחיבורי מערכת א (אין למדין). וא"כ ה"נ אין ללמוד לשון אכילה דקודם מתן תורה מלאחר מתן תורה. ועיין באור חדש עה"ת פרשת וישלח שכתב ג"כ

דלא יאכלו דקודם מתן תורה לא משמע איסור הנאה אף אי ילפינן איסור הנאה מנבילה, אולם באור חדש על פסחים (כ:): שדי קצת נרגא בזה. [וכיון שנתבאר דעץ הדעת היה מותר בהנאה] וליכא למגזר ביה שמא יבא לאכלו, וא"כ שוב ליכא למילף מכאן דכל המוסיף גורע דשאני הכא שדברה דברים כזבים דהרי באמת היה מותר בנגיעה כיון שלא היה אסור בהנאה, ובאיסור אכילה לחוד ליכא למגזר ביה שמא יבא לאכלו. אבל היכא שמדבר דברים יתירים בעלמא אין ראייה מכאן שהוא גורע. ולכן לא ילפי מהכא רב משרשיא ורב אשי הא דכל המוסיף גורע.

אמנם חזקיה לשיטתיה שפיר יליף מכאן דכל המוסיף גורע, דלשיטתיה באמת היתה אסורה בנגיעה ולא דברה כזב בזה, דחזקיה בע"כ לא ס"ל דליכא למיגזר שמא יבא לאכלו אלא באיסור הנאה, וכמו שנראה מדברי התוס' הנ"ל, מדאמר בפסחים (כ:): מנין לחמץ בפסח שאסור ויליף לה מדכתיב לא יֶאֱכַל חמץ, ואם גם הוא נקט כדברי התוס' הנ"ל דליכא למיגזר שמא יבא לאכלו אלא באיסור הנאה, א"כ היה יכול להוכיח דחמץ בפסח אסור בהנאה מאיסור בל ייראה, לפי מש"כ הר"ן ז"ל בריש פסחים דאפשר שמה שהחמירה התורה בחמץ לעבור עליו בבל יראה ובל ימצא הוא משום חשש דשמא יבא לאכלו, ומה שכתב הר"ן ז"ל בלשון אפשר הנה הרשב"ץ בספר יבין שמועה במאמר חמץ נקט כן בפשיטות גמור, וא"כ אי נימא דחמץ בפסח מותר בהנאה קשה דאמאי

אסרה התורה חמץ בפסח בבל יראה ובל ימצא משום טעמא דילמא אתי למיכל מיניה, הא כיון דמותר בהנאה ליכא למיגזר דילמא אתי למיכל מיניה, כמו דלא אסרה התורה יום הכיפורים בבל יראה, וע"כ דאסור בהנאה. ולא היה צריך חזקיה למילף מדכתיב לא יֶאֱכַל, ומדלא יליף מהכא איסור הנאה בחמץ בפסח בע"כ דסובר דגם אם אינו אסור בהנאה מ"מ גזרינן ביה דילמא אתי למיכל מיניה, ושאני יוה"כ מהני טעמי דאמרן, או כמ"ש הבית יוסף בשם התרומת הדשן או כמ"ש הט"ז הנזכרים לעיל. וא"כ בעץ הדעת דלא היו שייכים הני טעמים שפיר היה אסור בנגיעה משום חששא דשמא יבא לאכלו, וא"כ לא דיברה כזב במה שהוסיפה נגיעה ואעפ"כ היה בזה גירעון, ושפיר נלמד מכאן דכל המוסיף גורע.

ועתה נבוא לתרץ דאמאי לא יליף רב אשי הא דכל המוסיף גורע מקרא דרב משרשיא, דהנה בלפותא דרב משרשיא יש להקשות, דהיאך יליף דכל המוסיף גורע מאמתים וחצי ארכו, דהרי אם היה נחסר האל"ף היה כתוב מתים ולא מאתים, ולא היה פירושו כלום, ועיין ברש"י מה שכתב ע"ז. אמנם י"ל דרב משרשיא סובר דיש אם למקרא, וכונתו דליכתוב מאתים הא' אחר המ', ומדכתיב אמתים בא' קודם המ' חשוב הוספה, אע"ג דבין כך ובין כך היה נכתב א' מ"מ חשוב הוספה לענין המקרא, דבקריאה אמתים הוי אותיות טפי ממאתים אע"ג דבכתיבה יש במאתים אותיות כמו באמתים. ולכן יליף שפיר מזה

דכל המוסיף גורע. אבל רב אשי לשיטתיה אינו יכול למילף מהכא דכל המוסיף גורע, דהרי רב אשי סובר דיש אם למסורת, דאמרינן בכתובות (מ.) רב אסי אקלע לבי רב אשי בהלוליה דמר בריה בריך שית, לימא בהא קמיפלגי כו' לא דכו"ע חדא יצירה הואי מר סבר בתר מחשבה אזלינן ומר סבר בתר מעשה אזלינן, כי הא דרב יהודה רמי כו'. ובתוס' שם (ד"ה מלא) כתבו מגמ' דעירובין (מ.) דמאן דסובר דעלה במחשבה להבראות שנים בת"כ סובר דפרצוף אחד הואי יע"ש. וא"כ למסקנת הש"ס דמאן דברייך שית סובר דבתר מחשבה אזלינן ועלה במחשבה להבראות שנים. א"כ רב אשי ג"כ בע"כ סובר דפרצוף אחד הואי, דמדרב אסי בריך גביה שית ולא אמר לו כלום בודאי דגם הוא ס"ל דבתר מחשבה אזלינן. וכן נראה מדאמרינן שם בתר הכי רב אשי אקלע לבי רב כהנא יומא קמא בריך כולהו כו', ולשון כולהו משמע כל מה דאיתא לעיל, והיינו גם יוצר האדם, וא"כ בע"כ דסובר דפרצוף אחד הואי. ועיין בדורש לציון (דו"ט יא) בשם ספר נחלת בנימין דמאן דסובר דפרצוף אחד הואי סובר כרבנן דר' יוחנן בן ברוקא ביבמות (סא:) דסברי דנשים פטורות מפריה ורביה. וא"כ רב אשי ג"כ סובר כרבנן דריב"ב כיון דסובר דפרצוף אחד הואי. וע"ש בדורש לציון שכתב עוד, דפלוגתא דר"י בן ברוקא ורבנן תליא אי יש אם למקרא או למסורת, דאי אמרינן יש אם למסורת נשים פטורות מפריה ורביה משום דוכבשה כתיב, משא"כ אי יש אם למקרא חייבות דהרי קרינן וכבשוה. וא"כ

רב אשי דהוכחנו דסובר דנשים פטורות מפו"ר בע"כ סובר דיש אם למסורת, וע"כ לא מצי למילף הא דכל המוסיף גורע מקרא דאמתים וחצי ארכו, דהרי אם לא אזלינן בתר הקריאה רק בתר הכתיבה אין שום הוספה באמתים על מאתים, וע"כ הוצרך למילף מקרא דעשתי עשרה יריעות, ודו"ק. ובעיקר ענין קריאת שם חוה עיין עוד במדרש תלפיות ענף חוה.

ז. חוזר ונייעור.

חוזר ונייעור. דעת הפלתי (סוף סי' נט) דאינו רק מדרבנן באיסור שנתבטל שיאסר אח"כ אם נתרבה ממינו, והגאון מברעזאן דחה דבריו בהערתו שבספר משמרת שלום (ד קכ.) יעוי"ש.

ח. חול המועד.

חול המועד. מה שמוציא על המועד בין לצורך שמחת המועד בין בשב ואל תעשה שאינו מסתחר בו, נותנין לו כפליים במה שנפסד, עיין הקדמת ספר ברכת מועדיך לחיים שהוא מבואר בש"ס [יבמות סג.].

ט. חולה שיש בו סכנה.

חולה שיש בו סכנה. שהותרו לו כל האיסורים, אי הוה הותרה או דחוייה, שהוא פלוגתת חפוסקים, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' קמג) שרוצה לומר דתליא אי כל האיסורים הם איסור חפצא או גברא יעש"ה, וחידש מכח זה דבאיסור דרבנן כו"ע מודים דלגבי חולה שיש בו סכנה הותרה.

י. חולי רע ר"ל.

חולי רע ר"ל. מי שחלה באותו חולי ונתרפא אין סכנתו מרובה כ"כ לגשת להחולה בחולי ההוא, ומ"מ קצת סכנה יש, חות יאיר (סי' ס).

יא. חולין בעזרה.

חולין בעזרה. מותר להביא ואסור לעשות בהן מעשה הקדש כגון תנופה, תוס' פסחים (סו: ד"ה מציאה).

יב. חומרא.

חומרא. אסור להחמיר בגט מה שאינו מן הדין, מטעם שיוציאו לעז על גיטין הראשונים שלא היה כן, ש"ס גיטין (ה:), ועי' מהר"ם שי"ף שם.

יג. חופה קונה.

חופה קונה. הכי ס"ל לרב הונא בש"ס קידושין (ד.) ורבא פליג עליה, ובפתיחת האור חדש לקידושין (אומ 1) כתב דבית שמאי ס"ל דחופה אינה קונה.

יד. חוששין לקידושין.

חוששין לקידושין. לשון זה משמע דלא הוה רק ספק, כך מבואר בבית יוסף אבן העזר (סי' כו ד"ה וכתב הרמ"ה).

טו. חזותא.

חזותא. אי אזלינן בתר חזותא, עיין ש"ס חולין (כו.) שהוא פלוגתא דרבנן ור' יוחנן בן נורי יעש"ה.

טז. חזן.

חזן. כמה ענינים בענין חזן, עיין שבט מוסר (פק לז) ועיין חת"ס חאו"ח (סי' נה.) וחזן אם הוא שליח ציבור המתפלל או שמש, עיין היטב בשערי תורה (מ"ו, ד).

יז. חזקה.

חזקה. היכא שהיה עליו איסור או טומאה מן התורה, ואח"כ יצא מאיסור תורה רק נסתפק אי נשאר עליו איסור טומאה מדרבנן עכ"פ, אי שייך לאוקמיה אחזקה קמייתא או ליכא חזקה שוב, עיין ציונים לתורה (כלל יח) ומקורו מדברי הר"ש מקואות (ג, ג), וש"ס חולין (י.). ועיי"ש גם להיפוך היכא שהיה לו חזקת היתר מן התורה ונולד ודאי איסור דרבנן וספק אם יש איסור תורה, אי מועלת חזקה עכ"פ לשלא יהיה איסור תורה, שנחלקו בזה המהרי"ט (סי' מה) עם השב שמעתתא (ט"ו, יט).

יח. חזקה.

חזקה. אם נלמד מקרא או מהלכה למשה מסיני, הוא פלוגתא בש"ס חולין (י:), ועי' תוס' חולין (יא. ד"ה מנא).

יט. חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות.

חזקה אין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. אי שייך היכא שבלאו הכי עושה איסור בכיאתו, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו).

עיינן בית יצחק יור"ד (ח"צ סי' קנח), ועיינן שו"ת מהרש"ם (ח"ג נהשמטות לחלקים הראשונים) לענין בראזע פילווער² בשבת.

כה. חי.

חי. לשון חי וחיות מורה שהדבר מותר באכילה, ש"ס חולין (קמ.).

כו. חיזוק.

חיזוק. ארבעה צריכין חיזוק, ש"ס ברכות (לג:).

כז. חיישינן.

חיישינן. אי שייך לשון זה על מה שהוא מן התורה, נראה שהוא פלוגתת התוס' והריטב"א בכתובות (נא:): יע"ש בשיטה מקובצת.

כח. חינוך.

חינוך. חיוב החינוך הוא רק על האב ולא על האם והב"ד, וגם על בתו חייב לחנכה, וגם במצות ל"ת חייב לחנכם, וגם על דרבנן יש חיוב חינוך ורק שעל דרבנן אין חיוב על הב"ד לגעור באב אם אינו מחנכם, ורק בדברי תורה החיוב ביד הב"ד למחות באב. עיינן היטב בסי' שמ"ג, ומה שכתבתי הוא פסק הרב ז"ל מלאדי.

כט. חינוך במצוות.

חינוך במצוות. שלא הוזכר בש"ס זמן חיוב התחלת החינוך לקטן, עיינן ערכין (ג:) בתוס' (ד"ה שהגיע).

כ. חזקה דמעיקרא.

חזקה דמעיקרא. לענין אם הוא היפוך משעת מציאתו היינו חזקה דהשתא, עיינן מה שציינן בזה בתשובת הגאון מברעזאן (שליט"א) [וצ"ל] שבספר משמרת שלום (דף קטו.) ועיינן ש"ס ב"ב (קנג:): שנראה שהוא פלוגתא דאביי ורבה ור' יעקב ור' נתן.

כא. חזקיה.

חזקיה. כמה דברים מענינו, עיינן ש"ס ברכות (י:).

כב. חזקת חיוב.

חזקת חיוב. אי הוה חזקה, עיינן שם אריה בהשמטות (סי' א ד"ה אקן)).

כג. חזקת כשרות.

חזקת כשרות. ליכא בעבדים אלא א"כ ידעינן ביה שהוא אדם כשר, עיינן ש"ך יור"ד (סי' א, ג), ועיינן בהגה"ה שבפמ"ג על הש"ך הנ"ל, שנראה שר"ל שאף בידעינן ביה שהוא אדם כשר לית ליה חזקת כשרות. וכן משמע בש"ס ברכות (טז:): במשנה, אין טבי עבדי כשאר עבדים כשר היה, משמע דשאר עבדים אינן כשרים, ובמשנה אבות (פ"ג, ז) מרבה עבדים מרבה גזל.

כד. חזרה.

חזרה. ארשום איזה מקומות שהפוסקים חזרו בהם מפסקיהם אף מאחרונים,

כ. עירבוב של 'סודה לשתיה' במים.

ל. חירופין וגידופין.

חירופין וגידופין. מה שמצינו לפעמים בש"ס בשני אמוראים שאחד אמר לחבירו דברים שנראה שהן דברי זלזול, עיין חות יאיר (סי' קנב).

לא. חכם עדיף מנביא.

חכם עדיף מנביא. ש"ס ב"ב (יג).

לב. חֶלֶב.

חֶלֶב. איך מותר לשתות חלב היכא דליכא רוב בהמות כשירות, עיין תפארת צבי חיו"ד (סי' יג). ועיין שבות יעקב (מ"ג, נח) דבהמה שיש לה ריעותא מחיים כגון שמתעטשת שקורין 'הוסען', אסיר חלבה גם מחיים. וכן אם נאבדה הריאה אסור גם לאחר שחיטה אם היה לה ריעותא מחיים.

לג. חלום.

חלום. מי שאינו חולם חלום ז' ימים נקרא רע, ש"ס ברכות (יד), ובסמיכת חכמים שם דגם לילה אחת נקרא רע אם אינו שרוי אז בתענית, ומש"ה אמרו בש"ס ז' ימים משום דא"א לז' ימים בלא שבת, ובשבת בודאי אינו שרוי בתענית.

לד. חלום.

חלום. סגולה להנצל מחלומות רעים להשביע עצמו מדברי תורה קודם השינה, ש"ס ברכות (יד).

לה. חלום.

חלום. לפעמים מראים לאדם גדול דבר בחלום שאינו אמת כדי שלא יצטער שעשה שלא כהוגן, ש"ס ברכות (כט). ולא היא ההיא ליתובי דעתיה הוא דאחזו ליה.

לו. חלוץ הנעל.

חלוץ הנעל. שמצוה על כל העומדים אצל החליצה לומר כן, טעם לזה עיין באמרי שפר (פר' תל"ט).

לז. חליפי איסורי הנאה.

חליפי איסורי הנאה. אסורין להמחליף מדרבנן, רש"י חולין (ד: ד"ה מי).

לח. חלל חרב.

חלל חרב. הא דחרב הרי הוא כחלל עם הוא דוקא בכלי מתכות או גם בשאר כלים ובגדים הוא פלוגתת הראשונים, עיין ר"ש ריש כלים, ועיין פנים יפות ויקרא (י, ג).

לט. חם השמש.

חם השמש. הוא בשעה רביעית של היום, וחם היום הוא בשעה ששית שאז גם במקום הצל חם, ש"ס ברכות (מ).

מ. חמין.

חמין. אסור להזכיר שם חמין בפסח ואף אין להרהר בו, הרה"ק ר"א מקאמארנא עיין טעמי המנהגים (דף ממ:; אות שסח נהגה"ה).

מא. הנוכה.

הנוכה. בעניני חנוכה יש ספר נר תמיד שמדבר בסוגיות חנוכה, ובפרט מעניני סעודות חנוכה, וספר נס לשושנים, וחיידושי מהרצ"א, וספר נר מצוה למהר"ל מפראג ז"ל.

מב. חסידות.

חסידות. שייך למיפרך על אמורא למה לא קיים מידת חסידות, אף שמדינא שרי מ"מ כיון שמידת חסידות ליהזר בזה פריך הש"ס למה לא נזהר^{כא}, כן מבואר בש"ס חולין (מד:), ובזה יתיישב הקושיא שהקשו האחרונים בהא דפריך הש"ס במגילה (ה: ורבי היכא נטע נטיעה בפורים כו' והא חזקיה כו', והקשו לפי המבואר בר"ן ריש מגילה בשם הגאונים דרק ממידת חסידות קרי בט"ו א"כ מאי פריך הש"ס על רבי^{כב}. ולהנ"ל ניחא דכיון דממידת חסידות יש לנהוג פורים גם בט"ו שפיר פריך על רבי למה לא קיים הוא מידת חסידות זה, כדמצינו בהא דחולין על רבה בר בר חנה יעש"ה. ועיין תוס' תענית (יא. ד"ה אסור) בהא דאסור לשמש בשני רעבון, ובאור החיים פר' מקץ (נראשית מא, ט) בפסוק וליוסף ג'לד. אמנם לפי המבואר בדמשק אליעזר על חולין הובא בספר אסיפת זקנים על מגילה, (דף סג: מדפי הספר) על הא דיחזקאל, אין ראיה מהא דש"ס חולין הנ"ל שהבאתי ואדרבה מדבריו

משמע להיפוך דעל מידת חסידות אין להקשות.

מג. חפיפה.

חפיפה. משמעות לשון זה, עיין שבות יעקב (מ"ג סי' עח).

מד. חצי שיעור.

חצי שיעור. פלוגתא דר' יוחנן וריש לקיש ביומא (עג:) דר' יוחנן ס"ל אסור מן התורה וריש לקיש ס"ל דאין אסור אלא מדרבנן, ושניהם מודים דאין עונשין על חצי שיעור. אבל ר' שמעון ס"ל בשבועות (פא:) דכל שהוא למכות ולא אמרו כזית אלא לענין קרבן. ועיין בגינת וורדים (דף ו.) שמצדד לומר דגם תנא דבי ר' ישמעאל ס"ל כל שהוא למכות.

מה. חצי שיעור.

חצי שיעור. כתב החכם צבי (סי פו) דאיסורו הוא מטעם אחשביה, והיכא דלא שייך אחשביה לא אמרינן חצי שיעור אסור מן התורה, ועי"ש עפ"ז בסוף ספר 'וויכוח מים חיים'. ועיין בהגהות עפרא דארעא לארעא דרבנן (אומ ג) ובחלקת השדה (אומ לה) ובהסכמת הבית יצחק לספר תבואת השדה, שרוצים לומר דבאיסורי שבת גם ריש לקיש מודה דחצי שיעור אסור מן התורה.

כא. עי' בסוף הקדמתו של הגאון ר' ארי' צבי פרומר זצ"ל הי"ד, בהערותיו על הספר, מש"כ בענין זה.
כב. ועי' מש"כ הרב המחבר בחידושים על הש"ס בזה.

מו. חרש שאינו שומע ואינו מדבר דינו כשוטה.

חרש שאינו שומע ואינו מדבר דינו כשוטה. הכי קי"ל להלכה, אבל אינו מוסכם בש"ס דר' אליעזר התנא ס"ל דספק הוא וכן ס"ל לשמואל, יעוין ש"ס יבמות (ק"ג).

מזו. חריף.

חריף. דבר חריף שנאסר ע"י דוחקא דסכינא, עיין בית יוסף יור"ד (ס"ו) דאיכא ג' דעות עד היכן האיסור מתפשט, דעת הרא"ש ז"ל שאינו נאסר רק כדי קליפה וכן נראה דעת הטור, והראב"ד והסמ"ג והרא"ה ז"ל אוסרים כדי נטילה, והרשב"א והר"ן ז"ל אוסרים כולו. ופסק הרמ"א ז"ל לכתחילה שאוסר בכולו, אבל בדיעבד כגון שנפל לתבשיל א"צ לשער רק כנגד הנטילה.

מח. חריף.

חריף. דאוסר ע"י דוחקא דסכינא, איכא דעות דאינו אוסר רק בקורט של חלתית וצנון וסילקא, ואנן קי"ל דבכל דבר חריף אוסר, עיין יור"ד (ס"ו). אבל מ"מ בהצטרף אליו ספק אחר מותר משום ספק ספיקא.

מט. חריף.

חריף. אוסר גם באינו בן יומו ואין מועיל בו נותן טעם לפגם משום דחורפיה מחליא, ואיכא דעות דהיינו

דוקא בקורט של חלתית אבל בשאר דבר חריף אפי' בצנון אינו מחליא לשבח, ואנן קי"ל דבכל דבר חריף אוסר, אבל מ"מ מצרפינן ליה לספק אפי' בצנון, ועיין ביור"ד (ס"ו). וא"כ נראה לפי"ז לכאורה דבחתך צנון בסכין של בשר עוף אינו בן יומו ונפל לחלב מותר משום ספיקא דרבנן, כיון דמצרפינן ליה לענין ספק ספיקא, וכן אפי' בסכין בן יומו לענין שאר דבר חריף כפי המבואר בכלל הקדום.

נ. חרם.

חרם. בימים הקדמונים לא היו גוזרים ב' חרמות ביום א', וכן לא גזרו חרם אלא ביום. ספר חסידים (ס"קמג), ושם כתב ג"כ שאין לגזור חרם בשבת, ועי"ש בפ"י החיד"א ז"ל (נרימ עולס).

נא. חרם דרבינו גרשם.

חרם דרבינו גרשם. אם הוא מן התורה, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"צ ס"ו ס). ועיין עוד בביכורי שלמה חאהע"ד (ס"ו א אות טו, י) אי הולכין בספיקו להקל.

נב. חשד.

חשד. אף שאסור להביא עצמו לידי חשד מ"מ אם חושדים אותו ואם ירצה להוציא עצמו מהחשד יצטרך שיגלה להם שעושה מצוה במעשה זו לא יאמר מצוה אני עושה, ולא יחוש לחשד וימחול להחושדים, ספר חסידים (מכנג).

נג. חשד.

חשד. היכא דאיכא למיתלי שאינו עושה איסור אי חיישינן לחשד עיין בית יוסף אר"ח (סוף סי' מרע"א).

נו. חשוכי בנים.

חשוכי בנים. אם הכוונה שאין לו כלל או שלא קיים עדיין פריה ורביה, עיין שבות יעקב (מ"ג סי' ל).

נד. חשד.

חשד. היכא שעושה דבר מצוה ורואין שאינו פורק עול מצות מעליו והוא אדם הגון לא חיישינן לחשד, כה מתבאר מש"ס ברכות (מ:) ולא מנח תפילין, וכה"ג בש"ס ברכות (ל:) אנא תפילין מנחנא לפרש"י ז"ל (ד"ה תפילין מנחנא) ^{כג}.

נו. חשש.

חשש. אף בדבר שהוא חשש רחוק ואין חוששין בו, מ"מ בדבר שמן הדין הוא אסור ורק שהיה לנו להתיר מחמת [איזה] טעם, בדאיכא נגד זה אף חשש רחוק לאיסור שוב אוסרין אותו, תוס' גיטין (ל: ד"ה וכו').

נה. חשד.

חשד. החושד לחבירו בדבר שאין בו צריך לפייסו ולברכו, ונחשד בדבר שאין בו צריך להודיעו, ש"ס ברכות (ל"א:), וילפינן ליה מקראי בשמואל א' (א, טו). וא"כ גם איסור נלמד מכאן, כיון שצריך להודיעו א"כ ה"נ אסור להביא עצמו לידי חשד. ובמקום אחר הערתי שצריך להיות אסור מן התורה מקרא דוהייתם נקיים מה' ומישראל (נמדנני ל"ג, כג), דדרשינן מיניה חשד בש"ס פסחים (יג.) ובמסכת שקלים (פ"ג מ"ג, ט). ^{כד}. וצ"ע לפי"ז דברי הספר חסידים המובאים לעיל (אות כג), ועיין מלא הרועים המודפס בש"ס ווילנא שהוא איסור הנלמד מסברא.

נח. חתיכה נעשה נבלה.

חתיכה נעשה נבלה. איפלגו בה בש"ס חולין (קט.) רב ור' חנינא ור' יוחנן ס"ל דחתיכה נעשית נבילה ובעי ס' נגד כולו ולא נגד הבליעה. ושמואל ור' שמעון ברבי וריש לקיש ס"ל דלא אמרינן חתיכה נעשית נבילה, ולא עוד אלא שאם נתערבה חתיכה זו באחרות ויש ס' נגד בליעתה, אף ההתיכה שכבר נאסרה חוזרת להתיירה, והיינו דאפשר לסוחטו מותר, כ"כ רש"י ז"ל שם. ומוקי לה התם בגמ' בפלוגתא דתנאי, דר' יהודה ס"ל אפשר לסוחטו אסור וכן רבי ס"ל הכי, ורבנן ס"ל אפשר לסוחטו מותר, ואנן קי"ל דאסור. ואיפלגו בזה רבינו אפרים ודעימיה והר"ת ודעימיה, דשיטת רבינו

כג. שאם מונחים עליו תפילין בשעה שהוא עושה מעשה שיש בו משום חשד, התפילין הם עדות שממשלת קונו ושררתו עליו, ולא יחשדו בו.
כד. יעו' בחי' הרא"ה בברכות שם, דהטעם שהנחשד בדבר שאין בו צריך להודיעו, הוא משום והייתם נקיים.

עב	קהלת	מערכת ט	שלמה
אפרים דלא אמרינן חתיכה נעשית נבילה אלא בבשר בחלב, ור"ת ס"ל דבכל האיסורין אמרינן חנ"נ, עיין פלוגתתם בתוס' חולין (ק. ד"ה נשקט) וביר"ד (סי' צג), ואנן קי"ל להלכה דבכל האיסורין אמרינן חנ"נ.	ועיין דרכי משה יור"ד (סי' נט אות ג) שרוצה לומר דלא אמרינן חנ"נ רק בריבה במזיד אבל לא בנערב ואח"כ ריבה בשוגג, וגם שם כתב לחלק דלא אמרינן חנ"נ רק בנודע התערובות בנתיים, והש"ך שם (ס"ק טו) חולק דגם בלא נודע חתיכה נעשית נבילה. ועיין פתחי תשובה שם. ובלח בלח בהפסד מרובה קי"ל דלא נעשה נבלה בשאר איסורים חוץ מבשר בחלב, כן דעת הש"ך שם (ס"ק יד) שחולק על הדרכי משה דס"ל גם בבשר בחלב יש	לחלק בין חתיכה הבלוע מאיסור לבין לח בלח.	נט. חתול . חתול. אין נכון להניח חתול בביתו מחשש צואת חתול, והגה"צ מקאלימייא לא רצה לברך במקום שיש חתול, עיין מקור חיים סיפורים (יכו).
		ס. חתימה מעין הפתיחה . חתימה מעין הפתיחה. כל פרשה שהיתה חביבה על דוד היה חותם בה מעין הפתיחה, ש"ס ברכות (י.), ובתוס' שם (ד"ה כל).	סא. חתן שנה ראשונה . חתן שנה ראשונה. לענין מסין וארנונין עיין לקמן מערכת ש (שנה ראשונה).

מערכת ט

א. טבא אי הוה בישא או לא . טבא אי הוה בישא או לא. פלוגתא דאביי ורבא בש"ס ברכות (כט.).	ג. טבילת נדה . טבילת נדה. היכא שיש ספק, אי הוה דבר שיש לו מתירין, עיין לעיל מערכת ד' (דבר שיש לו ממירין).
ב. טבילה . טבילה. גם במצרים היו נוהרין בטבילת נדה וטבילה מקרי, תנא דבי אליהו (ינה פ"ו).	ד. טומאה בלועה . טומאה בלועה. אי מטמאה פלוגתא דר' עקיבא ור' ישמעאל בחולין (עג.).

קהלת

מערכת ט

שלמה

עג

ה. טומאה רצוצה.

טומאה רצוצה. דבוקעת ועולה הוא פלוגתא, דר' יוסי לית ליה הכי, ש"ס חולין (קכז:).

ו. טומאת אוכלין.

טומאת אוכלין. אוכל אין מטמא אחרים אלא א"כ הוא כביצה, אך לענין ליטמא הוא עצמו יש בזה פלוגתת הראשונים ז"ל, דעת הרמב"ם ז"ל הוא דנטמא מן התורה בכל שהוא, אבל הר"י בעל המכריע סובר דרק מדרבנן נטמא בכל שהוא אבל מן התורה בעינן כביצה גם ליטמא הוא עצמו, כן מבואר ברא"ם (ויקרא יא, לד). ועיין משיב נפש (דף ז: דלר' עקיבא גם פחות מכביצה מקבל טומאה).

ז. טומאת בית הסתרים.

טומאת בית הסתרים. אי מטמאה פלוגתא דר' מאיר ורבנן בש"ס חולין (עז:).

ח. טעות.

טעות. היכא דאיכא למיטעי בלשון הכתוב לומר שהכונה כך ליכא למימר שהיה כונת הכתוב על כונה אחרת אם היה יכול לומר לשון אחר המורה רק על כוונה זו, אף שבמקום אחר אף שכונת הכתוב על כונה אחרת ומ"מ אומר לשון זה, מ"מ היכא דאיכא למיטעי לא היה לו לומר לשון כזה ובע"כ שכונת הכתוב באופן הראשון. תוס' חולין (ה. ד"ה ערזיט), ותוס' ברכות (ג: ד"ה א"ט). וי"ל

שהוא פלוגתת הבבלי והירושלמי בזה, למאי דאמרינן שם בברכות במערבא הא דרבה בר רב שילא לא שמיע להו, יעש"ה.

ט. טעות.

טעות. מי שטעה בדין והורה להיפוך מן הדין ולסוף נמצא שלא היה איסור מצד אחר, אעפ"כ צריך כפרה, ודמי למי שחשב לאכול בשר חזיר ועלה בידו בשר טלה, כן מתבאר מדברי ההשיב משה (סי' נט) הובא בספר שערי האמונה (דף כט).

י. טעלעפאן.

טעלעפאן. אם לענות קדיש וקדושה וברכו או אמין אם שומע ע"י טעלעפאן, עיין שו"ת מנחת אלעזר (מ"ג, עג) דמסיק דיענה, וגם מקרא מגילה יוצא, ורק שופר אינו יוצא יע"ש.

יא. טעם.

טעם. מצינו בגמ' שאמרו טעם על הדבר ובאמת הדין הוא מטעם אחר ולא מטעם זה, עיין תוס' גיטין (יד. ד"ה ומר), ועיין ש"ס שבת (ק"ג:) אמרי כיון דמלקי גזרו ביה רבנן, וברש"י שם.

יב. טעמים.

טעמים. אם יש במשנה או בברייתא כמה טעמים לדבר אחד, בע"כ שלפעמים שאין שייך טעם הא' ומ"מ אסור משום טעם הב' וכן להיפוך, דאל"כ קשה למה לנו הנך כולהו טעמי בטעם א'

סג'י, ש"ס ברכות (ג.) ורש"י ז"ל שם (ד"ה מיפוק), ועיין לעיל (טעם).

יג. טריפה.

טריפה. ההורג אדם שיש לו יותרת, נסתפק במלא הרועים מערכה זו (א"ת נד) אם נהרג, מאחר שכתב הרשב"א דיותרת יכול להרבות כחול ימים אף דיותרת כנטול דמי, וא"כ לאו גברא קטילא הוא, או דלמא כיון דטריפה הוה אין נהרג עליו אף שיוכל לחיות.

יד. **טריפה חיה או לא.**
טריפה חיה או לא. מי הסוברים חיה ומי הסוברים להיפוך, עיין מלא הרועים מערכה זו.

טו. משיקילאדע.

משיקילאדע. יש בה חשש תערובות איסור ואין לאכלה בלא הכשר מרב יר"ש, שו"ת מהרש"ם (מ"צ סו"ס קסג).

מערכת י

א. יבום.

יבום. מצות יבום אי מקיימא בהעראה או גם גמר ביאה הוא מן המצוה, עיין קבא דקשייטא (קושיא נד) שהוא פלוגתת התוס' (ינמות כ: ד"ה אטו) והר"ן ז"ל (קידושין ו. מדה"ר), ועיין מהר"מ שיק (מנזה רג).

ב. יבום.

יבום. מצות עשה דיבום, דעת הרשב"א ז"ל שהוא רק על היבם ולא על היבמה, עיין שם אריה חאהע"ד (סונית ג דף מנ).

ג. יד.

יד. אי יש יד להכשר, פלוגתא בחולין (קכ"א).

ד. יובל.

יובל. אי נהג בזמן בית שני, הוא פלוגתת רש"י ותוס' גיטין (לו).

ה. יום.

יום. אע"ג דיום קי"ל במגילה (כ.) דהוא מעלות השחר מ"מ בלשון בנ"א לא נקרא יום עד הנץ החמה, כן מתבאר מדברי הב"ח יור"ד (סי' קסג), ועיין ברא"ש פ"ק דברכות (סי' ט) דאיכא ב' לשונות בש"ס בזה אי מיקרי יום בלשון בנ"א מעלות השחר עד הנץ החמה דלר' שמעון משמיה דר' עקיבא מיקרי יום בלשון בנ"א ולר"ש משמיה דנפשיה מיקרי לילה יעש"ה. ועיין ש"ס ברכות (ט:) ונמצא מתפלל ביום, נראה קצת דבלשון הגמ' נקרא יום רק מהנץ.

עה	שלמה	מערכת י	קהלת
	<p>יב. ים תרשיש. ים תרשיש. עיין מערכת ת' (מחשט).</p>		<p>ו. יום. יום. שהוא מעלות השחר היינו דוקא לגבי ישראל אבל לבן נח וכן קודם מתן תורה היה היום מתחיל מהנץ החמה, כן מבואר בכת"ס על שבת (נד:).</p>
	<p>יג. יסורים. יסורים. בענין יסורים ויסורים של אהבה, עיין ש"ס ברכות (ה.) ובמשפט צדק על תהלים בתחלתו האריך הרבה בענינים אלו.</p>		<p>ז. יום טוב. יום טוב. דהוה עשה ולא תעשה, כתב הגאון מהר"ש קלוגער בהגהותיו לאו"ח (גליון מהרש"א, מנח) דבמלאכת הוצאה ליכא רק לא תעשה לחוד.</p>
	<p>יד. יציאה דרך אחוריו שמה יציאה. יציאה דרך אחוריו שמה יציאה. ש"ס חולין (י:), ואביי ס"ל דלא שמה יציאה, אבל ביאה דרך אחוריו כתבו התוס' שם (ד"ה כהן) דלא שמה ביאה.</p>		<p>ח. יומא דעיבא. יומא דעיבא. רבא לא גזר ביה תעניתא ש"ס ברכות (לג:).</p>
	<p>טו. יציאה מבית הכנסת. יציאה מבית הכנסת. מי שנדר שלא יאכל עד זמן יציאת הקהל מביהכנ"ס ובא החכם אחר התפילה ודרש, אם אסור לו לאכול עד זמן יציאתם מביהכנ"ס לגמרי או כיון שכבר התפללו מותר, עיין שבות יעקב (סי' נט).</p>		<p>ט. יחיד. יחיד. מצינו לשון יחיד שהכונה בו גם על צבור, ורק מפני שאין כל ישראל יחד קרי ליה יחיד, כה"ג הובא ברא"ש ז"ל פ"ב דברכות (סי' ה), וכן כתבו בתוס' ברכות (יד. ד"ה ימים), ועיין מגילה (ג:) ג"כ כה"ג.</p>
	<p>טז. יצירה. יצירה. בתחילה נוצרים האברים והבשר בבעלי חיים ואחר כך הגידים, ש"ס חולין (פט:) וברש"י שם (ג. ד"ה אלמא).</p>		<p>י. ילקוט. ילקוט. הוא מוחזק בטעות, נקודת הכסף ריש יור"ד (סי' א).</p>
	<p>יז. יצר הרע. יצר הרע. דברים המועילים להנצל ממנו, עי' ש"ס ברכות (ה.) ועיין באו"ח (סי' א) בשערי תשובה (ס"ק ט).</p>		<p>יא. ים הגדול. ים הגדול. אי הוה ארץ ישראל או חוץ לארץ [החלק שכנגד ארץ ישראל], הוא פלוגתא דר' יהודה ורבנן בש"ס גיטין (ט).</p>

יח. ירבעם בן יואש.

ירבעם בן יואש. מה שהקב"ה נתן בידו אומות שלא מסר ביד יהושע ודוד המלך ע"ה, עי' תנא דבי אליהו זוטא (פ"ו).

יט. ירקרק.

ירקרק. עיין מערכת הא' ערך אדמדמ.

כ. ישוב ארץ ישראל.

ישוב ארץ ישראל. מצינו עדיפות במצות ישוב א"י משאר מצות, בש"ס

גיטין (ט:) דמשום ישוב א"י לא גזרו אמירה לעכו"ם, ושם בתוס' (ד"ה אע"ג) דבשאר מצות לא התירו, ובעיקר ענין ישוב א"י עיין שדי חמד מערכת ארץ ישראל.

כא. יתום.

יתום. מנהג העולם שהיתום מתחיל להניח תפילין שנה אחת קודם הבר מצוה, ומקור לזה עיין באה"מ (מוצט"ג דף י"ג).

מערכת כ**א. כבוד.**

כבוד. אינש אחרינא הוה בהדיה והא דלא חשיב ליה משום כבודו דר' שמעון בר אבא, גיטין (ה:).

ב. כבוד חכם.

כבוד חכם. טבח שלא נהג כבוד בחכם אם מעבירין אותו, נראה שהוא פלוגתא בש"ס חולין (יט.) דרבינא ורבא בר חיננא סברי דמעבירין אותו ולהלכה לא מעבירין ליה יעוייש"ה.

ג. כבולעו כך פולטו.

כבולעו כך פולטו. דאמרינן בדם, לא אמרינן הכי בדם בעין שנבלע בחתיכה, ש"ך יור"ד (רי"ט סי' טט).

ד. כבוש כמבושל.

כבוש כמבושל. אי בהתירא בלע אמרינן ג"כ כבוש כמבושל, עיין בחור"ד (סי' קה) שפוסק דלא אמרינן בזה כבוש כמבושל, ויסוד הדברים במגן אברהם (סי' ממו, טז). ועיין שערי שמחה (שער ז' סי' יא) שחולק עליו, ועיין משמרת שלום בחידושי דינים (סי' קה, וסי' פז על משצננות סק"א).

ה. כהן.

כהן. לבזות כהן הוא איסור חמור מלישראל, עיין חפץ חיים (נפמיה לאוין, ט).

ו. כהן פנוי.

כהן פנוי. עיין מערכת פ' (פנוי).

ז. כהנים.

כהנים. בכ"ד מקומות נקראו כהנים ליום, ש"ס חולין (מ:): ושאר דוכתי.

ח. כוונה בקריאת שמע.

כוונה בקריאת שמע. איכא פלוגתא בריש פ"ב דברכות (יג.), איכא מ"ד דכל ק"ש בעי כונה, ואיכא מ"ד דרק פרק ראשון בעי כונה, ואיכא מ"ד עד על לבבך, ואיכא מ"ד דרק פרק ראשון בעי כונה והכי הילכתא.

ט. כוונת מסתברא.

כוונת מסתברא. מצינו בש"ס שאמר אמורא לשון זה לחבירו והוא חולק עליו, ש"ס ברכות (לו.).

י. כוי.

כוי. מהו כוי אם הוא בריה בפני עצמה או הבא מן החיה ומן הבהמה, עיין בחולין (פ.).

יא. כוי.

כוי. לרבנן חמור ספיקו משאר ספק משום דהוה ספק חסרון ידיעה, ירושלמי ביכורים (פ"ג ה"ו) הובא ברי"ט אלגזי (ק) (ט).

יב. כותי.

כותי. הכותיים לא סבירא להו סברת מתוך שהותרה לצורך כו', וכל מלאכה שאיננה ממש לצורך אוכל נפש הם אוסרים, כ"כ הנודע ביהודה (מהדו"מ לו"ס סי' לו).

יג. כותי.

כותי. חשודים על לפני עור אליבא דדברי הכל, ש"ס חולין (ג.) ושם (נע"ז) פלוגתא אי גרי אריות הן או גרי אמת. אבל אח"כ בימי ר"מ ור"ג גזרו עליהם ולא קבלו מהם, ובימי ר' אמי ור' אסי גזרו וקבלו שיהיו כעכו"ם גמורין, שם (ו.). וקודם שגזרו עליהם אם הם עצמם אוכלים הדבר אי היו יכולין לסמוך עליהן, למ"ד גרי אמת הן דעת ר' אליעזר דאין סומכין עליהן בשום אופן אף במצוה שכתובה בתורה והחזיקו בה, ות"ק סובר דבכתיבה תלוי דאם כתובה בתורה סמכין עליהו אף דלא ידעין בהו אי אחזיקו בה ואי לא כתובה אף אם אחזיקו בה לא סמכין עליהו, ורשב"ג סובר להיפוך דעיקר תלוי בהחזיקו בה ואם החזיקו בה אף בלא כתובה סמכין עליהו, (ש"ס ט"ז ד.). ועיין ש"ס גיטין (ע:): ורש"י שם (ד"ה פסולא דנענן) שנראה דגם לר' אליעזר הא דאינו נאמן הוא רק מדרבנן. ושם (י.) מבואר דגם לר' אליעזר הא דאינו נאמן הוא רק בסתם כותי אבל כותי חבר נאמן, ושם בתוס' (ד"ה א') דכתיבא ולא אחזיקו לרשב"ג לפי מסקנת הש"ס חולין מספקא ליה להש"ס אי סמכין עליהו או לא, אמנם פת כותי היתה אסורה עוד קודם גזירה, כמבואר במסכת שביעית (פ"ט מ"ז) פת כותי כבשר חזיר, ועי"ש בתוס' יו"ט אימת נגזרה הגזירה ואם כעכו"ם גמורין הוא אפילו לקולא. ועיין בתוס' יו"ט ותוס' רעק"א לנדה (פ"ז מ"ד), ושם אי קי"ל דגרי אריות הן או גרי אמת.

יד. כיבוד אב ואם.

כיבוד אב ואם. שמבואר בכתוב שבעבור זה יאריך ימים, ומבואר בש"ס קידושין (לט:): פלוגתא אם הוא בעוה"ז או בעוה"ב, ובתנא דבי אליהו רבה (פיק טו) מבואר שהוא בעוה"ז [עי' תחילת הפרק ובישועות יעקב אות יא, וכן בסוף הפרק], ויעו"ש ג"כ שהזהיר בכיבוד אין חטא בא על ידו אפילו חטא שאינו במידי דאכילה ותלוי בזמן.

טו. כיבוד אורחים.

כיבוד אורחים. כל שבות שמקילין בו לצורך מצוה יש להקל באותו שבות ג"כ לצורך אורחים, תרומת הדשן (פי' עג), ומייתי לה מש"ס שבת פרק מפנין (קמ:). אמנם חילק דהיינו דוקא אם באו לו אורחים לביתו אבל אם זימן אורחים לסעוד סעודה בביתו אבל לא נתארחו אצלו כה"ג לא ברירא ליה. ועיין בסולת למנחה (כלל טו) מש"כ בזה, ועיין בשיורי המנחה שבס"ס מנחת שבת (אומ ו).

טז. כיסוי הדם.

כיסוי הדם. טעם למצות כיסוי, עיין בספר חסידים (פי' טעג), [פן יאמר המלאך הממונה איך דם זה שלא חטא נשפך ע"י חוטא וכו'].

יז. כישוף.

כישוף. מי שזינה מחמת שעשו לו כישוף אי מיחשב אונס, עיין חמדת ישראל (דף מ.) ודעתו לומר דלא חשיב אונס רק בשפחה חרופה יעש"ה.

יח. כישוף.

כישוף. אינו שולט בשבת, מגיד תעלומה על ברכות (ו:).

יט. כישוף.

כישוף. אין יכול לבראות בריה פחותה מכעדשה, תנא דבי אליהו רבה (פ"ו), ויש גירסא כשעורה עיי"ש בישועות יעקב.

כ. כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו.

כל דבר שבמנין צריך מנין אחר להתירו. במילתא דלא שייך א"צ מנין אחר להתירו, עיין שו"ת מהרש"ם (ס"ג סי' קמז).

כא. כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ.

כל המיקל בארץ הלכה כמותו בחוץ לארץ. דאמרינן בברכות (לו.) ובשאר דוכתי, אם הוא כלל מוחלט או דוקא היכא דאתמר, הוא פלוגתת הפוסקים עיין ברבינו יונה ר"פ כיצד מברכין (מד: מדה"ר). ועיין ש"ס ברכות (לו.) ובפני יהושע שם (נע"ג) כלל חדש בזה, דלא אמרינן הכי רק כשהפלוגתא הוא לענין ערלה, אבל היכא דהפלוגתא הוא לענין דברים אחרים ואיפסיק הלכתא כחד מינייהו שוב אף אם נוגע הדבר גם לענין ערלה אין לנו לפסוק כדברי המיקל, כי היכא דלא ליהוי מילי דרבנן כחוכא ואיטלולא. ובר"ן קידושין (לט.) דאפילו כיחיד נגד רבים בערלה בחו"ל פסקינן כותיה, ועיין בפנ"י הנ"ל.

קהלת

מערכת כ

שלמה

עט

כב. כל העומד לשרוף כשרוף דמי. כל העומד לשרוף כשרוף דמי. אי אמרינן הכי להלכה, שבות יעקב (מ"ז ס"י פג).

כג. כל מלתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה.

כל מלתא דלא רמיא עליה דאיניש לאו אדעתיה. עיין בשפתי דעת (י"ד נד, כמ) דאינו רק מדרבנן, אבל מדאורייתא אמרינן שכדבריו כן הוא.

כד. כל שהוא.

כל שהוא. אי יתכן שיהיה לו שיעור, נראה שהוא פלוגתא דאביי ורב יוסף בש"ס ב"ב (קג.) יעש"ה, ועיין בית יוסף יור"ד (ס"ו נא) לענין מעיין מטהר בכל שהוא בשם הר"ן ז"ל, ועיין ש"ס חולין (לא.) מאי כל שהוא איזמל.

כה. בלה.

בלה. מה שנקרא שבת שלפני הרגל בשם זה בדברי חז"ל, עיין במבוא לספר האשכול (ס"י יא).

כו. כלי חרס.

כלי חרס. דאינו יוצא מידי דפיו לעולם, הט"ז ביו"ד (צ"ט ס"י נג) רוצה לומר דהוא רק מדרבנן ומן התורה לא אמרינן כן רק בקדשים ולא בחולין.

כז. כלי נחשת.

כלי נחשת. דעת רבינו ירוחם הובא בבית יוסף (סוף ס"י נג) דאינו בולע ע"י עירווי,

דאינו בולע רק כשהאור מהלך תחתיו. ועיין מנחת יעקב (כלל לג, ו) דגם בעל העיטור הכי ס"ל. ולפי"ז נראה פשוט דלרבינו יונה כלי נחשת שנתבשל בו איסור על האור ממש ואח"כ בשלו בו היתר אין צריך לחשוב מעת לעת רק משעת סילוקו מן האור אף שאח"כ היה עוד היד סולדת בו, ודיינינן ליה ככלי ראשון ממש, מ"מ הכלי בעצמו אינו בולע אח"כ כיון שאין האור מהלך תחתיו, וא"כ אם כשנתבשל בו ההיתר כבר היה מעת לעת משעת סילוקו מן האור הוה נותן טעם לפגם.

וכבוש אי מבליע בכלי נחשת לשיטת רבינו יונה הנ"ל, עיין בחכמת אדם (סוף כלל ז).

כח. כלי ראשון.

כלי ראשון. דעת הר"ן פ"ג דשבת (יט.) מד"כ) אמתני' דמוליאר הגרוף דכלי ראשון לא מקרי רק אם עומד על האש או שעמד על האש ונסתלק ממנו ועדיין היד סולדת בו, משא"כ כשעמר רק בצד האש דהיינו שהיה אש סביבות הכלי בצדו ונתחמם עי"ז לא מיקרי כלי ראשון, ועי' במשמרת שלום (דף קטו.).

כט. כעס.

כעס. יש לעשות לעצמו גדר להלין כעסו לילה אחת ומחר יכעוס אם יראה שראוי לכעוס, עיין ספר חסידים (ס"י מנה), ובענין כעס עיין במערכת ת' (מענית).

ל. כעס.

כעס. מה שמצינו שתלמיד חכם רשאי לכעוס בש"ס תענית (ד.) הוא רק אם יודע שבלתי כעס לא יוכל לפעול הדבר ובכעסו יפעול הדבר, אבל אם יוכל לפעול פעולתו גם בלא כעס או להיפוך שגם אם יכעוס לא יפעול אסור לו לכעוס, גבורות ארי על תענית שם. וגם באופן זה נראה דרבינא אמר שילמד עצמו בניחותא.

לא. כעס.

כעס. דברים הנאמרים בלשון כעס לאנשי ביתו אין נשמעין ויותר נשמעין כשאומרן בנחת, ש"ס שבת (לז.) וגיטין (י). וצ"ע קצת מש"ס שבת (קס:) לא צריכא דעביד למירמא אימתא אינשי ביתיה שנראה להיפוך, ועיין גבורות ארי על תענית (המונא לעיל) אימת ראוי לכעוס ואימת לא לדבר מצוה.

לב. כ"ף הדמיון.

כ"ף הדמיון. אם הוא השוואה גמורה אל המוקש אליו, עיין בשדי חמד מערכה זו (אומ עה) מה שציינ לעיין בזה בספרי האחרונים, ויפלא עליו ועל האחרונים שציינ שם איך לא הרגישו שדבר זה הוא פלוגתת הפרישה והט"ז ביורה דעה (סי) ומז), דהפרישה (ג) ס"ל דכ"ף הדמיון לא הוה השואה גמורה, והט"ז (ב) ס"ל דהוה השואה גמורה אל המוקש אליו, ועיין בהגהות חכמת שלמה על שו"ע אבן העזר להגאון מהרש"ק (סימן א) שהביא שם פלוגתת הפרישה והט"ז הנ"ל.

ולאשר לענ"ד יש לפקפק על כל דבריו שם לכן מוכרחני להעתיקם, וז"ל והנה נסתפקתי במי שגידל יתום ויתומה בתוך ביתו אם נחשב זה קיום פריה ורביה, כעין דאחז"ל המגדל יתום ויתומה בתוך ביתו מעלה עליו כאילו ילדו, א"כ י"ל דהוי נמי כאילו קיים פריה ורביה, או עכ"פ אינו דומה לילד ממש ולא קיים בזה פו"ר. ולכאורה נראה דזה תלוי בפלוגתת הדרישה עם הט"ז ביו"ד סימן רמב, ודעת הדרישה דכל מקום שנאמר כאילו אין המוקש שוה אל מי שמקיש לו והט"ז חולק דהוא שוה ממש, ולכך ה"נ להדרישה כיון דאינו שוה ממש ולכך נהי דאמרינן דהוי כאילו ילדו מ"מ אינה לידה ממש ואינו יוצא בה ידי פו"ר, אבל להט"ז שהוא שוה ממש אז יוצא בה ידי פו"ר, עכ"ד.

ואתפלא מאד איך עלה בדעתו לומר דזה תלוי בפלוגתת הדרישה והט"ז הנ"ל, ולשיטת הט"ז יצא בזה ידי מצות פו"ר, הרי מבואר ביבמות (פג.) דעבד לאו בר קיום פו"ר משום דאין לו חייס, הרי דלענין קיום פו"ר בעינן שיהיה הולד מיוחס אחריו, ואם הולד אינו מיוחס אחריו אז אף שהוא הולידו מ"מ לא יצא בזה ידי מצות פו"ר. דאין לומר דבאמת אם הולידו לא בעינן מלבד זה שיתיחס הולד אחריו לעולם לענין שאר דברים, כגון לענין עריות, ואף אם אינו מתיחס אחריו לענין עריות וכדומה מ"מ קיים ידי פו"ר, והא דאמרינן שם דעבד לא הוה בר קיום פו"ר משום דאין לו חייס היינו דלא חשוב

כלל כאילו ילדו משום דאין לו חייס. זה אינו דהא אמרינן שם בתר הכי, מיתבי ולציבא חמשה עשר בנים ועשרים עבדים, אמר רב אחא בר יעקב קפר בן בקר. ואי נימא דלא חשוב כלל כאילו הולידו, א"כ גם כפר בן בקר לא חשוב. וא"כ ה"נ נהי דלשיטת הט"ז הוי כאילו ילדו ממש, מ"מ היאך אפשר לומר שיצא ידי מצות פריה ורביה בהיתום והיתומה שגידלן, הא עכ"פ גם לשיטת הט"ז פשיטא דאינן מתיחסין אחריו דאם מתיחסין אחריו היה אסור להשיא יתום שגידלו בביתו לבתו דאין אח נושא אחותו, והדבר מפורש להיפוך באבן העזר (פי' טו, יט). ואפילו אם נאמר דהוי כאילו ילדו ממש מ"מ לא עדיפי מעבד, וא"כ איך נוכל לומר שיצא בזה ידי מצות פריה ורביה. [אמנם הנה צריך להבין באמת לפי מה דילפינן מקראי בסנהדרין (יט): דקרא הכתוב למי שנתגדל בבית אחר בנו של מי שגידלו, וא"כ לפי מה דאמרינן ביבמות שם בתירוץ קמא דהיכא דיחסינהו בשמייהו ובשמא דאבוהון אף דלא יחסינהו בשמא דאבא דאבוהון מ"מ מוכח דאית להו חייס בתריה, ולא הוה כפר בן בקר. וא"כ ה"נ כיון דהכתוב יחסינהו להני דנתגדלו בבית אחר בשמייהו ובשמא דמי שנתגדלו אצלו, א"כ קשה אליבא דאמת דתיפשוט ממנה דאית להו חייס גמור בתריה ויהיה באמת אסור ליקח בתו דמי שנתגדלו אצלו].

ועוד לפי דבריו יצמח, דהנושא אשה לשם שמים יקיים מצות פריה ורביה בבן אחד, דהא אמרינן במסכת סוטה (יג). א"ר יוחנן כל הנושא אשה לשם שמים מעלה

עליו הכתוב כאילו ילדה, וא"כ אם יש לו עוד בן אחד יהיה נחשב לפי דבריו כאילו היה לו בן ובת, וזה בודאי ליתא, דא"כ איך ילפי בית שמאי ביבמות (פג). דבשני זכרים קיים פריה ורביה ממש רבינו דלא היו לו רק שני בנים ופירש מן האשה, ופריך בגמ' על בית הלל דאמאי לא ילפי ממש דא"צ בת, הא פשיטא דמשה בודאי נשא אשתו לשם שמים וא"כ נחשב שפיר כאילו היה לו בת ג"כ. ואין לדחוק ולומר דבאמת בעינן שתי בנות רק הא דתנן במתני' דסגי בבת אחת הוא משום דחשבינן לאשתו באמת לבת אחת, זה אינו דא"כ יצמח מזה דאם מתה אשתו יתחייב שיהיה לו שתי בנות ובן, דהרי קי"ל בהיה לו בנים ומתו דלא קיים פריה ורביה, וגם אטו כו"ע נושאין נשים לשם שמים. ומה לי המגדל יתום בתוך ביתו או נושא אשה לשם שמים בתרווייהו אמרינן בגמ' דהם כאלו ילדום, וא"כ כמו דחזינן בנושא אשה לשם שמים דאע"ג דאמרינן ביה דהוא כאלו ילדה מ"מ לא קיים בזה מצות פריה ורביה, כמו כן בהמגדל יתום אע"ג דאמרינן ביה דהוה כאילו ילדו מ"מ לא קיים בזה מצות פו"ר.

ועתה אשוב אל דברי הגאון מהרש"ק שסיים שם וכתב בזה"ל, מיהו אף להדרישה מ"מ היינו רק אם לא הוליד כלל אבל אם הוליד ומתו וגידל יתום ויתומה ודאי קיים פריה ורביה, דממה נפשך אם בעינן לידה הרי הוליד ממש ואף דלא גידלם הרי הגדיל יתום ויתומה ונהי דלא הוליד עכ"פ גידל ויוצא ממה נפשך, כן

נראה לי נכון לדינא ודו"ק עכ"ל. ואם כי איני כדאי לדחות דברי הגאון הנ"ל ובפרט לדינא, מ"מ תורה הוא ואין מחניפין בה לשום אדם כי לענ"ד דברים אלו אמרינהו כד ניים ושכיב, דאטו היו לו בנים ומתו דלא קיים פו"ר הטעם הוא משום דלא גידלם, הרי אם נימא הכי א"כ גם בלא מתו רק שלא גידלם לא יקיים מצות פריה ורביה ואין תלוי כלל במיתה רק בגידול, וא"כ לאחר שכבר נשאו נשים שוב לא יהיה שום חילוק בין מתו ללא מתו דהרי בלא"ה אין מגדלין אז אביהם, ואם צריך גם אז שיגדלם א"כ גם בלא מתו לא יקיים מצות פו"ר כל שכבר נשאו נשים, ואם אין צריך שיגדלם אז א"כ אף אם מתו יקיים מצות פו"ר. והדבר מפורש להיפוך בש"ס שם ושו"ע, דבעינן דוקא שהבנים שמתו יהיה להם בנים ובלא"ה לא קיים פו"ר. והא דלא קיים מצות פריה ורביה בהיו לו בנים ומתו, היינו משום דהמצוה הוא הוויית הבנים ולא הלידה והתשמיש, וא"כ כיון שמתו א"כ בטל המצוה ממילא דהרי עתה אין לו בנים, וא"כ ה"נ מה מועיל מה שגידל בנים שאינם שלו כיון שאין לו בנים גם עתה ובטיל הלידה. ואפילו לפי דבריו דהגידול הוא מכלל מצוה, איך עשה מזה ממה נפשך לשיטת הדרישה דכאילו ילדו לא הוה ממש, דאפשר בעינן הגידול במה שהוליד.

אמנם אי איכא לספוקי הא איכא לספוקי, דנהי דלא קיים בזה ידי מצות פריה ורביה כנ"ל, כיון דאין הבן מתייחס אחריו, מ"מ אפשר דקיים מיהת 'שְׁבַת', ונפ"מ

לכמה דברים. דהרי גם עבד אע"ג דאין הבנים מתייחסין אחריו מ"מ מקיים מצות לשבת יצרה אם יש לו בנים, כמו שמבואר בירושלמי פ"ק דמועד קטן (ה"ו) ופרק השולח (גיטין פ"א ה"ד) ומובא בתוס' גיטין (מ"א: ד"ה לא מוהו). ויש להביא ראיה דגם לשבת יצרה לא קיים בזה, לפי מש"כ התוס' בגיטין שם דבחציו עבד וחציו בן חורין אם היה יכול לקיים שְׁבַת משום פריה ורביה לחוד לא הוה כייפינן ליה עי"ש, וא"כ איך אמרינן בפשיטות דמי שחציו עבד וחציו בן חורין כופין את רבו ועושהו בן חורין משום דלא נברא העולם אלא לפריה ורביה וזה א"א לו לקיים פו"ר, הא מיהת יכול לקיים שְׁבַת אם יגדל יתום בתוך ביתו אם ידו מְשֻׁגָּת במה שמרויח ביום שעובד את עצמו, ומשום פו"ר בעבד הרי לא כפינן ליה, ואין קתני בפשיטות דכופין דמשמע גם אם ידו משגת לגדל יתום בתוך ביתו ג"כ כופין אותו. מבואר מזה דגם שְׁבַת לא קיים בזה. וזה ג"כ סתירה לדברי הגאון מהרש"ק, שמזה מבואר דלא קיים בזה פו"ר דאל"כ למה כופין אותו לדברי הט"ז הרי יכול לקיים פריה ורביה ע"י שיגדל יתום ויתומה בתוך ביתו.

נחזור לעניננו אם כ"ף הדמיון הוא השואה גמורה אל המוקש אליו, ועיין 'תשואות ש"י' (מ"א, קסד) דבן נח אינו מצווה על הלבנת פנים, ואע"ג דאמרו חז"ל דהמלבין פנים הוי כאלו שופך דמים מ"מ לא הוה שופך דמים ממש לחייב בבן נח, עכ"ד. והרי זה ג"כ כדברי

הדרישה. ועיין בספר כד הקמח לרבינו בחיי באות הלבנת פנים שכתב וז"ל ולכך אמרו כאלו שופך דמים ולא שופך ממש, וכן מבואר עוד בתוס' סוטה (י: ד"ה נט) שהקשו על מה דאמרינן שם בגמ' דנוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים, דא"כ אמאי לא חשיב ליה הגמ' בהדי ג' עבירות שאין עומדין בפני פיקוח נפש 'ע"ז וג"ע וש"ד', וע"ז תירצו משום דעבירת הלבנת פנים אינה מפורשת בתורה ולא נקט אלא עבירות המפורשות עכ"ד, ואם נימא דמה דאמרינן בגמ' דהמלבין פני חבירו ברבים כאלו שופך דמים הוא ממש כשופך דמים א"כ לא מקשי התוס' כלל דאמאי לא חשיב ליה בהדי ג' דברים דאמרינן בהו דיהרג ואל יעבור, דהרי י"ל דהוא בכלל שפיכות דמים וכבר חשיב שפיכות דמים. וכמו דאמרינן בסנהדרין (נט). אהא דלא חשבינן לבן נח העוסק כתורה בהדי ו' מצות משום דהוא בכלל גזל או גילוי עריות יעו"ש. ואמנם במגן אבות להרשב"ץ (פ"ג דאבות), וכן מבואר בפירוש רבינו יונה על אבות (פ"ג), כתב באמת דמלבין פני חבירו יהרג ואל יעבור משום דהוה תולדה דרציחה, עיין בכרם נטע על סוטה שם שהביאו, ונראה מדבריו שכונתו לפרש גם דברי התוס' כן. ואמנם נראה דאין כוונת התוס' כן, דא"א כלל להעמיד זה בלשונם. וכן מצאתי בנחל אשכול (מ"ג עמוד 117) דנקט בפירושו דברי התוס' כמו שכתבתי, והביא ג"כ ראייה ד'כאילו' אינו דמיון גמור. ועיין ביד מלאכי כללי הדינים (אות טפ) וז"ל מליח

הרי הוא כרותח דצלי, אע"ג דאמרינן הכי מ"מ כ"ף הדמיון מוכיח דלאו דבר אחד הוא, ומביא כן משו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' מו). ועיין בית יצחק יור"ד (מ"ג סי' נז). ועיין ש"ס תענית (ג:) העבים והרוחות שניות למטר, וברש"י כמיטרא, שמועילות כמטר עצמו. ושם אחרי זה אמרו, זיקא דבתר מיטרא כמיטרא, וברש"י כמיטרא שניות למטר, הרי דאף שאינן כמטר ממש כמ"ש רש"י כמעט שמועילות כמטר, מ"מ קרי ליה כמיטרא. ועיין עיון יעקב ב"ב (י:).

לג. **כרת ומיתה בידי שמים ועירי.**
כרת ומיתה בידי שמים ועירי. החילוק שיש ביניהם, עיין תוס' יבמות (ג. ד"ה אשת אחיו).

לד. **כתב עכו"ם.**
כתב עכו"ם. יש להתרחק, למי שיכול, מללמוד, עיין דרך אמונה (אות מנגן) בשם הר"מ מנעסכ"ז.

לה. **כתובות.**
כתובות. הוא ש"ס קטן וי"ג פרקים שבו רמוזים ליי"ג מדות, עיין בריש ספר שמן הטוב.

לו. **כתיבה.**
כתיבה. מי שמגליץ לו חידוש בתורה ואינו כותבה כאילו גוזל להקב"ה, ספר חסידים (סי' מקל), ועי"ש בפירוש החיד"א (נתיב עולם) בשם המדרש שהכותב כמקריב

קרבן ונראה שם מהלשון דגם בכותב מה שראה בספר איזה חידוש הוא כן ומי שאינו כותב נענש. ועיין בהקדמה לספר מצא חן, שמי שאינו כותב ומגלה חידושו לרבים, הוה כנביא הכובש נבואתו. ועיין שבט מוסר (פרק כג, דף לו).

איך שיש לזוהר לכתוב אפילו חידוש קטן מחידושו.

לז. כתיבה.

כתיבה. אם הוא כדיבור, עיין שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה מיו"ד סי' שטז, שיח).

מערכת ל

א. לא.

לא. באל"ף לסוף, לפעמים מתפרש כמו 'לו' ש"ס סוטה (לא) ושם בפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל מבואר דה"ה להיפוך, "לו" בוא"ו לפעמים יוכל להתפרש כמו לא, ועיין בפירוש הגאון חיד"א לספר חסידים (ברייתא עולם, נד) מש"כ בזה.

ב. לא בשמים הוא.

לא בשמים הוא. דאמרינן בש"ס לענין שאין לבת קול ורוח הקודש לומר הלכה, נראה מדברי הש"ס עירובין (נג). דבש"ד לא שייך ולמדין ממנו הלכה, מהא דאמרינן שם, לא דלמא יוסף שידא אמרינהו. ועיין בשו"ת חתם סופר בליקוטים (סי' נא ד"ה אצל) ותבין, ועיין בספר פרי צדיק (פרי' וישג, ה, דף מג): מש"כ בשם הנצח ישראל על גמ' זו, ועפ"י דבריו יש לדחות הראיה יעווי"ש. ועיין חתם סופר חאו"ח (סי' רה).

ג. לא זו אף זו.

לא זו אף זו. לא שייך רק בלשון התנא אבל לא בלשון בני אדם הכתוב בשטר (מוס' יצמות ג. ד"ה עד סוף העולם).

ד. לא יצא.

לא יצא. מצינו לשון זה אף שיצא ידי המצוה רק שלא יצא ידי מצוה מן המובחר, עיין במלחמות ריש ברכות (ג: מדה"ר) אהא דאמרינן ביומא (לו): הקורא את שמע שחרית עם אנשי משמר לא יצא ידי חובתו. ועיין ברבינו יונה סוף פרק אין עומדין (נרכות כד. מדה"ר ד"ה ונא אסי) שמבואר בדבריו דשייך לשון לא יצא על דבר שבדיעבד יצא ורק לכתחילה לא יעשה כן, ואפשר לדחות קצת שכונתו במש"כ דה"מ לכתחילה אבל בדיעבד כגון זה ששכח וכו' יצא, היינו דבאמת לשון לא יצא הוא גם בדיעבד אמנם הא דאמרו שם לא יצא היינו בשעשה כן לכתחילה או אפי' בדיעבד לא יצא משא"כ בשכח לא חייבוהו לחזור ולהתפלל יעש"ה ותבין.

ט. לא ראינו אינו ראייה.

לא ראינו אינו ראייה. עיין אבן העזר (סי' לא מו) פרטי דין זה, וכן לא שמענו אי הוה ראייה, יעש"ה, ובשם אריה המצוין שם.

י. לא ראינו אינו ראייה.

לא ראינו אינו ראייה. אבל במנהג גם לא ראינו הוא ראייה, ש"ך יור"ד (רי"ט סי' א), וחולק על הבית יוסף שדעתו דגם במנהג אינו ראייה.

יא. לאו הניתק לעשה.

לאו הניתק לעשה. אף שאין לוקין עליו מ"מ כל עוד שיש בידו לתקן הב"ד כופין אותו שלא יעבור על הלאו מכאן ולהבא, חכם צבי (סי' קס).

יב. לאו שבכללות.

לאו שבכללות. אין לוקין עליו, ש"ס סנהדרין (סג.), ועיין ברמב"ם ז"ל בהל' סנהדרין (פ"ט, א) שפסק דלאו שבכללות שאינו פורט הדברים שנכללו בהכלל כמו לא תאכלו על הדם לא לקי כלל, והיינו ש"ס דסנהדרין הנ"ל, אבל לאו שבכללות שנפרטו הפרטים רק שנכללו באזהרה אחת כמו לא תאכלו ממנו נא ובשל מבושל לקי, רק דלא לקי כי אם אחת אפילו באוכל נא ומבושל, משום דגירסתו בפסחים (מ"א:) להיפוך מגירסתנו דאביי אמר לוקין על לאו שבכללות ורבא אמר אין לוקין ופסק כרבא, וכלישנא קמא דשם דגם מאן דס"ל דאין לוקין מודה דלקי חדא, ולא

ועיין רש"י ברכות (טו. ד"ס לא), לא יצא דיעבד הוא.

ה. לא יקרא.

לא יקרא. שייך לומר לא יקרא או לא יאמר אף שיקרא ויאמר, רק שלא יהיה עוד עיקר רק טפל, ש"ס ברכות (י"ג:).

ו. לא ירד בני עמכם.

לא ירד בני עמכם. לשון זה המורגל בפוסקים על דבר שאינו נכון בעיניהם, מקורו הוא מן המדרש רבה (מקץ פרק לא), [וז"ל רבי חנינא ורבי מרינוס תרויהון אמרין בשם אבא נהוראי, בשעה שהיה אדם אומר דבר מתוקן לפני ר' טרפון היה אומר כפתור ופרח, ובשעה שהיה אומר דבר של בטלה היה אומר לא ירד בני עמכם עכ"ל].

ז. לא פלוג.

לא פלוג. עיין שו"ת מהרש"ם (סוף סי' ז) בשם כמה פוסקים דלא חמיר כגוף הגזירה, ושלא העמידו בו דבריהם במקום תורה, ושבמקום עיגונא לא מחמירנן במה דאינו רק משום לא פלוג. ועיין בהשמטות לקונטרס קבא דקשייתא.

ח. לא פלוג.

לא פלוג. אמרינן רק בתקנת חז"ל שהוא על כל ישראל ולא בתקנת הקהילות שהוא רק על מקום אחד, ביכורי שלמה חאה"ע"ז (סי' א, ט) בשם המהר"י ווייל.

כלישנא בתרא דמאן דס"ל אין לוקין ס"ל
דלא לקי כלל משום דלא דמי ללאו
דחסימה.

יג. לאו שבכללות.

לאו שבכללות. דאין לוקין עליו, הנה אם
הכתוב אומר שלוקין או ממיתין על
לאו זה אין שום קושיא דהוה לאו
שבכללות, דהרי התורה אמרה שממיתין
או מלקין, ורק בסתם לאו אם הוא לאו
שבכללות אין לוקין משום דלא דמי ללאו
דחסימה.

יד. לאתויי.

לאתויי. מצינו בש"ס לשון לאתויי
ופירושו למעוטי, עיין בש"ס ב"ק
(סד:), וברא"ש ז"ל פ"ק דקידושין (סי' יז).

טו. לב בית דין מתנה.

לב בית דין מתנה. לא אמרינן בדבר שאינו
שכיח, ש"ס שבועות (יא:), עיין שו"ת
מהרש"ם (ס"ג סי' קסה).

טז. לבנה.

לבנה. כשהלבנה לוקה צריך להתענות,
ספר חסידים (סי' סו).

יז. לח בלח.

לח בלח. היכא שאינן מתערבין כגון שומן
על דבר אחר שצף עליו לא בלע חד
מחבריה, הרשב"א ז"ל בחידושי לחולין
(ק"ז. ד"ה הא דאמרינן).

יח. לחלק.

לחלק. אי צריך קרא או דבלאו הכי הן
מוחלקין עד שיפרוט לך הכתוב
יחדיו, דחולקין בזה ר' יאשיה ור' יונתן,
עיין במלא הרועים (ס"ג, דף קגג:) מי ומי
הסוברים כר' יאשיה והסוברים כר' יונתן,
ובאיזה פלוגתא הדבר תלוי, ועיין בדברי
במערכת ש' (שליח לנזר עזריה).

יט. לימוד.

לימוד. יש ללמוד הש"ס כסדר שלא להפך
הצינורות, שמן הטוב (אומ קמא).

כ. לימוד.

לימוד. המלמד לחבירו יש לו ליתן ריוח
להתבונן בין ענין לענין, רש"י ריש
פ' ויקרא.

כא. לימוד.

לימוד. כמה זמן אם לא ראה סימן יפה
בלימודו שוב לא יראה, הוא
פלוגתא דת"ק ור"י אי בחמשה שנים או
בג', ש"ס חולין (כד:). וללמוד לשון וכתב
לכו"ע סגי בג' שנים.

כב. לימוד זכות על ישראל.

לימוד זכות על ישראל. הקב"ה רוצה
שילמדו זכות על ישראל, עיין ש"ס
פסחים (פז). ותנא דבי אליהו זוטא (פ"ט ופ"ט).

כג. לימוד לאחרים.

לימוד לאחרים. גדול ממעשה, אבל רבי
יהודה ס"ל דלא גדול ממעשה, עצי
ארזים (סי' סה).

כד. לישתמש איניש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר.
לישתמש איניש יומא חדא בכסא דמוקרא ולמחר ליתבר. ש"ס ברכות (כט.).

בט. לעולם.
לעולם. לשון לעולם משמע דאתא לחדש ב' דברים, כן מבואר בש"ס מנחות (יד.).

כה. לכאורה.
לכאורה. ביאור מלה זו, עיין באגרת שניה להפמ"ג שנדפסה בריש פמ"ג לאו"ח (דף ג.), ועיין בשדי חמד כללי הפוסקים (סי' טו, ס) ועיי"ש אם יתכן לשון זה על דבר שהאמת כן.

ל. לפני עור.
לפני עור. דאיכא גם במכשיל לבן נח, מצדד בחמדת ישראל (דף לט:). דהיינו דוקא במכשילו שיעבור איסור במזיד אבל אם מכשילו שיעבור בשוגג ליכא משום לפני עור. ועיין בשדי חמד מערכת ו' (כלל כו, יג.).

כו. לכתחילה.
לכתחילה. העובר על לכתחילה אי חשיב רשע וחשוד, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"א סי' לו ד"ה והנה).

לא. לפני עור.
לפני עור. המכשיל לבן נח לא עבר בלפני עור רק בלאו הבא מכלל עשה, אפי' לר' נתן ולר' יהודה י"ל דגם בלאו הבא מכלל עשה לא עבר, כן מתבאר מדברי הבכור שור בפסחים (כג.) ועיי' מש"כ בזה בחמדת ישראל (לט:).

כז. לכתחילה.
לכתחילה. דבר האסור לעשות לכתחילה, אי איתרמי ב' דברים האסורין לכתחילה אי אסור אפי' בדיעבד, עיין שם אריה חיו"ד (סי' סא), ועיין פתיחה לספר דעת תורה (אום לו), ובית יצחק יור"ד (מ"א סוף סי' סה).

לב. לפני עור.
לפני עור. אם בן נח מצווה בו, יעויין בשדי חמד מערכת ו' (כלל כ, יג.) דאיכא דעות בזה, ועיין בחמדת שלמה המובא בבית האוצר (כלל קלא) דנקט בפשיטות דאינו מוזהר על לפני עור, אמנם חידש דהיינו דוקא להכשיל במזיד אינו מוזהר אבל אם העובר יהיה שוגג מוזהר גם בן נח מפאת הסברא יעויי"ש. ולדברי החמדת ישראל המובא בדברינו (לעיל) י"ל דהיינו רק להכשיל לישראל אבל לבן נח בשום ענין אינו מוזהר.

כח. לעולם.
לעולם. לשון זה אינו מוכרח שאי אפשר בשום אופן שיהיה להיפוך, דיוכל להיות שהכונה רק על הרוב, עיין בית יצחק חאהע"ז (מ"א סי' ס) ועיין שדי חמד מערכת ל (כלל קי).

לג. לפני עור.

לפני עור. המכשיל חבירו בשוגג חמור יותר ממכשילו במזיד דאינו עובר רק בלפני עור, אבל המכשיל בשוגג שהעובר שוגג הוא עובר העבירה ממש שעושה העובר, כן מבואר בחמדת שלמה המובא לעיל, ובחמדת ישראל (דף מ.) בכמה דוכתי. ונראה שדעתו שלוקה ג"כ במכשילו בשוגג אף שאין לוקין על לאו דלפני עור, דאל"כ אינו מועיל כלום בתירוצו על קושית הכסף משנה למעיין שם בכסף משנה.

לד. לפני עור.

לפני עור. בלפני דלפני, דמבואר בש"ס (ע"ז יד.) דאינו עובר בלפני עור, כתב בתוס' רי"ד (סז) הובא בחמדת ישראל (דף מ.) דהיינו דוקא במכשילו במזיד אבל אם העובר יהיה שוגג גם בלפני דלפני אסור.

לה. לפני עור.

לפני עור. בזוה"ק (מ"ז מט.) מבואר דאם רואה מכשול לפני חבירו ואינו מסירו עובר על לפני עור, ועיין ב"ח יור"ד (סי' עג) דנקט שהוא רק מדרבנן.

לו. לפני עור.

לפני עור. שייך גם כשאינו עושה שום מעשה, רק שבסיבתו עושה האחר העבירה ואם הי' פונה משם לא היה האחר עושה העבירה, חפץ חיים (פמ"ה לאין, ד).

לז. לשון הקודש.

לשון הקודש. פלוגתא דרבי ורבנן בברכות (יג.) אי קריאת שמע בלשון הקודש דוקא, דרבי ס"ל דוקא בלה"ק ואנן קי"ל כרבנן דבכל לשון.

ובמעלת דיבור בלשון הקודש עיין ירושלמי שבת (פ"א סוף ה"ג). ועיין פיה"מ להרמב"ם ז"ל באבות (פ"ז מ"א), ועיין רמב"ן עה"ת שמות (ל, יג) בטעם שנקרא לשון הקודש.

לח. לשון הרע.

לשון הרע. בגנותו, עיין תנא דבי אליהו רבה (פיק יח) ובישועות יעקב (א"ט קנז).

לט. לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד.

לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד. ש"ס חולין (ק"א:), ועיין היטב בבכור שור שם מש"כ ע"ז. וה"נ אמרינן לשון תרגום לחוד ולשון חכמים לחוד, עיין גליון הש"ס ראש השנה (לג:).

מ. לשם יחוד.

לשם יחוד. הנודע ביהודה מפקפק בזה ומזהיר שלא לאמרו כידוע, דבריו הם במהדו"ק חיו"ד (סי' נג) ומהדו"ת חאו"ח (סי' קז). ועיין שם הגדולים החדש מערכת ספרים בספר מעון הברכות.

מערכת מ

א. מאי בינייהו.

מאי בינייהו. אין להקשות דלימא הש"ס איכא בינייהו גם הא, דאורחא דהש"ס אף דאיכא בינייהו טובא אינו מזכיר כל הנפקות, תוס' ב"ב (ה: ד"ה ואלילו), ועיין שו"ת מהרש"ם (מ"ז ס"י קמ"א) כלל חדש בזה.

ב. מאי קמ"ל תנינא.

מאי קמ"ל תנינא. לא שייך למיפרך רק היכא דאיכא בבא יתירא להא מילתא, אבל היכא דבבא דמתני' אצטריך, תנא כמה פעמים תיבות יתירות לאשמועינן אגב אורחא דין השנוי כבר, ואפי' הוא שנוי תיכף למשנה זו במשנה הקודמת. כן מבואר בתוס' מנחות (ג. ד"ה סג) ובכמה דוכתי.

ג. מאכל אדם.

מאכל אדם. אם מותר להאכילו לבהמה, עיין מגן אברהם (קע"א, ב) ובילקוט הגרשוני שם.

ד. מאכל בהמה.

מאכל בהמה. אינו מקבל טומאה, עיין חולין (קמ"א) וברש"י שם (ד"ה שלקטן).

ה. מדינה.

מדינה. לפעמים משמעותו עיר, עיין פרישה יור"ד (ס"ג, ג).

ו. מדינת הים.

מדינת הים. נקרא רק מה שהוא רחוק מארץ ישראל ולא הקרוב, תוס' ריש גיטין (ג. ד"ה מדינת הים), אבל מרש"י שם נראה דגם הקרוב נקרא מדינה הים רק בבל לא נקרא מדינת הים, ועיי"ש בר"ן.

ז. מה שקנתה אשה קנה בעלה.

מה שקנתה אשה קנה בעלה. אי גם בבן נח אמרינן הכי, עיין שבות יעקב (מ"א ס"ו).

ח. מהיות טוב אל תקרא רע.

מהיות טוב אל תקרא רע. ש"ס ברכות (י).

ט. מהנה תלמיד חכם מנכסיו כאילו הקריב תמידין.

מהנה תלמיד חכם מנכסיו כאילו הקריב תמידין. ש"ס ברכות (י: ועיי"ש (מ"ג): תיכף לתלמיד חכם ברכה, ועיין סוף כתובות (קיא):).

י. מודים.

מודים. מה שנוהגין איזו ש"ץ לומר מודים בלחש משום שהציבור אומרים אז מודים דרבנן, לא נכון, שערי תורה (מ"ז דף קס"ג):).

יא. מוח.

מוח. אם נחסר מהמוח אינו יכול להוליד, ש"ס חולין (ממ:).

יב. מוחלפת השיטה.

מוחלפת השיטה. מצאתי דבר חדש ברש"י עירובין (נט. ד"ה מוחלפת) שפירש מוחלפת השיטה שחוזר בו, וז"ל החליף ר' יהודה שיטתו ויצא הימנה עכ"ל.

יג. מום.

מום. אשה שאינה צנועה, או שאינה נזהרת בנדה ובהפרשת חלה, בניה בעלי מומין, תנא דבי אליהו רבה (פי"ח).

יד. מומר לעבודה זרה.

מומר לעבודה זרה. אי הוה מומר לכל התורה או לא, הוא פלוגתא בש"ס חולין (ד:): דרב ענן ס"ל דלא הוה מומר לכל התורה ואיתותב שם (ה:).

טו. מומר לתיאבון.

מומר לתיאבון. אם אמרינן ביה לא שביק היתירא ואכיל איסורא באותו איסור עצמו שהוא מומר עליו, או אמרינן כיון דדש ביה כהתירא דמיא ליה, הוא פלוגתת אביי ורבא בש"ס חולין (ג:), דרבא ס"ל לא שביק ואביי פליג עליה.

טז. מוסיף.

מוסיף. איסור דחל על איסור אם הוא מוסיף, היינו דוקא אם ישנו

להניתוסף בעולם, אבל לא אמרינן כיון דאילו היה בעולם היה ניתוסף לו איסור מש"ה יחול על דבר אחר ג"כ, כן מבואר ברמב"ם ז"ל פ"ד מהל' שגגות (ה"ג).

יז. מוסיף.

מוסיף. הנאה אי חשיבא מוסיף, עיין שם אריה חאהע"ז (סי' מ, דף כו:): מה שציין בזה.

יח. מוקצה מחמת מצוה.

מוקצה מחמת מצוה. בבית אפרים (מאו"ט סוף סי' נט) רוצה לומר דלשיטת רש"י ז"ל באתקצאי למצוה דרבנן הוא איסור דאורייתא ליהנות ממנו יעויי"ש, והובא בציונים לתורה (כלל ט).

יט. מורד במלכות.

מורד במלכות. ענין מיתת מורד במלכות, מאיזה מקום בתורה יש לו מקור שיהיה חייב מיתה המורד במלכות, עי' חת"ס חאו"ח (סי' נט).

כ. מורה הוראה.

מורה הוראה. אין צריך לידע הדינים בעל פה, ט"ז יור"ד (א, ט), ועיין חת"ס חאו"ח (סי' נז) דכתב היתר הוראה אין מעכב הוראה בחכם מופלג, לסדר גיטין צריך להיות לו היתר הוראה, ועיין במקור הדין ביו"ד (סי' ננ) המצויין שם.

בא. מורה שעות.

מורה שעות. שהוא על בית תפלתם כנהוג
אם מותר לראות בו איזה שעה הוא,
עיין מנחת אלעזר (מ"ג מעג) שהמחמיר
תבוא עליו ברכה.

בב. מושייק.

מושייק. אי מותר או אסור, עיין רא"ש פ"ו
דברכות (ס"י לה).

בג. מזוייף.

מזוייף. היכא דנפל ואיתרע והלוה טוען
שהוא מזוייף נאמן אף דאיכא עידי
קיום, תוס' גיטין (ג: ד"ה ואל).

כד. מזונות.

מזונות. אדם שלא יוכל להרויח במעשי
ידיו על מזונות עצמו לא שכיח
אפילו באשה, תוס' גיטין (יג: ד"ה עגד).

כה. מזיד.

מזיד. אין אדם חוטא במזיד עד שקדם
חטא בשוגג, עיין דבש לפי (להמיד"א
סוף מערכת מ).

כו. מזיקין.

מזיקין. מענין מזיקין, עיין ש"ס ברכות (ו).
וקצת שם לעיל (ה). ועיין עוד שם
(מג:).

כז. מזל.

מזל. אי מועיל המזל גם במה שתלוי
בבעל בחירה, עיין שו"ת מהרש"ם
(מ"ג סי' קמ"א).

בח. מזל.

מזל. הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה
שבהיכל, לשון זה ששגור בפי
העולם הוא מזוה"ק פר' נשא (קלד), עיין
בהתנצלות המחבר לספר שדי חמד מערכת
ל (דף ג:).

בט. מחלוקת.

מחלוקת. מוטב להעמיד צלם בהיכל ואל
ירבה מחלוקת בישראל, כה
השיב הגאון מהר"י מפויזנא לענין אם
לצאת בתוקף מול הרוצים לקבל ש"ץ
שאינו הגון, הובא בפתיחה לספר עין
הבדולח (דף ג: ד"ה עוד). וכה"ג בחת"ס
חאו"ח (סי' רה).

ל. מחק.

מחק. אינו דומה נמחק פעם אחת לנמחק
ב' פעמים, ונמחק בן יומו לנמחק
שני ימים, ושאר חלוקים הכל יעויין ש"ס
ב"ב (קסד:).

לא. מחשבה.

מצינו דיבור שנקרא בשם מחשבה, עיין
חולין (יג: ברש"י לענין קטן יש לו
מחשבה).

לב. מחשבה טובה הקב"ה מצרפה
למעשה.

מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה.
ש"ס קידושין (מ).

לג. מחשבה רעה.

מחשבה רעה. דאין הקב"ה מצרפה למעשה, דעת העיון יעקב דהיינו דוקא בארץ ישראל ולא בחוצה לארץ, הובא בדעת תורה (סי' ג, סו), והוא חלק עליו.

לד. מחשבה רעה.

מחשבה רעה. דאין הקב"ה מצרפה למעשה, עיין בקונטרס צפחת השמן שבסוף ספר שמן הטוב (דף סה:): שדעתו נראה דלבית שמאי (נקידושין מנ:): מצטרפת מחשבה רעה למעשה. ובגמ' קידושין (מ:). דבעבודה זרה מצרפה למעשה, ועיין אור חדש שם דתלוי בפלוגתא ועולא לית ליה זה, ושם בש"ס דכשעשה העבירה אח"כ מצטרפת גם המחשבה למעשה, וכן בעבר ושנה שוב גם המחשבה מצטרפת למעשה.

לה. מחשבה רעה.

מחשבה רעה. דאין הקב"ה מצרפה למעשה, לא אמרינן הכי באיסור רכילות, שמיד שמזמין עצמו לדבר רכילות עובר בלאו דלא תלך רכיל, חפץ חיים (נמ"ס כלל 6, ד) בשם השל"ה.

לו. מחשבות.

מחשבות. א"א שיהיה מחשבותיו טהורות ולהיות דבוק בתפילה אם לא תיקן בריתו, והמתקן הברית מחשבותיו

טהורות, ראשית חכמה בסוף שער הקדושה.

לז. מטיין.

מטיין. היינו דמדרש לא דרשינן בפרקין אבל אורויי מורינן ליחיד, רש"י ברכות (לג: ד"ה הלכה).

לח. מי איכא למאן דאמר.

מי איכא למאן דאמר. כי אמרינן הכי בש"ס מ"מ יוכל להיות דאיכא מ"ד דסבר הכי, ורק משום דסתם משנה הוא להיפוך אמרינן הכי, תוס' ב"מ (ס: ד"ה מנהיג), ועיין שם בגליון הש"ס.

לט. מייגו.

מייגו. במקום רוב אי מהני, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו ד"ה אלג).

מ. מייגו.

מייגו. מהני גם באיסור, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו ד"ה אף) בשם המהרש"א ז"ל (כמוצות ט), ועיין ילקוט הגרשוני או"ח (ס"א דף ג:).

מא. מיד.

מיד. מצינו לשון זה אף שלא הוה תיכף^{כה}, יעויין בתנא דבי אליהו זוטא (פ"א נסופו) ומיד נענש שנאמר ויחי כעשרת הימים. ועיין רש"י מגילה (ג. ד"ה מיד)

כה. עי' בסוף הקדמתו של הגאון ר' ארי' צבי פרומר זצ"ל הי"ד, בהערותיו על הספר, שהביא עוד דוגמא לזה מתוספתא.

מח. מים.

מים. אי איכא בהן איסור בישול בשבת מן התורה, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"ג סי' קס"ה).

מט. מים.

מים. כי ארעא סמיכתא דמיא. ש"ס גיטין (ט).

נ. מים שהוחמו בכלי של איסור אינו בן יומו.

מים שהוחמו בכלי של איסור אינו בן יומו. אי חשיב לכתחילה או דיעבד, הנה בהוחמו לאפיה בודאי חשיב לכתחילה משום דלא התחילה עדיין הנאתן, יעויין בחורת חטאת (יש כלל נט), אבל בהוחמו לשתיה איכא לעיונא ביה, עיין בתורת חטאת שם ומנחת יעקב, ורמ"א (סי' נה, ג).

נא. מין.

מין. הוא נוטריקון, מ'תלמידי י"ש"ו נוצרי ימ"ש, רש"י סוף סוטה, עיין מנחת אלעזר (מ"ב, עב).

נב. מין.

מין. אי בניו ממזרים, פלוגתא בש"ס חולין (יג).

נג. מיתות.

מיתות. תק"ג מיני מיתות נבראו בעולם קשה שבכלם אסכרא כו', ויש לאדם להתפלל שימות במיתה נוחה, ש"ס ברכות (ס).

ועיין קהלת יעקב חלק מענה לשון (אומ תפז).

מב. מיטה ארמית.

מיטה ארמית. אסור לישב, עיין ש"ס ברכות (ס).

מג. מיימי.

מיימי. עי' צוארי שלל בשם רבינו סעדיה גאון, שיש הפרש בין 'מי' ל'מיימי', שמי אין ראויין לשתיה, ומיימי ראויין, וע"ש מש"כ בזה בצוארי שלל.

מד. מיכאל.

מיכאל. גדול מגבריאל, ש"ס ברכות (ד).

מה. מילה.

מילה. כשר במחובר כגון בצפורן, כך נקט בפשיטות בהגהות הרש"ש חולין (טו).

מו. מילה.

מילה. אי המצוה מעשה המילה, או המצוה שיהיה נימול. עיין בן פורת (סי' ג, ד), ובסוף ספר חלקת יואב אחר המפחחות.

מז. מילול.

מילול. כל מקום שנאמר מילול יש לדרוש למה נאמר לשון זה ולא לשון דיבור, זוה"ק (מ"א רמט).

נד. מיתת בנים.

מיתת בנים. עיין מערכת ב' (ניס).

נה. מיתת צדיקים.

מיתת צדיקים. הוא קצת טובה לרשעים שמכפר עליהם אם מחויבים מיתה, ורעה לכשרים, שכל זמן שהצדיק חי בא בזכותו שפע לעולם הן ברוחניות הן בגשמיות, כ"כ בפנים יפות במדבר (כ, ב). ומה שהביאו כמה בשם המדרש דמכה אשר לא כתובה הוא מיתת צדיקים, היכן מוזכר זה, עיין שו"ת תפארת צבי חיו"ד (סי' לט), ומה שכתב בפירושו, ועיין יערות דבש (דף 65).

נו. מכה אשר לא כתובה.

מכה אשר לא כתובה. עיין לעיל (מימת לדיקס).

נז. מכות מרדות.

מכות מרדות. אם הוא בכל איסור דרבנן או רק היכא דפירשו, עיין ציונים לתורה (כלל ג), ועיין שושנת העמקים (כלל ט) בזה, ושם הרבה חקירות בענין מכות מרדות.

נח. מכת מצרים.

מכת מצרים. טעם לכל עשר מכות, עיין תנא דבי אליהו רבה (פ"ז) ועי"ש גם בהנהגתן.

נט. מלאך.

מלאך. רחבו ב' אלפים פרסאות ש"ס חולין (65).

ס. מלאכים.

מלאכים. אם הם יודעים מחשבות האדם, עיין תוס' שבת (יג: ד"ה שאין) שכתבו שיודעים מחשבות האדם¹³, ועיין בדברי חמודות שעל הרא"ש ז"ל ברכות פ"ב (סי' ג) מה שכתב בזה. ומדברי הלקט יוסף שהובא במדרש תלפיות ענף הרהור מבואר דנקט בפשיטות שאין המלאכים יודעים מחשבות, ועיין בית שמואל אחרון עה"ת (פר' אמרי, דף מג:). ועיין בתיקונים שהובא בראשית חכמה שער הענוה (סוף פרק ו) שמפורש שאין יודעים, לפי פירוש הראשית חכמה. ועיין בהקדמה לשו"ת מהרש"ם מהדו"ת (אומ לז) ובשדי חמד מערכה זו (כלל רג).

סא. מלאכים.

מלאכים. שמות המלאכים אי מותר להזכירם בתפילות עיין חיי אדם (סוף כלל ה).

סב. מלאכים.

מלאכים. ג' שרים של עכו"ם ברקיע יש בכל דור ודור שמלמדים זכות על ישראל, ש"ס חולין (35).

כו. ע"י בסוף הקדמתו של הגאון ר' ארי' צבי פרומר זצ"ל הי"ד, בהערותיו על הספר, שדן בדברי התוס' אם מלה"ש יודעים לשון ארמי.

קהלת מערכת מ שלמה צה

סג. מלבוש.

מלבוש. אם מנעלים בכלל מלבוש ואם טבעות בכלל מלבוש, עיין שבות יעקב (ח"א סי' נד), ואם תפילין בכלל מלבוש עיין שו"ת מהרש"ם (ח"א סי' קמח).

סד. מלי כריסי זיני בישא.

מלי כריסי זיני בישא. ש"ס ברכות (ג).

סה. מליחה.

מליחה. דאוסרת בכולה לדידן, כמ"ש הרמ"א (סי' נא, ה, ונסי' קה, ט) היינו דוקא במאכל אבל לא בכלי, עיין סי' צ"ח (סע' ד) ובש"ך שם (פ"ק יד). ועיי"ש בפמ"ג שנסתפק אם דוקא במה שלעינינו הוא כחוש או גם בדבר שמן ממש אינו אוסר בכלי רק כדי קליפה, ודעתו נוטה דאפי' בשמן אינו אוסר רק בכדי קליפה.

סו. מליקה.

מליקה. אי הוה גם טריפה, עיין בדעת תורה בפתיחה (א"ת ט).

סז. מלכות.

מלכות. אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, ש"ס ברכות (מח:).

סח. ממוזר.

מוזר. ממוזר אינו מוליד, כ"כ בעל הטורים (דנ"ס כג, ד), ועיי"ש במוסגר דמבת ישראל הוא דאינו מוליד אבל מוליד הוא ממזרת, או דדוקא ממוזר שאינו ידוע אינו מוליד, או דהוא רק

מאנשי כנסת הגדולה ואילך הוא דאינו מוליד. ועיין מה שציינ לענין עיקר הדבר בספר דגן שמים (מסכת ר"ה ז:).

סט. ממוזר אינו חי.

מוזר אינו חי. עיין בזה בספר חסידים (סי' תק), ובדגן שמים (מסכת ר"ה ז:). דאיתא בילקוט דהא דאינו חי הוא רק מעזרא ואילך, ועיין מה שציינ שם בעיקר הכלל. ועיין היטב בש"ס יבמות (עמ:). שמשם מקור הדבר דמוזר אינו חי, ושם אמרו לחלק דמוזר ידוע חי ואינו ידוע אינו חי, וידוע ולא ידוע עד תלתא דרי חיי טפי לא חיי. ועיין בכללין בספר חיים שאל (ח"א, טו).

ע. ממושקה ישראל.

מושקה ישראל. אי בעינן שיהיה זה הדבר עצמו מותר לישראל, או סגי שיהיה מין בהמה שמותרת לישראל אף שאין דבר זה בעצמו מותר לישראל, עיין ש"ס חולין (נ:). שהוא פלוגתת רבי ורבנן ורב הונא ורב חסדא.

עא. מנה.

מנה. יש מנה של ארבעים סלעים, ש"ס חולין (קלו:).

עב. מנהג.

מנהג. אי מברכין על המנהג, עיין ברא"ש ז"ל פ"ב דברכות (סי' ה) דאיפלגו בה קמאי דעת רש"י ז"ל דאינו מברך על שום מנהג ולכן אין מברכין על קריאת הלל

בר"ח, ורעת ר"ת ורי"ף ז"ל דמברכין על מנהג ורק במנהג של חבוט ערבה דאינו אלא טלטול בעלמא בזה אין מברכין עי"ש. ועיין חת"ס חיו"ד (סי' קנ"א) לענין ברכה על מנהג.

עג. מנהג.

מנהג. שלא נמצא בשו"ע אין לגעור במי שאינו נוהג כן, כן נראה מדברי המהר"ם שיק (מא"ס סי' נח) יעוי"ש שכתב דכל מנהגי ישראל תורה הוא ומסתמא יש לו טעם ואעפ"כ אין לגעור במי שאינו נוהג כן כיון שאינו מבואר בשו"ע.

עד. מנהג.

מנהג. מאי דמבואר בש"ס פסחים פרק מקום שנהגו (:): דהעובר על מנהג עובר על כל תטוש תורת אמך, עיין חת"ס חיו"ד (סי' קנ"א) שיצא לחלק בין מנהג לקיים מצות עשה לבין מנהג שלא לעשות איזה דבר, דרק במנהג שלא לעשות ועבר ועשה הוא דאיכא כל תטוש.

עה. מנהג עוקר הלכה.

מנהג עוקר הלכה. אימתי אמרינן ואימת לא, עיין בזה בשבות יעקב (מ"ג, ו).

עו. מנהיג הדור.

מנהיג הדור. הוא ככל הדור, רש"י פר' חקת (נמדנר כ"א, כ"א).

עז. מנחש.

מנחש. עיין מערכת נ' (ניחוש).

עח. מסור.

מסור. טעם מה שנקרא מסור ולא מוסר שהרי הוא מוסר אחרים, עיין תוי"ט נדרים (פ"י מ"ג) [קראוהו מסור להורות כי בא יבא יומו ולא יאחר והרי הוא נמסר]. ועיין שו"ע או"ח (סי' לט, ב) ובהגהות חת"ס שם שדינו כעכו"ם שאינו בר קשירה אף במסור לתיאבון.

עט. מסיח לפי תומו.

מסיח לפי תומו. עכו"ם מסיח לפי תומו דאינו נאמן בשל תורה, אם זה רק מדרבנן או מן התורה, עיין דעת תורה (סי' ממ, מ).

פ. מסיח לפי תומו.

מסיח לפי תומו. דאינו נאמן באיסור תורה, איזה חילוקים בזה בריש סי' צ"ח, בט"ז ובש"ך.

פא. מסיח לפי תומו.

מסיח לפי תומו. עיין בספר חלקת יואב (חיו"ד סי' ג).

פב. מסייע ידי עוברי עבירה.

מסייע ידי עוברי עבירה. דאסור, עיין בש"ך יור"ד (קנ"א, ו), ובדגול מרבבה שם, דהיינו דוקא לישראל ולא לעכו"ם, דבעכו"ם ליכא רק לפני עור מ"מ אין דין זה פשוט, ועיין בזה בחבלים בנעימים (כלל לא). ועיין בשו"ת מהרש"ם (מ"ג סי' קפד) דאיסור זה אפילו בישראל הוא רק אם עושה האיסור תיכף בשעה שזה מסייע לו ולא כשעושה האיסור אח"כ.

קהלת

מערכת מ

שלמה

צו

פג. מעביר ד' אמות ברה"ר.

מעביר ד' אמות ברה"ר. אי בעינן ביה מלאכת מחשבת, עיין ציונים לתורה (כלל יט) ותפארת ישראל משניות סוכה (פ"ד מ"ג).

פד. מערב.

מערב. מערב של ארץ ישראל כנגדו עד סוף העולם, נסתפקו התוס' גיטין (ת. ד"ה ר' יהודה) אם הוא ארץ ישראל לדעת ר' יהודה.

פה. מערופיא.

מערופיא. דיני מערופיא עיין ברמ"א חו"מ (סי' קטו, ט), וביאור שם מערופיא בחות יאיר (סי' מז).

פו. מעשה מרכבה.

מעשה מרכבה. לכל דבר שאינו מפסיק באמצע התפילה גם אם עוסק במעשה מרכבה א"צ להפסיק, כן מבואר בש"ס ברכות (כ:).

פז. מעשה רב.

מעשה רב. עיין מה שציין בזה כמה גדול כח המעשה, בהקדמה לספר מעשה רב מהגר"א ז"ל, ועיין עוד ברשב"ם ב"ב (קכג: ד"ה ה) דטפי עדיף להקשות מברייתא עש"ה.

פח. מעשר בהמה.

מעשר בהמה. אי מותר לקדש בו אשה, עיין רש"י חולין (קלו. ד"ה נקדושה).

פט. מפרק.

מפרק. איפלגו ביה משום מאי מחייב, עיין תוס' שבת (עג: ד"ה מנך) ותוס' יבמות (קיד. ד"ה וקסג) שדעת רש"י משום דש, וכן דעת הרמב"ם ז"ל פ"ח מהל' שבת (הל' ז), ודעת הר"ת שם בתוס' משום ממחק.

צ. מצוה בו יותר מבשלוחו.

מצוה בו יותר מבשלוחו. עיין בחת"ס חאו"ח (סי' קנט) שרצה לומר דבמצוה שהשליח מברך לא אמרינן הכי.

צא. מצוה דרבנן.

מצוה דרבנן. יש עליה שם מצוה גם מן התורה, ציונים לתורה (כלל ז).

צב. מצוה הבאה בעבירה.

מצוה הבאה בעבירה. אם העבירה הוא רק איסור דרבנן והיה שוגג לא הוה מצוה הבאה בעבירה, עיין ילקוט הגרשוני (סי' נעא, ט) בשם תשובת חסד לאברהם עפ"י דברי נתיבות המשפט (ללא, ג) [דאיסור דרבנן בשוגג א"צ כפרה], ולפי מה שמבואר בשדי חמד בפאת השדה (מערכת א, קט) שיש לפקפק בדברי הנתיבות, א"כ גם דין זה איננו ברור דהוה מצוה הבאה בעבירה.

צג. מצוה לקיים דברי המת.

מצוה לקיים דברי המת. איזה פרטים בזה, עיין נודע ביהודה מהדו"ת (מאהע"ז סי' מה) ושו"ת רע"א (סי' סט).

צד. מצוה לקיים דברי המת.
מצוה לקיים דברי המת. כמה כללים בזה, עיין תוס' גיטין (יג. ד"ה וסא).

ולחטעין על עגלות הוא מן התורה, ויסודו מדברי הרמב"ם ז"ל והרמב"ן ז"ל.

ק. מקץ.

מקץ. היכי דכתיב מקץ בין תיבה אחת לחברתה נוכל לחשבה לענין חשבון התיבות לתיבה אחת, חידושי הגהות לטור או"ח (א"ח 3).

קא. מראית עין.

מראית עין. שייך גם באיסור דרבנן, דהיינו אם יחשדוהו שעובר רק על איסור דרבנן מ"מ אסור משום מראית עין, עיין ש"ך יור"ד (ס"ו פ"ו, ו) ומבואר בש"ך שם דדעת הרמ"א ז"ל הוא דעל איסור דרבנן לא חיישינן למראית עין.

קב. מראית עין.

מראית עין. הא דאמרינן כל דבר שאסרו חכמים מפני מראית עין אפילו בחדרי חדרים אסור, כתבו התוס' כתובות (פ. ד"ה ממעטן) דהיינו דוקא באיסור דאורייתא אבל באיסור דרבנן לא אסרו בחדרי חדרים.

קג. מראית עין.

מראית עין. במקום הפסד מרובה לא חיישינן למראית העין, עיין שו"ע הרב או"ח (ס"ו רמ"ז, ז) והוא מן הט"ז.

קד. מראית עין.

מראית עין. אף מה שאסור משום מראית העין אסור לבטל לכתחילה, ש"ך יור"ד (ס"ו, יא).

צה. מצורע.

מצורע. למה אינו נוהג בזמן הזה דיני נגעים, עיין בתפארת ישראל בסוף הקדמתו למסכת נגעים הנקרא מראה כהן, ועיין בשו"ע או"ח (ס"ו ל"ג) שנראה מדברי השו"ע שנוהג בזמן הזה.

צו. מצות עשה שהזמן גרמא.

מצות עשה שהזמן גרמא. אם מן התורה אין לה זמן קבוע וכל שעתא זימנא ורבנן קבעו לה זמן קבוע, אם נשים פטורות, עיין בלמודי ה' (לימוד קמ"ב).

צז. מצות עשה שהזמן גרמא.

מצות עשה שהזמן גרמא. דנשים פטורות, אם גם במצוה דרבנן שייך כלל זה, הוא פלוגתת רש"י ותוס' בברכות (כ:). ועיין שו"ת מהר"ם ב"ר ברוך (ס"ו מעג).

צח. מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו.

מקום הניחו לו אבותיו להתגדר בו. ש"ס חולין (י).

צט. מקח וממכר בשבת.

מקח וממכר בשבת. בכת"ס חאו"ח (ס"ו ר"ח) דמקח וממכר באקראי למכור ליחיד הוא דרבנן, אבל לפתוח החנות למכור לרבים וכדומה לשכור פועלים

כו. ע"י מש"כ בזה בבית שלמה ברכות (כ: ד"ה ומייצין נתפלה).

צט	שלמה	מוערכת מ	קהלת
<p>יוסף או"ח (סי' קנב) בשם ספר המנהיג דמשמע דעתו כשיטה הא' יעש"ה.</p>	<p>קי. משנה מומטבע שטבעו חכמים בברכות.</p>	<p>משנה מומטבע שטבעו חכמים בברכות. לא חיישינן במה שלא הוזכר בש"ס רק הוא תקנת הגאונים שהוסיפו, רא"ש ספ"ק דברכות (סי' טו).</p>	<p>קה. מראית עין. מראית עין. א"צ לבזבז ע"ז כל ממונו כדי שלא יעבור רק שליש בשכר, שו"ת מהרש"ם (ח"צ סי' קנב) ממשנה דכלאים (פ"ז מ"ו) וירושלמי שם.</p>
<p>קיא. משפחה. משפחה. קרויה רק משפחת אב ולא משפחת אם, ש"ס ב"ב (קט:).</p>	<p>קיב. משקה היוצא מאיסור.</p>	<p>משקה היוצא מאיסור. אי אית ביה איסור מן התורה, עיין חכם צבי (סי' ט) ופני יהושע בקו"א לקידושין בפסק על חדש (לו. ד"ה ומעמ"ה), וחלקת יואב חיו"ד (סי' ט) ומשנת ר' אלעזר חיו"ד (סי' ד, דף קה.).</p>	<p>קו. מרגלים. מרגלים. בתנא דבי אליהו רבה (פכ"ט) שנטלו חמשה תאנים וחמשה רמונים, ועיין בישועות יעקב שם, ועיין שם אריכות בתנא דבי אליהו מענין המרגלים.</p>
<p>קיג. מתה. מתה. שייך לשון זה על הקרובה למות אף שלא מתה, עיין בתשב"ץ (ח"א סי' קי).</p>	<p>קיד. מתים.</p>	<p>מתים. יש להם הנאה כשהחיים הולכים על קברם, ספר חסידים (מטט). ושם (משו) שכשהחיים מתפללים עליהם הם מתפללים על החיים.</p>	<p>קז. משה רבינו. משה רבינו. אם היה לו דין מלך, עיין פנים יפות (נמדנר טו, טז) דנקט שהוא פלוגתת ר' יוחנן ומתניתא בסנהדרין (קי.).</p>
<p>קטו. מתים. מתים. אם יודעים מעניני החיים, עיין ש"ס ברכות (יג). שקלא וטריא בזה.</p>	<p>קח. משה רבינו.</p>	<p>משה רבינו. תוארו היה כאיש אשר יש לו מידות הגרועות, כי כן נולד בטבע רק הוא התגבר על טבעו, תפארת ישראל סוף קידושין.</p>	<p>קח. משה רבינו. משה רבינו. תוארו היה כאיש אשר יש לו מידות הגרועות, כי כן נולד בטבע רק הוא התגבר על טבעו, תפארת ישראל סוף קידושין.</p>
	<p>קט. משנה מומטבע שטבעו חכמים בברכות.</p>	<p>משנה מומטבע שטבעו חכמים בברכות. עיין בשו"ע הרב מלאדי ז"ל או"ח (סי' סג, סד) שיש בזה פלוגתת הראשונים ז"ל מאי חשוב משנה, אם כל שינוי שמקצר בברכה או מאריך בה חשוב שינוי, או לא חשוב שינוי רק אם אינו פותח בברוך במקום שאמרו לפתוח או להיפוך, וכן בחתימה או בדברים פרטיים שחז"ל אמרו בהדיא שצריך לומר דברים הללו, כגון ברית ותורה בברכת המזון. ועיין בבית</p>	

מערכת נ

לענין תלמיד חכם מה עדיף טפי אי שיעסוק בתורה ויהנה מאחרים או יבטל ויהנה מיגיעו. ועיין בהקדמת ספר תיו יהושע.

ה. נהרא נהרא ופשטיה.

נהרא נהרא ופשטיה. פירושו עיין חולין (י"ט), [וברש"י שם דכל נהר מתפשט במקום שהוא רגיל, כלומר כל מקום הולך אחר מנהגו].

ו. נותן טעם בר נותן טעם.

נותן טעם בר נותן טעם. אם לגבי איסור הנאה הוא נ"ט בר נ"ט דהיתירא ורק לגבי איסור אכילה הוא נ"ט בר נ"ט דאיסורא, מותר בהנאה, שו"ת מהרש"ם (מ"א סי' קמ"ג).

ז. נותן טעם בר נותן טעם.

נותן טעם בר נותן טעם. אם אינו אסור לכל העולם אי חשוב נ"ט בר נ"ט דאיסורא לגבי הנאסר לו, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"א סי' קמ"ד), ושם לענין המבשל לצורך חולה שיש בו סכנה איסור אי חשוב מכח זה נ"ט בר נ"ט דהיתירא.

ח. נותן טעם בר נותן טעם.

נותן טעם בר נותן טעם. פלוגתא דרב ושמואל בחולין (ק"א), דרב ס"ל

א. נבואה.

נבואה. נסתלקה מישראל כשמתו חגי זכריה ומלאכי, ש"ס סנהדרין (י"א). ובגמ' בבא בתרא (י"ג) אעפ"י שנסתלקה הנבואה מן הנביאים לא נסתלקה מן החכמים, ועי"ש ברש"י. וצ"ב מדברי הגמ' סנהדרין הנ"ל, דגם שם בחכמים גדולים מדבר בהלל ושמואל הקטן ואעפ"כ אמר שלא היו משתמשין רק בדברי קבלה יעשה ותבין כוונתי. ועפ"י דברי חת"ס חאו"ח (סי' ק"ח) יתורץ יע"ש פירושו בש"ס ב"ב הנ"ל [דאותו חלק נבואה שמשיג ע"י חכמתו, שהעוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה, לא ניטלה מהחכמים]. ועיין ש"ס ברכות (י). בר' ישמעאל בן אלישע שראה את הקב"ה.

ב. נדה.

נדה. לא תכנס לבית הקברות עד שתטבול, חיי אדם (סוף כלל ג), ועיין לעיל מערכת ב' (צ"ח הקצרות).

ג. נדה.

נדה. היא חולה קצת כל ז' ימי נידתה, שבות יעקב (מ"א סי' טו).

ד. נהנה מיגיעו.

נהנה מיגיעו. גדול מירא שמים, ש"ס ברכות (ט). ועיין נשמת כל חי (סי' נו)

דאסור ולית הלכתא כותיה, וגם ר' אלעזר משמע התם דס"ל כרב. ונראה מש"ס זבחים (טז:) דגם רבה בר אהיליי ס"ל כרב, יעש"ה בתוס' (נז. ד"ה ואל) דאי נימא דנ"ט בר נ"ט שרי אין חילוק בין עלו לנתבשלו, ומוכח להדיא דרבה בר אהיליי סובר כרב.

נ"ט בר נ"ט, דבשעה שנבלע בכף היה מותר דנתבטל כיון שהיה מקושר וא"כ הוה נ"ט בר נ"ט דהיתירא. ובע"כ כיון דטעם השני גופיה מיתסר אח"כ לא חשיב נ"ט בר נ"ט, כדברי הגינת ורדים. ועיין בהגהות אמרי ברוך על החו"ד (יט ס"ו פז).

ט. נותן טעם בר נותן טעם.

נותן טעם בר נותן טעם. כתב בגינת ורדים (כלל סא) דלא הוה רק דומיא דדגים שעלו בקערה של בשר דמותר לאוכלן בכותח, שחלות האיסור יוכל להיות רק בנ"ט הג', אז אמרינן דלא יכול לחול איסור. משא"כ אם חל האיסור על הטעם השני רק דכשנבלע עדיין היה היתר, כגון שנבלע חמץ בקדירה ונתבשל בו אוכל קודם הפסח, בכה"ג לא חשיב נ"ט בר נ"ט, כיון דחלות האיסור הוא על טעם השני שפיר יוכל לחול אף דכשנבלע היה היתר. ומדברי ספר בית יהושע להאבד"ק זאריק ז"ל (סי' קא, ס) נראה דלא נחית לחלק בהכי, וחידוש שנעלם ממנו דברי הגינת ורדים הנ"ל. וראיה לדברי הגינת ורדים נראה מדברי הט"ז יו"ד (זג, ז) במה שהקשה דניחוש שמא נגע הכף בגוף הקדירה, ואם איתא דגם בכה"ג חשיב נ"ט בר נ"ט א"כ אין שום קושיא, דאימת ליתסר, בשעה שהכף עדיין בקדירה א"כ הוא מקושר אם מה שבקדירה, דבכלי אמרינן מקושר דאינו דומה לאוכל כידוע, וא"כ בטל בס', ורק דיתסר בשעה שמוציא הכף מן הקדירה. ואם איתא דבכה"ג הוה נ"ט בר נ"ט א"כ ה"נ חשיב

י. נחירה.

נחירה. לנחור בהמה ע"י עכו"ם אי שרי, עיין שבות יעקב (מ"ב, לו).

יא. נטע רבעי.

נטע רבעי. עי' במערכת ר' (רצעי).

יב. נטפל לעושי מצוה.

נטפל לעושי מצוה. דחשיב כעושה מצוה, הוא רק בנטפל בשעת מעשה, אבל לא הגורם מקודם להמצוה, חת"ס חאו"ח (סי' קנט), ועיי"ש מה שהאריך בענין נטפל לעושי מצוה.

יג. ניהא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה.

ניהא ליה לאינש למיעבד מצוה בממוניה. עיין בדגן שמים (דף י:) בשם שו"ת בית יעקב דלא אמרינן הכי רק במצוה של תורה ולא במצוה דרבנן.

יד. ניהוש.

ניהוש. בעונש המנחש ושכר מי שאינו מנחש, עי' ספר חסידים (סי' טז).

טו. ניענוע.

ניענוע. בשעת תפילה, עיין בדרכי משה אור"ח סי' מ"ח בר"מ (אות א).

טז. נישואין.

נישואין. שלא יעכב בניו מלהשיא קודם שיעמדו לצבא, תוכחת מוסר ע"ז עיין בסוף ספר מחנה ישראל להגה"צ מראדין (שליט"א) [זצ"ל].

יז. נכד.

נכד. ברשב"ם ב"ב ריש יש נוחלין (קמ. ד"ה ולא מנחילין) ועוד שם בפרק קרי לבן אחיו נכד, ועיין ברש"ש שם.

יח. נכסים.

נכסים. מה נכלל בכלל נכסים, עיין ש"ס ב"ב (קנ:).

יט. נכפה.

נכפה. אי הוה חולה שיש בו סכנה, עיין חת"ס חיו"ד (סי' עו) ועי"ש עוד (סי' ש"ט).

כ. נכפה.

נכפה. הוא חולה המדבקת, חת"ס חיו"ד (סי' עו).

כא. נס.

נס. אי סומכין על הנס, הוא פלוגתת אביי ורבא בש"ס פסחים (סד:), ועי' בהגהות מהר"צ חיות ריש יומא מש"כ בזה. ועיין

בברכות (ג.) [בהא דר' חנינא בן דוסא גבי ערוך שהיה מזיק את הבריות], נתן עקבו עפ"י החור, ובמהרש"א שם שהקשה דהא אין סומכין על הנס. ולענ"ד כל ענין אין סומכין על הנס הוא רק משום דאע"ג דהיה מקובל שהקב"ה עושה נס זה במקדש מ"מ אין סומכין דשמא יגרום החטא, דלא עדיף מהבטחת הקב"ה שיש לירא שמא יגרום החטא, כדאמרינן בש"ס ברכות (ד.). אבל רחב"ד דידע שלא חטא שפיר מצי למיסמך אניסא. ואף דבירושלמי יומא (פ"א ה"ד) מפיק ליה מן לא תנסון, נראה דגם לאו דלא תנסון הוא מטעם זה דשמא יגרום החטא ונמצא קורא תגר על דברי הקב"ה, אבל כשאינו מתיירא מזה שפיר מותר. שוב הראוני שהמהרש"א עצמו בתענית (כ:) כתב כזה על מעשה דשם יעש"ה, וצ"ע לפי"ז מה מקשה בכאן, ואולי דדחוק ליה לומר דרחב"ד היה מחזיק עצמו לצדיק גמור שלא היה מתיירא מן החטא.

ועיין חולין (ו:) בר' חנינא, שאני ר' חנינא דנפיש זכותיה, נראה נמי כן דאם נפיש זכותיה יכול לסמוך עצמו על הנס. אך למה שאמרו שם בתענית (כ:) ואם עושין לו נס מנכין לו מזכיותיו, צ"ע דלפי"ז גם לצדיק גמור יתסר לסמוך על הנס מטעם זה. אך י"ל דגם ענין מנכין לו מזכיותיו הוא דהאדם נידון אחר רובו אם רוב זכיות מכריעין אותו לכף זכות ואם בהיפוך להיפוך, ולכן אסור לסמוך עצמו על הנס דאף אם יעשו לו נס מנכין לו מזכיותיו ולא יהיה לו רוב זכיות, אבל הני

כו. נקודות.

נקודות. למה אין נקודות בספר תורה, עיין שו"ת הרדב"ז (ח"ג סי' תרמג).

כז. נקימה ונטירה.

נקימה ונטירה. באיזה אופן אסור ומותר, עיין חפץ חיים (נפמיסה לאוין ט, ט).

כח. נראין דברי פלוני.

נראין דברי פלוני. כי אמרינן הכי בש"ס, מבואר ברש"י בברכות (לג: ד"ה הלכה) דהיינו רק דכי עביד כפלוני לא מהדרינן עובדא, אבל לכתחילה אין לו לעשות כפלוני.

כט. נשיא.

נשיא. נאה שיהיה בעל שיבה, ש"ס ברכות (כט.).

ל. נשים במאי זכיין.

נשים במאי זכיין. ש"ס ברכות (ז.).

לא. נשיקה.

נשיקה. דרך ארץ כשרוצה לנשק לחבירו ינשקנו בידו, ש"ס ברכות (ס:).

לב. נשמה יתירה.

נשמה יתירה. אי ביו"ט איכא נשמה יתירה, מדברי הכוונות האר"י ז"ל שהובא בעונש שבת (דף ז.) מבואר דס"ל דגם ביו"ט איכא.

ידעו דאף אם יעשה להם נס וינכו להם מזכיותיהם ישאר להם רוב זכיות לכן הותר להם לסמוך על הנס. ועיין בצל"ח פסחים (טס סד:), וגם בירושלמי נראה שהוא פלוגתא אי אין סומכין על הנס, ועיין בספר שבעים תמרים (דף לד:) מש"כ בשם המרש"ק ז"ל שנראה שהוציא ג"כ מגמ' דחולין ברי' חנינא דאדם גדול יכול לסמוך על הנס. ועיין ש"ס ב"ב (קט:), וברשב"ם (ד"ה ומשני) שמבואר ג"כ דצדיקים יכולים לסמוך על הנס.

כב. נעוויארק.

נעוויארק. איך כותבין בגט, עיין בית יצחק אה"ע (ח"ג סי' עט).

כג. נפש.

נפש. הוא תפילה, רש"י ברכות (ה:).

כד. נצוח.

נצוח. אם נצחת את חבירך אל תשמת, מוטב שתהיה מנוצח משתהיה מנצח, שהמנצח את חבירו בעוה"ז מוסרים אותו ביד מנוצח לעתיד לבוא, ספר חסידים (סי' קסג).

כה. נקודה במקרא.

נקודה במקרא. ממצטת משמעות הכתוב, ש"ס ברכות (ד.) [שנקוד] על לולא [דלולא האמנתי לראות בטוב ה', לומר שלא דבר ברור היה לו לראות בטוב ה', דשמא יגרום החטא], ועיין רש"י בראשית (לג, ד), ועיין באר שבע על הוריות (י:).

מערכת ס

א. סבא.

סבא. כל מקום שמזכיר ההוא סבא יש מפרשים שהוא אליהו, והתוס' חולקים, תוס' חולין (ו. ד"ה אשכמיה).

ב. סבר לה.

סבר לה. לשון זה שייך בגמ' גם אם אין חולקין על אותו מ"ד, ורק משום דמצינו לזה המ"ד שאמר כן בהדיא נקט לה הש"ס בההוא לישנא, כ"כ בצל"ח על ברכות (ג.), ועיין מה שכתבתי שם ^{כח}.

ג. סגולה.

סגולה. אציין לי בזה לזכרון סגולות:

סגולה לעין הרע עיין בשער הכולל (דף ט:): בשם ספר דין ידין [שם כתוב מר' שמשון מאוסטראפאליע שקבלה מרב הונא לומר פסוק ואני ברב חסדך אבוא ביתך אשתחווה אל היכל קדשך ביראתך (מסיליס ה, ט) עיי"ש], ועיין בספר 'דרך האמונה ומעשה רב' (דף לט) [יאמר הפסוק הנ"ל ארבעים פעמים ויהיה ת' תיבות, ומבטל עי"ז ר"ע עי"ן בגימטריא ת' ויאמר על דעת רב הונא ועיי"ש].

סגולה לנשים שלא יתקשו בלידתן, עיין קונטרס מנחה חדשה שבספר מנחת שבת.

סגולה לבטל מחשבות זרות בשעת התפלה, עיין במג"א (יש ס' נט), ובארחות חיים שם [מביא מש"כ באל"י רבה בשם השל"ה].

סגולה לזכרון, עיין במדרש תלפיות (ענף זכירה), ועיין מש"כ ביור"ד (ס' רמו, כא). [הוספה מכתב יד המחבר על שו"ע, פת במלח הוא טוב לזכירה והמים משכחים, כן ביאר החסיד יעב"ץ במשנה באבות (פ"ו מ"ד), כך היא דרכה של תורה פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה, ועיין בחופת אליהו רבה שבסוף הראשית חכמה. וכתב בספר חסידים (תמטו) המסתכל בפני אדם הכועס או בפני אשה נדה קשה לשכחה, ועי' בריש ספר תנא דבי אליהו סגולות לזכירה].

סגולה לאשה המפלת ולדה שלא תפיל עוד, עיין בארחות חיים (ס' מס"ד, ט) [שתאכל מהאתרוג של מצוה].

סגולה לכבות דליקה, עיין במנחת שבת (דף עז.).

סגולה להנצל ממגיפה ר"ל, עיין במנחת שבת (קמ:).

קה	שלמה	מערכת ס	קהלת
מערכת ט, יח) [יראה לו שם הוי"ה בס"ת שהוא נכתב בקדושה ויחזור בו היהדות ויראת ה' עיי"ש].	סגולה לכויה, עיין פלא יועץ (אום כויה), ועיין כמה סגולות בספר 'דרך האמונה ומעשה רב' (אום ס), ובסוף ספר תפארת יעקב בשם ספר המדות.	סגולה למי שאינו יכול לישן שישן, עיין בארחות חיים (סי' לט, ד) [כתוב לישן מיד כוין בשם אתיא"ל ויישן, א"נ יעלה על מחשבתו אמונת תחיית המתים, כ"כ בספר המדות למהר"נ ערך אמונה אות י"ז, ובס' רפואה וחיים כתב סגולה לזה לחשוב גלי הים ויישן תיכף, והמנהג בעיר טוניס, כשהולכים לישן אומרים זה לזה הנותן בידם דרך ומשיב לו חבירו ובמים עזים נתיבה, ועיי"ש עוד סגולות לזה. ובס' דברי יצחק אות פ"ב כתב וז"ל קבלתי רפואה בדוקה למי שאינו יכול לישן יקח שושנה אדומה ויטבילנה בחלב אשה וימשח בה את הצדעים הנקראים שלעפין של החולה ויועיל בעהי"ת].	סגולה להנצל ממקרה לילה, עיין בריש התנא דבי אליהו [יזהר ללמוד בספר הקדוש תנא דבי אליהו בכל לילה קודם השינה, ואח"כ יזכיר ע"ב פעמים אליהו הנביא, וטוב לכוין בכל פעם בשם הקדוש אגלא, ויהיה נזהר שישכב במקום נקי ובגדים נקיים והוא בחון ומנוסה], ועיין כמה סגולות בספר כף אחת להרב חיד"א ז"ל [בספר עבודת הקודש לחיד"א].
סגולה לחן, עיין שבט מוסר (פרק לו דף מא): [לומר י' פעמים פסוק ונח מצא חן בעיני ה', ומועיל מאד לחן ובדוק ומנוסה].	ועיין בספר סגולות ישראל ספר מיוחד על סגולות.	סגולה להנצל ממקרה לילה, עיין בריש התנא דבי אליהו [יזהר ללמוד בספר הקדוש תנא דבי אליהו בכל לילה קודם השינה, ואח"כ יזכיר ע"ב פעמים אליהו הנביא, וטוב לכוין בכל פעם בשם הקדוש אגלא, ויהיה נזהר שישכב במקום נקי ובגדים נקיים והוא בחון ומנוסה], ועיין כמה סגולות בספר כף אחת להרב חיד"א ז"ל [בספר עבודת הקודש לחיד"א].	סגולה למי שאין לו בנים, עיין בהקדמת ספר ברכת מועדיך לחיים, למהר"ח פלאג'י [להדפיס ספרים לבתי כנסיות, וגם אם לא יולד לו זה עצמו טוב לו מבנים ומבנות], ודבש לפי (להמיד"א מערכת ט, יא) [לעשות שלוח הקן, בשם תנחומא (כי תלא סי' ג)], ואהל אלימלך (אום טו).
ד. סגולה. סגולה. אל יקשה בעיני אדם אם יראה באיזה סגולה הנזכרת בספר שמועלת לאיזה דבר והוא רואה שעשאו הסגולה ולא תועיל, כי הסגולה אינה מועלת רק עפ"י הרוב ולפעמים החטא גורם. עיין בהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] שבספר ארחות חיים (סוף סי' מכו). ולענ"ד יש להעיר עליו מהא דאמרינן בש"ס ברכות (ט): כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום א"ר זירא איני והא אנא סמכי ואתזקי, ואי	ד. סגולה. סגולה. אל יקשה בעיני אדם אם יראה באיזה סגולה הנזכרת בספר שמועלת לאיזה דבר והוא רואה שעשאו הסגולה ולא תועיל, כי הסגולה אינה מועלת רק עפ"י הרוב ולפעמים החטא גורם. עיין בהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] שבספר ארחות חיים (סוף סי' מכו). ולענ"ד יש להעיר עליו מהא דאמרינן בש"ס ברכות (ט): כל הסומך גאולה לתפילה אינו ניזוק כל היום א"ר זירא איני והא אנא סמכי ואתזקי, ואי	סגולה למי שאין לו בנים, עיין בהקדמת ספר ברכת מועדיך לחיים, למהר"ח פלאג'י [להדפיס ספרים לבתי כנסיות, וגם אם לא יולד לו זה עצמו טוב לו מבנים ומבנות], ודבש לפי (להמיד"א מערכת ט, יא) [לעשות שלוח הקן, בשם תנחומא (כי תלא סי' ג)], ואהל אלימלך (אום טו).	סגולה למי שרוצה להמיר ח"ו שיחזור בו היהדות, עיין דבש לפי (להמיד"א

ט. סיפא דומיא דרישא.

סיפא דומיא דרישא. אע"ג דחזינן בגמ' דבעי לאוקמי סיפא דומיא דרישא, מ"מ י"ל דרק בחד גברא בעי לאוקמי אבל לא שיהיה הכל באופן אחד, תוס' גיטין (יג. ד"ה מנו).

איתא דהסגולה אינה מועלת רק עפ"י הרוב א"כ איך א"ר זירא איני, הא יוכל להיות שהוא מן המיעוט. עיין שם בדברי הגאון הנ"ל ותראה שיפה הקשיתי. ועיין חת"ס הארו"ח (סי' קנט).

י. סיפור.

סיפור. לשון סיפור משמע בקול רם ולא בלחש, מרדכי (פ"ק דנכות), ועיין מעדני יו"ט פ"ק דברכות על הרא"ש (סי' ז, אות ט).

ה. סוף.

סוף. לשון סוף אי מצינו גם כשאיננו בסוף רק הוא אחר דבר אחר, עיין שדי חמד בפאת השדה מערכת א (כלל סו ד"ה וגאון), ועיין ש"ס חולין (למ). מאי בסוף שחיטה באמצע שחיטה.

יא. סכין של איסור.

סכין של איסור. איזה דינים ממנו, עיין יור"ד (סי' י), ושם בפתחי תשובה בשם פרח מטה אהרן דבזמן הזה לא אמרינן סתם סכין שמנוניתו טוח על פניו.

ו. סוריא.

סוריא. יש לה תורת ארץ ישראל ויש לו תורת חוץ לארץ, ש"ס גיטין (מ). והיא כיבוש יחיד.

יב. סכנה.

סכנה. מותר לאדם לברוח ממקום סכנה אף שע"ז יבוא חבירו לסכנה, אמרי בינה (דף יב:); ושם בשם הירושלמי דמחוייב להביא עצמו אף לספק סכנה כדי להציל חבירו מודאי סכנה, ועיי"ש מש"כ ע"ז המחבר. ואם מחוייב להניח לקצוץ לו אבר כדי להציל חבירו מסכנת נפשות עיי"ש בשם הרדב"ז דאין מחוייב בזה.

ז. סידור קידושין.

סידור קידושין. אסור לסדר בלתי רשות הרב או המו"ץ אשר בעיר ההוא, ויש ע"ז חרם הקדמונים, שבות יעקב (מ"ג סי' קכא). ושם לענין אם המסדר צריך להיות בקי בדיני קידושין וגיטין, פלוגתת המחבר עם הגאון ר' יחזקאל ז"ל (אנד"ק המצוקג).

יג. סלעים.

סלעים. של גליל הם שוקלים החצי מסלעים של יהודא, משנה בחולין (קל"ה).

ח. סיום מסכת.

סיום מסכת. כשעושה סיום יש מקום שלא לומר תחנון, חתן סופר ח"ב (נסוף הספר).

יד. סמבטיון.

סמבטיון. עיין בראשית רבה (פ"י י"א, ה) ובנו"כ שם מה שציין בזה, ובפסיקתא (פ"ט ג) ובנו"כ, וברבינו בחיי פרשת האזינו בפסוק אמרתי אפאיהם (ל"ג, ט).

יט. ספיקא דאורייתא.

ספיקא דאורייתא. עיין מהרי"ט אלגזי (דף ז:): בשם מהר"י קורקוס דבספק איסור דאורייתא שאין מפורש איסורו בתורה ונלמד רק מדרשא ספיקו לקולא.

טו. סעודת מצוה.

סעודת מצוה. על מה חיובה ושאר פרטים בזה, עיין שו"ת חוות יאיר (ס"ע).

כ. ספיקא דאורייתא.

ספיקא דאורייתא. אי מן התורה לקולא נתחבר ע"ז ספר אהבת אברהם.

טז. סערדין.

סערדין. יש חשש לאכלם, עיין בראש הפלס (שנה ראשונה חוברת ז).

כא. ספיקא דרבנן.

ספיקא דרבנן. אין עושין לכתחילה כמבואר במג"א (ס"י י, י"א), ובט"ז אר"ח (ס"י מפ"ט, ה) בשם הר"ן. ועי' לקמן לענין ספק ספיקא.

יז. ספינה הטובעת בים.

ספינה הטובעת בים. רובן ליאבד ולמות, ש"ס ב"ב (קנ"ג).

כב. ספיקא דרבנן.

ספיקא דרבנן. במקום חזקת איסור, עיין נודע ביהודה מהדו"ק (מיו"ד ס"י ג).

יח. ספיקא דאורייתא.

ספיקא דאורייתא. אי מן התורה לחומרא או רק מדרבנן, עיין בפתיחת אור חדש לקידושין (סוף אות יג) דתלוי אי שני כתובים הבאים כאחד מלמדין או אין מלמדין, ועיין שם עוד (דף ד. ד"ה וז"ה) דבזה דתלוי אי חולין שנשחטו בעזרה דאורייתא או דרבנן. ועיין בית יוסף יור"ד (ס"י קפ"ג) שנראה דתלוי בפלוגתת רש"י והרמב"ם והסמ"ג וסה"ת בפירוש הא דאמרו בגמ' (נה"ס): אבל אסרו חכמים לעשות כן שמא תבוא לידי ספק.

כג. ספיקא דרבנן לקולא.

ספיקא דרבנן לקולא. היכא דאיכא חזקה לאיסור, עיין שם אריה בהשמטות (ס"א ד"ה א"ק).

כד. ספיקת כפיים.

ספיקת כפיים. בשעת הלימוד ובפרט בשעה שמתוכח עם חברו בלימוד, אם הוא מדה הגונה או להיפוך, עיין חוות יאיר (ס"י קנ"ג).

כה. ספק.

ספק. ספק בקידושין, הר"ן ז"ל (קידושין א. ספק. מד"ר) מסתפק בו שלא תהיה צריכה גט מן התורה רק מדרבנן, משום דאוקי איתתא בחזקת פנויה, ורבנן הוא דאסרוה משום חומרא דאשת איש, יעש"ה.

כו. ספק טומאה ברה"י.

ספק טומאה ברה"י. דספיקו טמא, אבל אם צפה על פני המים גם ספק טומאה ברה"י ספיקו טהור, ש"ס חולין (קכז).

כז. ספק טומאה ברה"ר.

ספק טומאה ברה"ר. דספיקו טהור, ברשב"א נדה (ה: ד"ה מדי) דהיינו דוקא אנשים חשיב רבים אבל נשים אפי' מאה נשים לא חשיב רבים לענין זה. ועיין בחת"ס חאהע"ז (סי' קג) מש"כ בזה, ועוד שם כמה כללים בזה.

כח. ספק ספיקא.

ספק ספיקא. דאסור לעשות לכתחילה כמבואר במג"א (סי' מסו, ז) בשם הרשד"ם, וכן ספיקא דרבנן כמבואר במג"א (סי' ג, יא), מסתפק באשל אברהם או"ח (סי' שמג) דספק ספיקא בדרבנן יהיה מותר לעשות לכתחילה.

כט. ספק ספיקא.

ספק ספיקא. מדברי השאילת יעב"ץ (מ"ז ספק סי' קעו) מבואר דמידת חסידות הוא להיות נזהר גם בדבר שהותר משום ספק

ספיקא, ועיין בדרכי תשובה (כט, יד) בשם הפרי תואר כן, ובשם הדעת קדושים דבג' ספיקות אין להחמיר גם ממידת חסידות.

ל. ספק ספיקא.

ספק ספיקא. אי מהני בסכנה, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' נח) ושבעים תמרים (סי' ג, וסי' כה).

לא. ספק ספיקא.

ספק ספיקא. בספר אבני נזר (מ"ז סי' ממ) צידד דמי שעושה מצוה ויש ספק ספיקא שאין מקיים המצוה בזה, אף שאח"כ נודע שקיים המצוה, מ"מ כיון שבשעת עשייתו היה ספק ספיקא חשיב מתעסק ולא קיים המצוה כלל ועיין שם עוד (סי' ממא).

לב. ספק ספיקא בתרי גופי.

ספק ספיקא בתרי גופי. עיין אבני נזר (מ"ז סי' ממ).

לג. ספק עשה.

ספק עשה. אי דוחה לא תעשה, או עכ"פ ספק לא תעשה. עיין תיבת גמא (פ' לך, ז) שנסתפק בזה ובבית יצחק (מאהע"ז סי' לו, ד, וסי' קלה, ט) ובמקנה אברהם (מ"ז, עג). ובהגהות הגאון מברעזאן ז"ל (נאו"ם סי' שד"ט) הוכיח בראיות ברורות דלא דחי. ועיין בהגהות אמרי ברוך על הטורי אבן מגילה (כ:). ועיין בספר רסיסי לילה בקונטרס דברי חלומות (אומ כו) תלי ליה בפלוגתת ר' אליעזר ור' יהושע (צונמיס פ.) לענין מתן

לו. ספר יצירה.

ספר יצירה. בהג' חשק שלמה (ליו"ד סי' נח) כתב שבשר בהמה שנוצרה ע"י ספר יצירה מותר לאכול בקֶלֶב דאין לו דין בשר כלל, וכן קֶלֶב של הבהמה אין לו דין קֶלֶב ומותר לאכול עם בשר. (מכמז יד על שו"ע)

לז. ספר תורה שנפלה.

ספר תורה שנפלה. אם חייבין להתענות הרואים, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"ז סי' קסד).

לח. סתם מחשבת עכו"ם לעבודת כוכבים.

סתם מחשבת עכו"ם לעבודת כוכבים. הכי סבר ר' אליעזר, ורבנן פליגי עליה ש"ס חולין (יג).

לט. סתם ספרא ר' יהודא.

סתם ספרא ר' יהודא. לפעמים משני דלא אתי כר' יהודה, ש"ס שבועות (יג).

אחת שנתערב במתן ארבע, ואני ציינתי שם ^{כט} שכן הוא בכת"ס חיו"ד (סי' שלח), והדבר מפורש גם בר"ן ז"ל ראש השנה (פ"ד ט: מדה"ר גד"ה ולענין) בסוגיא דשופר של ר"ה אין מפקחין עליו את הגל. ועיין בשערי תשובה (סי' יז, ג) מש"כ בשם השאגת אריה (סי' נח) לענין טומטום בציצית, ומפורש ג"כ דספק עשה לא דחי ללא תעשה. והראוני שבספר בית יהודא שבס"ס חמדת ישראל (מ"ע י) דיבר ג"כ מזה.

לד. ספר.

ספר. לא ידפיס אדם ספר קודם שיהיה בן ארבעים, עיין אילה שלוחה שבסוף ספר שדי חמד (כך ז' דף יג:) שיש איסור.

לה. ספר.

ספר. לא יקח ספר על השלחן בעת האכילה משום התולעים שבספרים שיוכלו ליפול על המאכל, יסוד ושורש העבודה (יש פ"ד).

מערכת ע

א. עבד.

עבד. שימרוד ברבו הוא דבר רחוק ומילתא דלא שכיחא, ש"ס ברכות (י).

ב. עבד.

עבד. אי מרחמין על העבד כמו על בן חורין, עיין ש"ס גיטין (יג) ותוס' שם (ד"ה כ) שהוא פלוגתא דתנאי.

ג. עבד עברי.

עבד עברי. דאסור לעבוד עמו בפרך, וכשאינו נוהג כשורה דמותר, דעת התוס' סוטה (ג: ד"ה כמינ) דהוא רק אסמכתא דרבנן, ומדברי היראים (מנזר לפ, נדמ"ח מנג) נראה איפכא שהוא מן התורה, יעוי"ש. וע' עטרת חכמים (מאה"עו סי' ט) שצידד דדין זה יהיה דוקא באיש ולא באשה, יעוי"ש דאשה אף שאינה נוהגת כשורה יהיה אסור לעבוד עמה.

ד. עבד עברי.

עבד עברי. גר ומשוחרר אין נמכרין בעבד עברי, ש"ס ב"מ (ע"ב), ועיי"ש בגליון הש"ס.

ה. עבדא בהפקירא ניהא ליה.

עבדא בהפקירא ניהא ליה. ש"ס גיטין (יג.) ושם בתוס' (ד"ה ענדא) דבעבד הוא פלוגתא דרבנן ור' מאיר ובגוי כו"ע מודו דבהפקירא ניהא ליה, לבד מקטן דלא טעם עדיין טעמא דאיסור, כמבואר בש"ס כתובות (יא.).

ו. עבדים.

עבדים. מצינו לשון עבדים סתם בש"ס והכונה עבדים משוחררים, ט"ז וש"ך (יור"ד סי' א, ב, ג).

ז. עבדים.

עבדים. אם יש להם חזקת כשרות, עיין מערכת ח' (חוקם כשרות).

ח. עבודה בקדשים.

עבודה בקדשים. אם הוא לצורך הקרבן אי מותר, הוא פלוגתת הבבלי והירושלמי, עיין תוס' פסחים (סו: ד"ה והא).

ט. עד אחד נאמן באיסורין.

עד אחד נאמן באיסורין. מ"מ יכול לחזור ע"י אמתלא, עיין שם אריה בהשמטות (סי' ב).

י. עד אחד נאמן באיסורין.

עד אחד נאמן באיסורין. ש"ס גיטין (ג:) ושאר דוכתי, ויור"ד (סי קט). ואם נאמן עד אחד לענין טומאה ברה"י, עיין שב שמעתתא (ט"ו, כג) ובית יצחק יור"ד (ס"א סי' ו, ג). ולענין אם נאמן עד אחד במילתא דסכנה, עיין חבלים בנעימים (סי' ט).

יא. עד ועד בכלל.

עד ועד בכלל. או לא, מסקנת הש"ס חולין (נ"ה) דבכל דוכתא אמרינן לחומרא, דאי עד בכלל חומרא אמרינן דעד ועד בכלל, ואי ולא עד בכלל חומרא אמרינן עד ולא עד בכלל. ועיין תוס' חולין (מו. ד"ה עד) דהיינו דוקא במשנה או בברייתא, אבל במימרא ספיקא הוה. ועיין תפארת ישראל מנחות (פ"י מ"ה) דבלשון בני אדם עד ולא עד בכלל ובלשון תורה עד ועד בכלל.

יב. עדות שאי אתה יכול להזימה.

עדות שאי אתה יכול להזימה. חשוב רק כשאנו מחזיקין שהעידו שקר והאמת עם המזימין ואעפ"כ אין עושין

בהן דין הזמה, אבל כשמה שאין עושין בהן דין הזמה הוא משום שאין אנו מאמינים להמזימין אין אומרים בזה דהוה עדות שאי אתה יכול להזימה, הרמב"ן ז"ל במכות (ד: ד"ה אי קשיא) הובא בקונטרס צפחת השמן (דף עג).

יג. עדי מסירה כרתי.

עדי מסירה כרתי. דס"ל לר' אלעזר גם לכתחילה א"צ עדי חתימה, רש"י ותוס' גיטין (ג: ד"ה ר"א).

יד. עובר ירך אמו.

עובר ירך אמו. או לא, דפליגי ביה, בביצה כו"ע מודו דירך אמו הוא, ש"ס חולין (מ:).

טו. עוון.

עוון. סתם עוון היינו עריות, עיין בשל"ה בהקדמה (דף ג:) הטעם בשם הרוקח.

טז. עונש.

עונש. לפעמים אף שמותר להרוג אדם זה, מ"מ לקללו ולהענישו בידי שמים אסור, תוס' ברכות (ו: ד"ה ההוא).

יז. עוסק במצוה.

עוסק במצוה. דפטור מן המצוה, אם עוסק במצוה דרבנן נפטר ממצוה של תורה, עיין בילקוט הגרשוני (א"ח ס' רממ,

א) ובספר חבלים בנעימים בשו"ת (ס' יט) פלוגתת האחרונים בזה. ועיין בארחות חיים (ס' למ, ט) ובספר שם אריה (ציו"ד ס' קד) ובספר והיה ברכה (דף כא מדפי הספר). ועיין שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה חיו"ד טי). ולענ"ד יש להכריח הדבר משיטת הרמב"ם ז"ל בספר המצות (שורש א) דניחום אבלים הוא דרבנן, וכ"כ בהלכות (נפ"ד מה"ל אצל ה"א), והרי שנינו בהדיא במשנה דריש פרק מי שמתו (נכוח ז:): דהעומדים בשורה הפנימיים פטורים מקריאת שמע שהוא מן התורה. ועיין בריש שו"ת צמח צדק הנספח לשו"ע הרב ז"ל.

יח. עוסק במצוה.

עוסק במצוה. דפטור מן המצוה, אם עוסק בתלמוד תורה אם נפטר מן המצוה, עיין בטור אהע"ז (ס' א) בשם הרמב"ם ז"ל שכ"ש אם עוסק בת"ת שנפטר ממצוה אחרת, ועיין ברבינו יונה ברכות (ט: מה"ר) בשם הירושלמי דעוסק בתורה אינו נפטר ממצוה שיש בה מעשה רק ממצוה שאינה אלא בדבור, לבד מתפילין שנפטר אע"פ שיש בה מעשה. ולענ"ד אפשר לומר בטעמיה, משום דאפשר לקיים שניהם לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה, כדעת התוס' סוכה (כה: ד"ה שלוחי), ולכן במצוה שיש בה מעשה הרי אפשר לו לקיים שניהם ללמוד ולעשות המעשה, משא"כ במצוה שבדבור, ועיין חיים שאל (ח"א ס' עא, ג). והיינו לדעות הסוברים דגם

ל. ובסוף שם כתב וז"ל אע"פ שכל מצוות אלו מדבריהם הרי הן בכלל ואהבת לרעך כמוך עכ"ל, ומשמע שיש בהם גם מצוה דאורייתא, ובמפרשים הקשו סתירת דבריו, עי' במגילת אסתר בשה"מ שם ועוד.

קיב

קהלת

מערכת ע

שלמה

בהרהור מקיים מצות ת"ת, עיין ביאור הגר"א (א"ח סי' מו, ד) שכתב שיוצא מצות ת"ת גם בהרהור, א"כ יכול לקיים המצוה ולקיים מצות ת"ת בהרהור בשעת מעשה המצוה, ולכן לא מיפטר ע"י ת"ת. משא"כ במצוה התלוי בדבור הרי כתב רבינו יונה (נרכות ו. מדה"ר) דמצוה התלוי באמירה בעי כונה וא"כ הרי א"א לקיים שניהם שיהרהר בדברי תורה בשעת קיום המצוה, שהרי צריך לכוון כוונה אחרת וזולת כונת המצוה אינו יוצא המצוה.

יט. עיכובים.

עיכובים. אם אדם רוצה לעשות דבר ורואה שנעשים לו עיכובים אל יעשה עוד דבר זה, כן מבואר מדברי הש"ס ברכות (י), ש"מ לאו אורח ארעא. ועיין ספורנו פר' בלק (כג, ל).

כ. עין הרע.

עין הרע. עלול לחול על מעות שהרויח בלא יגיעה, כגון מציאה וכדומה, וסגולתו ליקח מן מעט מהמעות דבר מצוה וע"י כך יתקיים הנותר, ש"ס עירובין (סד).

כא. עין הרע.

עין הרע. אינו שולט בזרעו של יוסף, ש"ס ברכות (כ). ומדברי הגמ' שם יש ללמוד שכל מי ששומר עיניו אין עין הרע שולטת בו, ובזה יש לפרש בפ' בלק (נמדנז כד, ז) וישא בלעם את עיניו, שפי' רש"י שרצה להכניס בהן עין הרע, וירא את ישראל שוכן לשבטיו ותהי עליו רוח אלקים, שפי'

רש"י שראה שאין פתחיהן מכוונין זה כנגד זה שלא יציין לתוך אהל חבירו. והיינו שעל ידי זה לא היה יכול ליתן בהם עין הרע כגמ' הנ"ל ועי"ז עלה בלבו שלא יקללם.

כב. עין הרע.

עין הרע. שכיח בבבל, מדרש רבה (ר"פ מנורע) וירושלמי שבת (פ"ד ה"ג).

כג. עין הרע.

עין הרע. כמה דברים בענין זה עיין תיו יהושע (מ"ג סי' יג).

כד. עיניה נתנה באחר.

עיניה נתנה באחר. דאמרינן באשה, לא אמרינן הכי כשמפסדת כתובתה, וכן לגביה היכא שצריך ליתן הכתובה, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' לו ד"ה וזעיקר).

כה. עיקבתא דמשיחא.

עיקבתא דמשיחא. עיקבתא דמשיחא. עיין תנא דבי אליהו זוטא (פט"ז) איך יהיה בדור ההוא.

כו. עירוב תחומין.

עירוב תחומין. חמור מעירובי חצירות, עיין תוס' גיטין (ו: ד"ה ענמס).

כז. עירווי.

עירווי. עירווי שלא נפסק הקילוח אי אפשר לצרף לספק דשמא אינו מבשל כלל

ק"ג	שלמה	מערכת ע	קהלת
	מדרש תלפיות (ענף חזקיה) מש"כ להתיר בזמן הזה.		לקולא, ורק לחומרא חשוב ספק דשמא אינו מבשל, עיין במשמרת שלום (סי' נא, על משנ"ז סק"ה).
	<p>ל.ב. עכו"ם.</p> <p>עכו"ם. מסיח לפי תומו, עיין מערכת מ' (מסיח לפי תומו).</p>		<p>ב.ח. עירו.</p> <p>עירו. עירו שלא נפסק הקילוח, רק שלא נפל מיד על דבר זה רק על דבר אחר ונמשך בקילוח בלי הפסק על דבר אחר, והיינו כמעשה דתרומת הדשן (סי' קפ"א) שהובא בבית יוסף (סי' נא) עיין בספר הנ"ל בתשובת הגאון מברעזאן (שליט"א) [דצ"ל].</p>
	<p>ל.ג. עכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד.</p> <p>עכו"ם אדעתא דנפשיה קעביד. זה הוה רק ספק, עיין שם אריה בהשמטות (סי' נא).</p>		<p>ב.ט. עירו.</p> <p>עירו. דמבשל כדי קליפה, עיין שו"ע הרב ז"ל (סי' ע"א, ס) דהיינו דוקא כשהתחתון גוש או העליון, אבל כששניהם דברים צלולים והתחתון צונן אף בעירו אינו מבשל כלל, יעש"ה. ולפי"ז נמצא דהמערה רוטב רותח חלב צונן אינו אסור בהנאה, כיון דאינו מבשל לא הוה רק בשר בחלב דרבנן.</p>
	<p>ל.ד. עכו"ם.</p> <p>עכו"ם. שבזמן הזה לאו עובדי עבודה זרה נינהו, עיין חת"ס חיו"ד (סי' קלא) מש"כ בזה דרק לענין אזיל ומודה (עי' ע"ז א) ולענין סתם יינם אמרינן כן, אבל לדברים אחרים עבודתם הוא ע"ז גמורה, ועיין מנחת אלעזר (ח"צ סי' עג).</p>		<p>ל. עכו.</p> <p>עכו. חציה ארץ ישראל וחציה חוצה לארץ. תוס' גיטין (ג. ד"ה ואשקלון) מן הירושלמי.</p>
	<p>ל.ו. על פני.</p> <p>על פני. אם לשון זה שייך רק על אדם חי או שייך גם על מת, עיין ברמב"ן ז"ל פר' תצא על פסוק לא יוכל לבכר, ובחיים שאל המצויין שם בגליון אצלי^{לא}, ועיין בבית יוסף (או"ח סי' נט) שהביא בשם</p>		<p>ל.א. עכו"ם.</p> <p>עכו"ם. אסור לאכול עם העכו"ם על השלחן, עיין בתנא דבי אליהו רבה (פ"ח) שמפליג באיסור זה ובעונשו, ועיין</p>

ל.א. אינו לפנינו.

קיד

קהלת

מערכת ע

שלמה

הראב"ד ז"ל לדייק מלשון בפני דאמרו בש"ס (נדפ"א) דְּפָעַר מִיִּירֵי וְלֹא פְּיִשָּׁן, ונראה שזה כדעת הרמב"ן ז"ל דאם פְּיִשָּׁן לא שייך לשון 'פני' כ"ש במת.

לז. עם.

עם. מתפרש או לפניו או לאחריו, הרא"ש פ"ק דברכות (ס"ז).

לח. עם הארץ.

עם הארץ. אסור לכבדו והמכבדו נענש, תנא דבי אליהו זוטא (פט"ז).

לט. עם הארץ.

עם הארץ. מי חשיב עם הארץ, עיין ש"ס ברכות (מו:), ועיין שם בתוס' (ד"ה אמר).

מ. עם הארץ.

עם הארץ. אינו חשוד על הגזל ולהחליף מה שנותנים לו, ש"ס חולין (ו).

מא. עם הארץ.

עם הארץ. אסור ליתן לו תרומות ומעשרות, בש"ס חולין (קל:). מבואר לענין תרומה, ובתוס' גיטין (ל: ד"ה ופי) נקטו הכי גם לענין מעשר, וכן נראה מדברי הש"ס שם בהא דיליף ליה מקרא ובקרא כתיב גם מעשר.

מב. עמוד החוזר.

עמוד החוזר. מביא את האדם לידי הדרוקן, סילון החוזר לידי ירקון, ש"ס ברכות (כ).

מג. עמידה.

עמידה. יכול אדם לכוין יותר בעמידה מבהליכה, וכל דבר שאין יוצא ידי חובתו בלא כוונה צריך להיות עומד, ש"ס ברכות (יג:).

מד. ענוה.

ענוה. ע"י הענוה יכול לכוף היצה"ר, דבש לפי (להמ"א ר"ש מערכת ע) בשם ספר ארץ החיים, ושם בשמו שאם נגזר עליו מיתה ע"י הענוה מתבטלת הגזירה, וכן אם נגזר מיתת הבנים, על ידה נמחלים כל העונות.

מזה. עני.

עני. מצטער על מיתת בניו יותר מן העשיר, מפני שהעני אין לו שמחה אחרת, ש"ס ורש"י מו"ק (כד:).

מו. עני.

עני. לימוד זכות על העני במה שנראין לפעמים ממנו מעשים שלא בדרך ארץ, וציור כמה גדול צערו, עיין שבט מוסר (פ"ט).

מז. עניו.

עניו. לא יאורע לו חולי, רב האי גאון הובא בברכת מועדין לחיים (דף ב), ועיין באר שבע על הוריות (דף יד: מדפי הספד) דאינו שוכח תלמודו.

מח. עץ הדעת.

עץ הדעת. איזה פרי היה, עיין ברכות (מ).

קהלת

מערכת ע

שלמה

קטו

מט. עצבות.

עצבות. אם הוא מידה טובה לאדם או רעה, עיין ש"ס ברכות (ל:), ובחות יאיר (סי קנז) המצויין שם בחידושי (עי' צמ שלמה טס) דהוה פלוגתת רבה ורב זירא.

נ. עצה.

עצה. כשרוצה להתייעץ בדבר סתר יתייעץ בשדה, ש"ס ברכות (ס:).

נא. עציץ.

עציץ. סתם עציץ לרש"י הוא של עץ ולר"ת הוא של חרס, תוס' גיטין (ו: ד"ה עיץ), ושם פלוגתא אי חרס בעי נקיבה שיחשב מחובר, דלרש"י חרס לא בעי נקיבה ועץ בעי נקיבה ולהתוס' להיפוך חרס בעי נקיבה ועץ לא בעי נקיבה.

נב. ערב.

ערב. אם הוא כלילה או אחר חצות היום, עיין בפנ"י ברכות (נרכמ יא. ד"ה א"כ) ובצל"ח שם.

נג. ערבות.

ערבות. נשים בכלל ערבות, רא"ש ברכות (פ"ג סי' יג) ועיין דעת תורה (סי' נ, מד) בזה, ולענין גרים וכהנים ולויים אי ישנן בכלל ערבות הכל שם.

נד. ערבות.

ערבות. כהנים אינן בכלל ערבות, כ"כ הצל"ח ברכות (כ:), ועיין בדעת

תורה (סי' נ, מד) מש"כ בזה, ואני מצאתי בתנא דבי אליהו רבה (פי"א), ולא פנחס בלבד אלא כל מי שסיפק בידו למחות וכו' לפי שכל ישראל ערבים זה לזה. הרי דכהנים הן בכלל ערבות, שהרי יחזקאל היה כהן וגם פנחס שדיבר ממנו לעיל כהן היה, יעש"ה ותבין. ועיין ילקוט הגרשוני (א"ח מה: מדפי הספר).

נה. ערמון.

ערמון. אם הוא מה שאנו קורין קאסטעניס בל"א, הוא פלוגתת רש"י ותוס' בסוכה (ל:). ובבא בתרא (פא:).

נו. עשבים.

עשבים. בכל עשב יש סגולה מיוחדת, עיין זוה"ק (מ"ז דף פ).

נז. עשה דוחה לא תעשה.

עשה דוחה לא תעשה. שיטת התוס' בזבחים (לג: ד"ה לעיין) דעשה שיש בו כרת דוחה עשה ול"ת ואע"ג דלא הוה בעידנא, אבל עשה אחרת החמורה אע"ג דדחי לעשה מ"מ ל"ת ועשה לא דחי. ועיין בשדי חמד (מערכת א, טג) שמביא בשם התוס' הנ"ל דעשה החמורה שדוחה לעשה גם ל"ת ועשה דחי, דאין חילוק בין ל"ת ועשה לעשה גרידא, ונעלם מעיניו הבדולחים סיום דברי התוס' שם שכתבו להיפוך.

נח. עשה דוחה לא תעשה.

עשה דוחה לא תעשה. נהי דאין עשה דוחה ל"ת שיש בו כרת, מ"מ עשה

קטז

קהלת

מערכת פ

שלמה

ולא תעשה י"ל דרחי גם לל"ת שיש בו כרת, כן נקט בחמדת ישראל (דף מ:).

נט. עשה דוחה לא תעשה.

עשה דוחה לא תעשה. במה שכתבו התוס' קידושין (למ. ד"ה אקרוז) שאין עשה דקודם הדיבור דוחה ל"ת, עיין צל"ח חולין (פט:). דלא שנא אם העשה הוא קודם הדיבור והל"ת הוא לאחר, ולא שנא להיפוך אם העשה הוא לאחר הדיבור

והל"ת הוא קודם הדיבור, כל שהדיבור מפסיק ביניהן לא אמרינן עשה דוחה ל"ת. ועיין שו"ת משיב דברים (מיו"ד סי' נה) ג"כ כן.

ס. עשה דקודם הדיבור.

עשה דקודם הדיבור. אי דוחה לא תעשה, עיין שם אריה (מאהע"ז סי' יז) דתלוי בפלוגתא דרבנן ור' שמעון (נכמה דוכמי) אי אין איסור חל על איסור בכולל.

מערכת פ

א. פגם משפחה.

פגם משפחה. עיין חתם סופר (מאהע"ז סי' קיג) דבדור רביעי אין קפידא עוד.

ב. פגע.

פגע. לשון פגע, מתפרש על סמוך לו ומתפרש ג"כ בתוכו, ש"ס חולין (י"ט:).

ד. פילגש.

פילגש. דעת הר"א בנו של הרמב"ם ז"ל מובא בכס"מ בהל' איסורי ביאה (פט"ו, ז) דרק הוא מוזהר עליה אבל היא אינה מוזהרת אם אינה מפקרת, ועיין בשם אריה הנ"ל שהביאו, והמגיד משנה והכס"מ חולקים עליו, יעו"ש.

ה. פילגש.

פילגש. אי אית בה מצות עונה, עיין שואל ומשיב (מהדו"מ ח"א, מו נסוף הסמנ) שנסתפק בזה, ודעתו דעכ"פ במלך בודאי איכא חיוב מצות עונה בפלגש. ועיין צדקת הצדיק (אומ ונה) שמבואר דעתו דגם במלך ליכא חיוב מצות עונה בפילגש. ועיין במקנה (סי' טו) והובא בשם אריה (מאהע"ז סי' יז) שמבואר דעתו ג"כ דבפילגש ליכא חיוב מצות עונה, ועיין בחת"ס (אהע"ז ח"א סי'

ג. פילגש.

פילגש. דדעת הרמב"ם ז"ל בהל' מלכים (פ"ד, ד) דאסורה להדיוט, כתב בשם אריה (מאהע"ז ריט סי' יז) לחדש דהיינו דוקא למאן דאמר לא דרשינן טעמא דקרא אבל למ"ד דרשינן טעמא דקרא מותרת, ורק מי שאינה מיוחדת לאיש אחד אסורה.

קהלת מערכת פ **שלמה** קיז

קנא) שנראה שם דעתו כהשואל ומשיב דעכ"פ במלך איכא מצות עשה בפילגש, יעש"ה מש"כ בפילגשי דוד.

ו. פילגש.
פילגש שזינתה תחת בעלה, אף דפילגש בלא קידושין מ"מ לא היה דרכם שוב לדור עמה, תוס' גיטין (ו): ד"ה זנוצ).

ז. פיסוק צדקה.
פיסוק צדקה. גם הפיסוק הוא מצוה, ולכן לא יפה עושים המונעים עצמן לפסוק כשהציבור פוסקין רק נותנין אח"כ, עיין אהבת חסד (מ"ז פט"ו זנה"ה) ויסודו מתוספתא דפאה (פ"ג).

ח. פירות גינוסר.
פירות גינוסר. עיין ש"ס ברכות (מד.) מענינם.

י. פלג המנחה.
פלג המנחה. זמן פלג המנחה, עיין שבות יעקב (מ"ב ס"ו ו).

יא. פלגס.
פלגס. שהוא מבן י"ב חודש עד י"ג חודש, אם הוא ספק כבש או איל או הוא בריה, עיין ש"ס חולין (כג.) שהוא פלוגתת ר' יוחנן ובר פדא.

יב. פלוגתא.
פלוגתא. בתוס' גיטין (יג: ד"ה קסנה) דאף היכא שהמשמעות במתני' לא משמע לפרש כן, מ"מ זהו רק שהאמורא יפרש פירוש אחר אם לא קדם לו אמורא שמפרש באופן שהמשמעות לא משמע הכי, אבל אם קדם לו אמורא אחר שמפרש באופן זה אין סברא שיחלוק אמורא עליו ויפרש פירוש אחר משום שהמשמעות לא משמע ליה כן, רק אם יש לו הכרח שא"א לפרש המשנה באופן שמפרש האמורא הקודם, אבל זולת זה לא היה חולק.

ט. פלג המנחה.
פלג המנחה. כל מצות שמצותן בלילה יכול לעשות אותן ביום הקודם מפלג המנחה ואילך, כן נראה מדברי התרומת הדשן (ס"י קט) שכתב כן לענין מקרא מגילה ויליף לה מקריאת שמע יעש"ה. ואפשר דלא אמר כן רק במצות דרבנן, ואף דיליף מדברי ר"ת שכתב כן לענין ק"ש, מ"מ י"ל שדעת הר"ת דק"ש דרבנן, כמ"ש התוס' במנחות (מג: ד"ה ואיזו). וטעם החילוק בזה בין דאורייתא לדרבנן, יעויין בשאגת אריה (ס"י ג), הובא דבריו בהגהות

קיה

קהלת

מערכת פ

שלמה

יג. פלשתים.

פלשתים. הוה מארץ ישראל, תוס' ריש גיטין (ג. ד"ה ואשקלון).

יד. פנוי.

פנוי. כהן פנוי לא יעבוד עבודה, זוה"ק (ס"ג ה; לז:).

טו. פסולה.

פסולה. היכא דקתני שחיטתו פסולה אי לשון זה מורה שמותר בהנאה, אין הכרע, עיין ט"ז יו"ד (סי ה, ה).

טז. פסוק.

פסוק. מצינו לפוסק שרוצה להביא פסוק מתנ"ך ומביאו בשינוי ממה שנכתב, ועוד יותר שמביאו בלשון פסוק אחר, משום שמביא רק כוונת הפסוק ולא לשון הפסוק. עיין בית יוסף או"ח (סי' תקפג).

יז. פסח.

פסח. טעם לאחרון של פסח שמקילין בכמה דוכתי, עיין מערכת א' (אחרון של פסח).

יח. פסח שני.

פסח שני. אי מותר להתענות בו תענית בה"ב בשנה שחל ערב פסח בשבת, עיין שדי חמד חלק דברי חכמים (סוף סי' נ). ואימת הוא פסח שני אם בי"ד אייר או בט"ו, עיין אסיפת חכמים (סימן מרע"א נ"ד השני של שער הספר).

יט. פסיעה גסה.

פסיעה גסה. נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם, ש"ס ברכות (מג:).

כ. פסיק רישא.

פסיק רישא. בדבר שאינו אסור אלא מדרבנן, עיין שו"ת מהרש"ם (ס"ג סי' רכט).

כא. פרוטה.

פרוטה. אי הקדש חל על פחות משהו פרוטה, פלוגתת רש"י ותוס' גיטין (מג:).

כב. פריה ורביה.

פריה ורביה. בעונש מי שאינו עוסק בפריה ורביה, עיין ש"ס יבמות (פג), ועיין בש"ס פסחים (קיג:). ועיין ש"ס ברכות (י). דמשמע שאינו עומד בתחיית המתים ואין לו חלק לעוה"ב, אמנם במהרש"א שם פירש כוונה אחרת בגמ' יעוי"ש. ועיין ש"ס ברכות (ה:). דאינם יסורין של אהבה, ועיין פסחים (קט:). ביהושע שאינו מברך בשביל זה, ועיין בבבא בתרא (קטו). שהקב"ה מלא עברה עליו.

כג. פרנסה.

פרנסה. שבח שיש בתוכו חסדי השי"ת שמפרנס לכל חי הוא חשוב יותר משאר שבחים, ש"ס ברכות (ד:).

כד. פרנסה.

פרנסה. אין להתפלל על פרנסה קודם תפילת שחרית בבקר, ובערב

ק"ט	שלמה	מערכת צ	קהלת
וכן הוא בקֶלֶב קרוש שבקיבה שחשוב כפרש, כן יש לדון מדברי הפמ"ג (נש"ד פז, לב), עיי"ש.	כח. פרשה.	כלים לאוכלין, פרש יש לדונו ככלים, וכן הוא בקֶלֶב קרוש שבקיבה שחשוב כפרש, כן יש לדון מדברי הפמ"ג (נש"ד פז, לב), עיי"ש.	דוקא קודם מנחה, זוה"ק פר' פנחס (מ"ג י"ג), ועיין ארחות חיים (סי' א, ז). כה. פרסומי ניסא. פרסומי ניסא. אם קיל מדאורייתא או חמור, עיין שו"ע או"ח (סי' מלפז, ג) שנראה שהוא פלוגתת הפוסקים, ועיין ש"ס ברכות (יז). שנראה דמסקנת הש"ס הוא דפרסומי ניסא קיל מדאורייתא.
כט. פשיטא. פשיטא. לפעמים פריך הגמ' פשיטא ולמה לי קרא להכי, אף דמצינו להתנא במשנה שאיכפל להשמיעינו זה, ולא קשיא עליו פשיטא משום דהו"א איפכא אבל על הקרא קשה, רש"י פסחים (טז. ד"ה פשיטא).	כו. פרסיים.	פרסיים. הם צנועין באכילתן ובבית הכסא ובתשמיש, ש"ס ברכות (ס:).	כז. פרש. פרש. במה שמצינו בכמה מקומות חילוקים בעניני בליעת איסור בין

מערכת צ

ב. צדק. צדק. הוא תפילה, ש"ס ברכות (יד.).	א. צאת הכוכבים.	צאת הכוכבים. אף לאחר צאת הכוכבים עדיין אינה חשיכה ומבהיק עדיין אור היום, כן מבואר בש"ס ברכות (ג:), משעה שהעני נכנס לאכול וברש"י (ד"ה משהעני) שאין לו נר להדליק, ובגמ' מסקי דשיעור דעני מאוחר לכהן שהוא צאת הכוכבים יעש"ה. וכן נראה מדברי הראב"ד ז"ל שהובא בר"ן ז"ל ריש פסחים (א. מדה"ר).
ג. צדוקים. צדוקים. אין דורשין סמוכין ש"ס ברכות (י:).	ד. צדוקים.	
ד. צדוקים. צדוקים. גם הצדוקים זוכין לירד לגיהנם ש"ס ברכות (י:).		

ה. צדיק.

צדיק. צדיק גדול יוכל להיות שאינו יכול להגין על הדור מחמת גדולת צדקתו, ואם לא היה צדיק כ"כ היה יכול להגין. עיין מלא העומר (ויקרא י, ו), ומקורו טהור מדברי הש"ס תענית (כא):

ו. צדיק ורע לו, צדיק שאינו גמור.

צדיק ורע לו, צדיק שאינו גמור. צדיק גמור טוב לו. רשע ורע לו רשע גמור. רשע וטוב לו רשע שאינו גמור. ש"ס ברכות (י) לחד מ"ד, ולחד מ"ד אין בזה שום כלל למראה עינינו.

ז. צדיקי אומות העולם.

צדיקי אומות העולם. שלשים צדיקים של אומות העולם שאוה"ע מתקיימין עליהן, ש"ס חולין (כג).

ח. צדיקים.

צדיקים. דאין הקב"ה מביא תקלה על ידם. כבר ידוע מש"כ התוס' ומהם בחולין (ס: ד"ה לדיקס) ובכמה דוכתי, דהיינו דוקא במידי דאכילה, ואף במידי דאכילה דוקא באיסור שאינו תלוי בזמן. אך עיין בתנא דבי אליהו רבה (פכ"ו) שכל זמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אין חטא של חילול השבת ולא שאר שום חטא בא על ידו. ואמנם לשון לא יאונה לצדיק כל און מצינו בש"ס גם בשאר איסורין, יעויין יבמות (קכא). לענין מים שאין להם סוף. ואולי דכיון שהוציא הכתוב ביאה בלשון אכילה, ומצינו להם השתוות לכמה

דברים, יעויין קונטרס עת האוכל שבסו"ס פרי צדיק (אומ ג), גם לענין זה הן שוין. אמנם יש לעיין מדברי הירושלמי ברכות (פ"ג ה"ו) דאף דגם שם איסור ביאה מ"מ הרי תלוי בזמן.

ט. צדיקים.

צדיקים. בכל דור יש מ"ח צדיקים, ושלישים מהם בארץ ישראל, ש"ס חולין (כג).

י. צדקה.

צדקה. מה שאומרים העולם שהעניים יש להם לב טוב ליתן צדקה, הטעם לזה, עיין שמן הטוב (אומ ס).

יא. צדקה.

צדקה. כמה דברים במעלת הצדקה, עיין תנא דבי אליהו זוטא (פ"א).

יב. צוואר.

צוואר. מפורש בתוס' ב"ב (קנו: ד"ה כנימי) שאין לאשה לגלות צווארה ומכלל גילוי בשר יחשב.

יג. ציבור.

ציבור. כל מה שעוסק בבית הכנסת אחר שהתפלל בציבור אף שהוא ביחיד כגון אמירת תהלים מקרי עם הציבור, כי הכל הולך אחר ההתחלה, שו"ת בית יעקב הובא במחצית השקל (נאו"ט סי' ו, ו), ומשמע מזה דגם המתחיל להתפלל

קכא	שלמה	מערכת צ	קהלת
		ועיין בתוס' ברכות (טו: ד"ה אנינות) ובפנ"י שם, ובמש"כ בחידושי ביבמות (קיד.) ^{לב} , ועיין תפארת ישראל ברכות (פ"צ מ"ו).	בציבור אף שלא הספיק לגמור חשוב כל התפילה כאילו התפלל בציבור.
	כ. צריך.		יד. ציבור.
	צריך. משמע רק לכתחילה, ש"ס ברכות (טו.), וברש"י (ד"ה אלף) שם מבואר כן, אמנם עיין ש"ס שם ע"ב הו"א צריך ואין לו תקנה, משמע דלשון צריך אין לו הכרע ונוכל לפרשו גם לפסול בדיעבד.		ציבור. לא מיעני ולא מיעתרי, עיין ירושלמי גיטין (פ"ג סוף ה"ז).
	כא. צריך לבריות.		טו. ציגאריע.
	צריך לבריות. כמה קשה לו, ש"ס ברכות (ו:).		ציגאריע. שאין עליה הכשר, אם מותר או יש בו חשש איסור, עיין שדי חמד (מערכת המז ומנה ס' ג, כג).
	כב. צרות אחרונות משכחות הראשונות.		טז. ציפור.
	צרות אחרונות משכחות הראשונות. ש"ס ברכות (ג).		ציפור. מיקרי רק טהורה ולא עוף טמא, רק צפרי שמיא איקרי גם עוף טמא, ש"ס חולין (קלט:).
	כג. צריך עיון.		יז. ציץ.
	צריך עיון. כשפוסק אחד הביא דברי פוסק הקודם לו, ומסיים עליו בצריך עיון, אין לפסוק כהפוסק הראשון אם הוא לקולא, כן נראה מדברי הט"ז ביור"ד (סי' א, כג).		ציץ. אי מרצה על אכילות, פלוגתא דר' אליעזר ור' יוסי במנחות (כה:).
	כד. צרעת.		יח. צמר.
	צרעת. עיין מערכת מ' (מלוטע).		צמר. נקיבות רך יותר מזכרים ועדיף טפי, וכן צמר רחלים לבנות עדיף מצמר רחלות שחופות הקרוי בלשונינו גרָא, ש"ס חולין (קלו:).
			יט. צערא.
			צערא. במקום צערא לא גזרו ביה רבנן, הכי אמרינן בכמה דוכתי בש"ס,

לב. אינו לפנינו.

מערכת ק

א. קבלה.

קבלה. כל מקום שהקבלה חולקת על הש"ס והפוסקים הלך אחר דברי הש"ס והפוסקים, מ"מ אם הקבלה מחמרת יש להחמיר, אבל אין לכוף שום אדם על מה שלא נזכר רק בקבלה, מג"א (סי' כה, ט), ועיי"ש בהגהות הגאון מברעזאן ז"ל. ועיי"ן בריש שער הכולל שבסוף סידור הרב מלאדי, ועיי"ן יסוד ושורש העבודה שער הניצוץ (פיק ט) שאין ללמוד קבלה בחצי הראשון של לילה ורק בלילה שבת קודש אין לחוש.

ב. קבורה.

קבורה. מצות קבורה אי יש בנפל, עיי"ן א"ח (סי' תקטו), ועיי"ן גידולי הקדש יור"ד (הלכות אצילות סי' טז).

ג. קבורה.

קבורה. אי איכא חיוב קבורה באבר האדם שנפל בחייו, עיי"ן שבות יעקב (ח"ג סי' קא).

ד. קדושה.

קדושה. אף למ"ד תפילה דרבנן מ"מ לומר קדושה בעשרה הוא מצוה מן התורה, כן מבואר בתשב"ץ (ח"ג סי' קסג) ועיי"ן בהוספות וחידושים כת"י לשו"ע הרב מלאדי ז"ל בראש ההוספות הנ"ל.

ה. קדימה.

קדימה. אי יש להקדים לשנות שחרית או ערבית, עיי"ן ש"ס ברכות (ג). ובתוס' שם (ד"ה לימני) שהוא ב' לשונות בש"ס בזה.

ו. קדימה.

קדימה. מצוה שהוא במעשה יש להקדימה על מצוה שהוא בדיבור, כן מבואר בש"ס ברכות (יד:).

ז. קדירה.

קדירה. ב' קדירות שנוגעין זה בזה ואחד של איסור דמותרין, עיי"ן כמה כללים בזה בספר חבלים בנעימים (כלל י).

ח. קדיש.

קדיש. אם לא היו מניין רק באו בעת שצריך להיות הקדיש, אי צריך לומר איזה מזמור או ללמוד משנה, עיי"ן אשל אברהם שעל גליון השו"ע (סי' נג, ג).

ט. קדישה.

קדישה. אם ביאת פנויה דאסורה משום קדישה לשיטת הרמב"ם ז"ל (פ"א מאשומ ט"ד), אם האיסור הוא בהעראה או רק בגמר ביאה, עיי"ן שם אריה (מאהע"ז סי' יז).

י. קדישה.

קדישה. ביאת פנויה דאסורה משום קדישה לדעת הרמב"ם (ס), מצדד בשם אריה (מאהע"ז סי' ז) לומר דלא שייך הך איסורא בקטנה שאינה מולדת ושאר נשים שאינן ראויות לילד.

יא. קדישה.

קדישה. ביאת פנויה י"ל דאיכא בה ל"ת ועשה, כ"כ בשם אריה (מאהע"ז סי' ז).

יב. קדישה.

קדישה. ביאת פנויה דאסורה, י"ל דהיינו דוקא היכא דקידושין תופסין לו בה ומותר לקדשה, אבל אם בא לקדשה לא הוה קידושין תופסין לו בה [כגון חרשת וקטנה] או שאסור לקדשה [כגון הפסולים לבוא בקהל לדעת הרמב"ם דבעל ולא קידש אינו לוקה] שוב ליכא איסורא כ"א במופקרת, עיין שם אריה (מאהע"ז סי' ז) שמצדד כן.

יג. קדישה.

קדישה. ביאת פנויה מצדד שם בשם אריה הנ"ל, דגם להרמב"ם ז"ל אין איסור בביאת פנויה לשם זנות, רק או במופקרת או בפילגש שמיוחדת אליו, אבל בביאת זנות באינה מופקרת ואינה מיחדת אליו ליכא איסורא מן התורה.

יד. קדישה.

קדישה. ביאת פנויה שיטת רבינו ירוחם דלאו דלא תהיה קדישה דאיכא בביאת פנויה הוא רק עליה ולא על הבעל.

טו. קושיא.

קושיא. מצינו בגמ' דמקשה מקודם קושיא לחד גיסא וכי מתרץ ליה מקשה להיפוך משום התירוץ, תוס' גיטין (פ: ד"ה וסא).

טז. קטלנית.

קטלנית. אם היתה פילגש לב' אנשים ומתו אין איסור לה לינשא לשלישי, דרק בנישואין איכא איסור דקטלנית, עיין שם אריה (מאהע"ז סי' ז).

יז. קטן.

קטן. אם חשיב בר מצוה מפאת שכשיגדיל יתחייב, עיין ציונים לתורה (כלל ט).

יח. קטן.

קטן. באיזה אופן יש לו מחשבה ובאיזה אופן אין לו מחשבה, עיין ש"ס חולין (יג:) וברש"י ותוס' שם.

יט. קטן.

קטן. הא דאסור להאכיל איסור לקטן היינו דוקא כשהמאכל הוא איסור מצד עצמו, אבל אם הוא היתר רק שהזמן גורם האיסור מותר להאכילו לקטן, שו"ע הרב (סי' קסט). ועיי"ש במג"א (פ"ק ב) כמה חידושים בהא דקטן לספות לו איסור, ועיקרי הדברים באו"ח סי' שמ"ג.

כ. קטנה.

קטנה. שלא הגיעה לעונת הפעוטות אי מתגרשת ע"י אביה, וכן אי

קבד

קהלת

מערכת ק

שלמה

מועילים בה קידושי שטר, הוא פלוגתת רש"י ותוס' גיטין (סד:).

כא. קטניות בפסח.

קטניות בפסח. עיין שערי האמונה (דף לט:), איך שיש ליזהר בזה ולא להקל.

כב. קיבוץ.

קיבוץ. לשון זה שייך על שנים, שבות יעקב (מ"ג סי' פא) ומביא ראייה מש"ס.

כג. קידוש השם.

קידוש השם. לאותה גירסא שבש"ס סנהדרין (עז). דבפרהסיה גם בן נח מצווה על קידוש השם, עיין יעלת חן (יש פ' נח) שרוצה לומר דאפילו אשה בגילוי עריות בפרהסיא תהרג ואל תעבור, אף דבישראל אמרינן דתעבור ואל תיהרג משום דאשה קרקע עולם היא. ועיי"ש דאף שבפרהסיא היינו עשרה ישראלים דוקא, מ"מ קודם מתן תורה י"ל דגם בפני י' בני נח חשיב פרהסיא.

כד. קידושיין.

קידושיין. צריך להיות בעמידה, ראשית חכמה שער הקדושה (פ"ו).

כה. קיטעל.

קיטעל. שלובשין בליל פסח ויוה"כ, ידוע הטעמים שכתבו בזה, יעויין במטעמים. ולענ"ד י"ל הטעם בפסח,

משום שלא נכון לאכול בפסח בבגד שאוכל בו כל שבתות ויו"ט שבודאי אינו נקי לגמרי מפירור כל שהוא, ואין לכל אדם בגד חדש לפסח, וכל ימי פסח שאוכל על השלחן ואם נפל מפיו דבר נופל על השלחן ולא על בגדיו לכן אין כ"כ קפידא, אבל בלילי פסח שאוכל בהסיבה ואם נופל מפיו דבר נופל על בגדיו לכן התקינו שיאכל בהקיטעל, שהוא בגד שאין הולכין בו רק ביוה"כ שהוא יום האסור באכילה ושתייה ואין בו שום פירור.

כו. קים לי.

קים לי. דקי"ל בכל פלוגתא שיכול המוחזק לומר קים לי, מ"מ אם גרם לו דבר שיש פלוגתא אם הוא מותר או אסור [כגון שותף שניסך את יינם], חייב לשלם לו המזיק ואינו יכול לומר קים לי כהמתיר, שיכול חבירו לומר לו איני רוצה להכניס עצמי בספק איסור, ואם קים לך שמותר קח לך ותן לי דמיו, ש"ך יור"ד (סי' ד, ט).

כז. קינות.

קינות. אי שרי לומר פיוטים שיש בהן איזה קינות בג' שבועות שמי"ז בתמוז עד ט"ב, עי' שו"ת הרדב"ז (מ"ג סי' מממס).

כח. קל וחומר.

קל וחומר. אדבר בזה אי דבר הלמד בק"ו חשוב ודאי או ספק, והנה לכאורה אינו רק ספק, לפי מש"כ במדות אהרן

קהלת

מערכת ק

שלמה

קכה

דהיינו טעמא דאין עונשין מן הדין דשמא יש פירכא על הק"ו, וא"כ כמו כן גם לענין איסור והיתר דבר הלמד בק"ו אין להחשיב היתרו או איסורו רק לספק דשמא יש פירכא על הק"ו, כמו דחיישין לענין עונש. אמנם אם נימא כן הנה יקשה דהיאך מצינו להתיר מכח ק"ו כיון דאינו רק ספק, ואיך מצינן להתיר מכח ספק. וכבר דיבר מזה הפמ"ג בשושנת העמקים (כלל 6), וכתב וז"ל ולמ"ד ספק תורה לחומרא מדרבנן, כמ"ש הרמב"ם ז"ל (פ"ט מהלכות טומאת מת) יש לתרץ קצת זה עכ"ל, וכונתו נראה דכיון דחומר הספיקות אינו רק מדרבנן לכן לא אסרו רק בספק שגם לעיני החכמים הוא ספק, משא"כ בדבר הלמד בק"ו כיון שלעיני החכמים לא נראה שום פירכא שפיר היתרו גם מדרבנן, כעין הם אמרו והם אמרו. וא"כ לפי דבריו אלה שיטות הסוברים דחומר הספיקות הם מן התורה, בע"כ דלא סברי כדברי המידות אהרן דמחשיב לספק דשמא יש פירכא על הק"ו. אמנם אח"כ נראה מדבריו שרוצה להחזיק דברי המידות אהרן גם לשיטות הסוברים דחומר הספיקות הם מן התורה, שטרח להביא מקומות שלמדו להקל מק"ו ותירצם, יעש"ה בדבריו.

אמנם הנה לא ידעתי למה לא העיר בשושנת העמקים שם להיפוך, דלדברי הסוברים דספיקא דאורייתא מן התורה לקולא, א"כ יחשב כל דבר הנלמד מק"ו לאיסור רק איסור דרבנן, כיון דכל דבר הנלמד מק"ו חשיב רק ספק דשמא יש פירכא על הק"ו. והנה אם נימא כן יש אתי

לומר פרפרת נאה לפרש דברי התוספתא (כלאים פ"ה) הובאת בתוס' חגיגה (ג: ד"ה ליטא) ז"ל, תניא א"ר איסי בן יהודה אסור לרכוב על הפרידה מק"ו ומה במקום וכו' א"ל והא כתיב והרכבתם את שלמה בני על הפרידה, א"ל אין למדין הלכה מן התקוע, א"ל והא כתיב אשר עשה דוד את הישר בעיני ד' ולא סר מכל אשר צוהו כל ימי חייו רק בדבר אוריה החתי. והנה אך למותר לכתוב הקושי שיש בתוספתא הלזו, דמלבד דכל הפירושים שנאמרו בהא דאין למדין הלכה מן התקוע [יעויין בהגהות הב"ח על התוס' הנ"ל] הם דחוקים, חוץ מזה הדבר מפליא דאיך יעלה על הדעת שאיסי בן יהודה יאמר על אדונינו דוד כי א"א ללמוד ממנו שעשה שלא כהלכה, ואטו לא ידע איסי בן יהודה מגדולת דוד המלך ע"ה שהוא רגל רביעי שבמרכבה והקב"ה לא תלה לחזקיה הצדיק אלא בזכותו כמו שנאמר וגנותי אל העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי (מלכס ז יט), ומה אבוא לספר בשבחו דכל מה דאת משבח ליה את מגני ליה ובכל הש"ס ילפינן כמה לימודים מדוד... [חסר]

בט. קליפה.

קליפה. לעולם יש ששים במה שבקדירה נגד קליפת הכלי, היכא שנאסרה הקליפה, עיין ש"ך יור"ד (פי' סט, ה) ועי"ש בפמ"ג ובמשמרת שלום.

ל. קליפה.

קליפה. אם אוסרת בדיעבד אי ליכא ששים נגדה היכא דנאסרה הקליפה, פלוגתת הריב"א והר"י ז"ל, עיין

קבו

קהלת

מערכת ק

שלמה

טור יו"ד (סי' 56) ובט"ז (סק"ז) ובש"ך (סק"מ) שם.

לא. קללה.

קללה. מי שקללו אחד ומתיירא שלא תתקיים קללתו דאל תהיה קללת הדיוט קלה בעיניך, יש לו לעשות דוגמת הקללה איזה דבר כדי שתתקיים הקללה בזה, ש"ס ב"ב (קנג).

לב. קללת חנם לא תבוא.

קללת חנם לא תבוא. אבל קללת חכם באה אף בחנם, ש"ס מכות (י"א), ומדברי הש"ס ברכות (ו) משמע לכאורה דאם יכוין קללתו בשעה שהקב"ה זועם בה באה אף בחנם, מקללת בלעם, ואולי יש לדחות.

לג. קלקול.

קלקול. לקלקל רשות הרבים אסור, רש"י ב"ק (נג. ד"ה נפל), ובמשנה למלך (פ"ג מהל' רולמ ה"ג) דאיסורו רק דרבנן.

לד. קמיע.

קמיע. אם ילך בה לבית הקברות ותוכל לאבד סגולתה, עיין יפה תואר על ויקרא רבא (פר' כו, ה).

לה. קנוניא.

קנוניא. גם בעל עם אשתו בשעה שמגרשה חיישינן לקנוניא, תוס' גיטין (ג: ד"ה כמז).

לו. קנין.

קנין. קנין מועיל לקנות מחבירו חולי או חלום רע, שהמוכר נתרפא וניצול והקונה נכנס במקומו, עיין ספר חסידים (סי' ממה). ואם מועיל קנין למכור העבירות שלו לאחר, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"ג סי' קנא), ומחנה חיים (מ"ג מחו"מ סי' כ) המצוין במפתחות שם מסיק דאין הקנין חל.

לז. קנין סודר.

קנין סודר. עיין בשדי חמד מערכת א (כלל קד) שדעת הרמב"ן ז"ל שהוא מן התורה, והביא כן בשם היעיר און (מערכת ק, טו), ואני מצאתי כן להדיא להרמב"ן ז"ל בספר המצות (סוף שוש שני), שכתב וז"ל וכן קנין חליפין הנלמד מבעז דבר תורה הוא, מפני שאמר הכתוב וזאת התעודה בישראל, ולא שמעתי חולק בו לומר שהיה קנינו מדבריהם בלבד עכ"ל. ואמ"ו (שליט"א) [וצ"ל] העירני מדברי הספורנו בראשית (טו, לג) דמבואר מדבריו ג"כ שהוא מן התורה.

לח. קנס.

קנס. אי קנסו רבנן לעובר במזיד על איסור שלא יהני מעשיו, פלוגתא דרבנן ור' יוסי ור' אליעזר (נמנמוס כה:), דרבנן ס"ל דקנסו ור' יוסי ור' אליעזר ס"ל דלא קנסו.

לט. קציצה.

קציצה. לשון קציצה בפירות לא שייך אלא בקוצץ מן המחובר ולא במחתך פירות תלושין, רש"י חולין (טו: ד"ה נון), ודחי מאן דסבר להיפוך.

קבו	שלמה	מערכת ר	קהלת
משמע דעת רש"י ז"ל ברכות (יג. ד"ה לימא) ומגילה (יז: ד"ה זלל). התוס' בשני מקומות הנ"ל חלקו עליו.	מג. קריאת התורה.	מ. קרוב.	מ. קרוב.
קריאת התורה. אם המצוה הוא על כל הקהל שיקראו ורק הקורא מוציאם ידי חובתם, או המצוה עליהם רק השמיעה, עיין ציונים לתורה (כלל ט).	מב. קריאת התורה.	מא. קרוב.	מא. קרוב.
מדה. קשה רימה למת כמחט בבשר החי.	מב. קריאת התורה.	מב. קריאת התורה.	מב. קריאת התורה.

מערכת ר

ג. ראיה.	ג. ראיה.	א. ראוי.	א. ראוי.
ד. ראש מגולה באשה.	ד. ראש מגולה באשה.	ב. ראיות.	ב. ראיות.

ה. ראשונים.

ראשונים. כמה ראוי לנו לכוף ראשינו לעומת דברי הראשונים אף שאין שכלנו מורה כדבריהם, כאמרם ז"ל בשבת (ק"ג:) אם הראשונים בני מלאכים כו', עיין בספר חיים שאל (מ"ג סי' למ, ע"ד). ועיין ברכות (כ) ששם מבואר דרק לענין יראת שמים היו גדולים ולא לענין תורה, וצ"ע. ועיין בפתיחתא רבתי שעל ספר עשר אורות (דף ה). בשם ספר ברית מנוחה, בדורות האחרונים יוכלו להיות גדולים מן הראשונים ורק דורות האמצעיים הם קטנים מהראשונים. ועיין אמרי קדוש (דף ו:), מש"כ בשם הר"ש מקארלין ז"ל היאך אנו נגד התנאים ואמוראים.

ו. רבים.

רבים. אי לשון רבים שייך רק על שתיים או אפילו על אחד וחצי, הוא פלוגתא בש"ס ברכות (ג:).

ז. רבינו.

רבינו. קרי הש"ס אף שלא היה רבו רק שאמר מימרא זו בשמו, יעויין ש"ס חולין (ק"ג:).

ח. רבעי.

רבעי. במה דאיפלגו בש"ס ברכות (לג). דחד תני כרם רבעי וחד תני נטע רבעי, עיין בתוס' קדושין (ג: ד"ה אמרוג) דאיכא שם ב' דיעות אי למאן דתני כרם רבעי אין נוהג כלל רבעי בשאר אילנות אפילו מדרבנן, או דדוקא מדאורייתא הוא

דאינו נוהג בשאר אילנות אבל מדרבנן מודה דנוהג בכל האילנות.

ט. רגע.

רגע. שיעור הרגע, עיין ש"ס ברכות (ו:).

י. רוב.

רוב. לענין רוב בימים אי אזלינן בתריה ותלינן דאותו יום גם הוא מן הרוב, וכן לענין מעשה שנעשה אי תלינן שנעשה ברוב הימים ולא ביום מימים המועטים, עיין במשמרת שלום (דף קטו:).

יא. רוב.

רוב. אם עד אחד נאמן נגד רוב, עיין בית יצחק יור"ד (מ"ג סי' ג, ב).

יב. רוב.

רוב. אם נלמד מקרא או מהלכה למשה מסיני, עיין רש"י חולין (י"ג ד"ה פסח).

יג. רוח הקודש.

רוח הקודש. מעיד אני עלי שמים וארץ בין ישראל בין עכו"ם בין איש בין אשה וכו' הכל לפי המעשה שהוא עושה כך רוח"ק שורה עליו, תנא דבי אליהו רבה (פ"ט במחילתו).

יד. רוחות.

רוחות. רוח דרומית קשה ורוח צפונית טובה, ש"ס עירובין (סג). ויבמות (עג).

קכט	שלמה	מערכת ר	קהלת
<p>עליו, מ"מ בספק לא מקלקל החזקה כ"כ, ש"ס חולין (י) סכין איתרעאי בהמה לא איתרעאי. ואמנם התוס' שם (ד"ה סמין) נסתפקו בפירושו.</p>	<p>כ. ריפרוף. ריפרוף. בציר מקשקוש, רש"י חולין (למ: ד"ה ריפרוף).</p>	<p>כא. ריש לקיש. ריש לקיש. אף שחולק על ר' יוחנן, י"ל דבחר דשמעיה לר' יוחנן דחולק עליו חזר בו, ש"ס חולין (לט.).</p>	<p>טו. רוטב. רוטב. אם דינו כבשר ממש, או כשאר דבר הנבלע מבשר דא"צ לשער רק כפי המדומע, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' נד).</p>
<p>כב. רמז. רמז. נוכל לעשות רמז מהתחלת וסוף התיבות בלבד לדבר הנאות לנו ואמצעית התיבות לא נדרש, עיין בהגהות הרב חיד"א ז"ל לזוה"ק (מ"א קלו.).</p>	<p>כג. רמז. רמז. כשאנו רוצין לעשות רמז למנין אותיות של פסוק, נוכל לנכה ממנין האותיות כ"כ אותיות כחשבון התיבות אשר יש בו, בית יוסף או"ח (מקפג), ועיין דבש לפי (להחיד"א מערכת ג, כא) דוא"ו או יו"ד שמשמש חולם או חיריק אפשר לנכות ולא לחושבו.</p>	<p>טז. רופאים. רופאים. אם יעסוק ברופאים, עיין במכתב הרה"ק מהר"צ מזידיטשוב שבעשר קדושות (דף ט) שהתרעם מאד שאין לעסוק ברופאים. ועיין בספר אגודת אזוב בסוגיא דפיקוח נפש (דף כ"ד אות יא) מש"כ בזה, ועיין ילקוט הרועים (מערכה א), ועיין מגיד תעלומה (דף מצ:).</p>	<p>יז. רימה. רימה. קשה למת כמחט בבשר החי, ש"ס ברכות (יט:).</p>
<p>כד. רעבתן. רעבתן. בעל נפש לא יאכל עם מאן דמיכליה יתיר משאר בני נשא, ספר הזוהר (מ"ג ג).</p>	<p>יח. ריע. ריע. גם רבו מיקרי ריע ויכול לקיים מצות משלוח מנות איש לרעהו בשלחו לרבו, שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה מא"ח סי' נד). ולפי"ז פשיטא דגם אביו מקרי ריע. אמנם עיין ברא"ם דברים (יג, ז) שכתב כי אין האב נקרא ריע בשום מקום, ועי"ש בגור אריה.</p>	<p>יט. ריעותא. ריעותא. יש חילוק אם נולד ריעותא באותו הדבר עצמו שעליו דנין או נולד ריעותא בדבר אחר, אף שהריעותא שנולד בדבר אחר אם נחליטנה לאיסור מזיק כמו אם נולד ריעותא בהדבר שדנין</p>	

קל

קהלת

מערכת ש

שלמה

כה. רקבון.

רקבון. בארץ ישראל ומצרים נרקב הגוף ונכלה מהר במת קודם לשאר ארצות, ספר הזוהר (סוף מ"א, נ:).

בז. רשע.

רשע. אין יכול לעשות רע לצדיק גמור רק לצדיק שאינו גמור, ואם השעה משחקת יכול, כך מבואר בש"ס ברכות (ו:).

כו. רקם וחגר.

רקם וחגר. תרי הוו, חד מחו"ל וחד מארץ ישראל (מוס' גיטין 3. ד"ה ואשקלון).

כח. רשעים.

רשעים. בחייהן קרויין מתים, ש"ס ברכות (יט:).

מערכת ש

א. שבועה.

שבועה. אין לישבע בחיי נפשו אפילו על האמת, האר"י ז"ל ומובא בכנסת ישראל על תהלים (מזמור כד).

ב. שבט.

שבט. שבט אחד אי איקרי קהל, עיין מגן אברהם (סי ר"ט, ג), וחת"ס (מא"ס סי' ר"ט).

ג. שבת.

שבת. שאין הגיהנם שולט בו, עיין בזה במערכת ג' (גיהנס).

ד. שבת.

שבת. נקרא שבת בכל ע' לשון, ראשית חכמה (נ:).

ז. שדה.

שדה. גם בלא זריעה מקריא שדה, כך נראה מתוס' פסחים (מז. סוף ד"ה ומוקדשין).

ח. שדכן.

שדכן. אי מותר לישראל להיות שדכן לגוי לזווג לו אשה, עיין בבאר היטב יור"ד (סי' 3, טו), בשם החלקת מחוקק

ה. שבת בראשית.

שבת בראשית. לא היה לילה, שהיה היום ארוך ל"ו שעות, היינו מתחילת ערב

קהלת **מערכת ש** **שלמה** **קלא**

דמדינא ליכא איסור רק יש לו קבלה שהמתעסק באלה לא יצא נקי מזרע שאינו הגון. ועיין בשו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה מיו"ד סי' לט), ועיין בזכרון טוב שבסוף ספר באר משה (אות יא).

ט. שדכנות.

שדכנות. בדיני מעות שדכנות, עיין חו"מ (פ"ט רסד).

י. שדכנות.

שדכנות. כמה צריך ליתן שכר שדכנות, ועוד כמה פרטים בזה, הכל בבית יצחק (אהע"ז סי' קטו).

יא. שוגג.

שוגג. בחידושי הר"ן לסנהדרין כתב דשוגג באיסור לחוד אין צריך כפרה, ורק באיסור כרת צריך כפרה, ועיין בשו"ת מהרש"ם (סי' קפ) דבאיסור אכילה גם באיסור לאו צריך כפרה.

יב. שוגג.

שוגג. אם חטא ב' פעמים בשבוע בדבר אחד נחשב למזיד, כ"כ בספר בית האוצר (כלל נג ד"ה והנני), והביא ראיה לדבר מש"ס ביצה (טז:). וכבר קדמו בסברא וראיה בספר זרע ברוך, והובא בדרושים שבסוף ספר למודי ה' (דף קג.) ועיין בספר דבש לפי (להחיד"א מערכת ט, יט) שהביא דבר זה בשם רבני אשכנז, וכתב שאינה ראיה מההיא דביצה מכמה אנפי ולא ביאר מה שיש לדחות הראיה. ועיין בפנ"י על ברכות

(כ.) שתפס ג"כ סברא זו ונקט לה מש"ס ביצה הנ"ל והביא לה עוד סעד יעו"ש.

יג. שוגג.

שוגג. באיסור דרבנן נודע מש"כ הנתיבות (לל, ג) דשוגג באיסור דרבנן א"צ כפרה, ועיין בכס"מ בהל' איסורי ביאה (פ"א, יב) שמפורש להיפוך [שהמתעסק באיסור שניות, שכן נהנה ודינו כשוגג, חייב לשמים].

יד. שוגג.

שוגג. בן נח שעובר עבירה בשוגג, בספר חמדת ישראל (דף לט:) מצדד לומר דלא הוה גביה שום איסור בשוגג, ואינו דומה לישראל דצריך כפרה ונענש בידי שמים.

טו. שוחט.

שוחט. אזהרות בו, וכמה צריך להיות חנון, עיין שבט מוסר (פלק לו).

טז. שוטה.

שוטה. אם אינו עושה דברים המפורשים בחגיגה (ג:) רק שאר עניני שטות, עיין ביכורי שלמה (מאהע"ז סי' א, טו).

יז. שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא.

שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא. דקי"ל במתני' קידושין (פה.), אי גם באיסור דרבנן אמרינן שויא אנפשיה חתיכה דאיסורא, עיין בשואל ומשיב (מהדו"ט ח"א, טו).

יח. שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא.
 שויא אנפשיה חתיכא דאיסורא. אי שייך
 גם בדרבנן, עיין שו"ת מהרש"ם (סי'
 ז ד"ה ועוד) ועיין לעיל.

יט. שונא.

שונא. אם מי שחבירו שונא אותו גם הוא
 שונא לחבירו, הוא פלוגתא דר'
 יהודא ורבנן ביבמות (קז.).

כ. שונא מתנות יחיה.

שונא מתנות יחיה. לא שייך בתלמיד חכם
 שמקבל מאחרים שנותנים כדי
 להחזיקו. וכל שקיבל הנותן טובת הנאה
 מהמקבל, עיין נשמת כל חי (סי' נו), ועיין
 רי"ט אלגזי (דף ה: ד"ה ואלוס) דבמבריה ארי
 מנכסי חבירו כגון שתורם משלו על של
 חבירו לא שייך שונא מתנות יחיה. ועיין
 חולין (מד:) ובחת"ס שם, ביאור שונא
 מתנות יחיה.

כא. שותפות.

שותפות. לענין להיות שותף ברחיים עם
 עכו"ם ויש שם פועלים
 שעובדים גם בשבת, וגם העכו"ם קונה
 חזירים ומפטמן מפסולת הקמח והריוח
 שותפות, עיין בנטע שורק (סי' יג) שהתיר.

כב. שחוק.

שחוק. הרואה ילד שמשחק בשינתו או
 אפי' בהקיץ במשחק לבדו סימן
 הוא שהפלוגית משחקת עמו, ותיקון לזה
 עיין בספר דבש לפי (להמיד"א מערכת י, יח).

כג. שחיטת קדשים.

שחיטת קדשים. אם עושה פעולת כפרה,
 עיין ציונים לתורה (כלל א) דהוא
 פלוגתת בית שמאי ובית הלל [בזבחים (לו):]
 דכתבו התוס' שם (ד"ה הרי) דב"ש לית להו
 הסברא דכפרה בכדי לא אשכחן].

כד. שחרור.

שחרור. לעבד חשיב קצת כאילו היה
 להעבד חוב עליו שישחררו,
 מטעם דאי לאו דעבד ליה נייח נפשא לא
 היה משחררו, תוס' גיטין (יא. ד"ה שמע מינה,
 וד"ה כל).

כה. שטן.

שטן. אל יפתח אדם פיו לשטן, ש"ס
 ברכות (יע.).

כו. שיאור.

שיאור. שיאור דר' מאיר לר"מ חמץ הוא
 כיון שלוקין עליו, והיינו
 כשהכסיפו פניו, ולר' יהודה מצה גמורה.
 ושיאור דר' יהודה היינו כקרני חגבים,
 לר"מ חמץ גמור הוא וחייב כרת עליו, ולר'
 יהודה דלא לקי עליה אסיק בתיקו אי הוא
 משום דהוה ספק חמץ ספק מצה או בריה
 בפני עצמה שאינו לא חמץ ולא מצה, ש"ס
 חולין (נג:), ובתוס' שם (ד"ה א) דאף שיאור
 דר"מ לר"י אסור עכ"פ מדרבנן באכילה,
 ועיין בראש יוסף שם להלכה.

כז. שידוך.

שידוך. שרשו הוא מלשון מנוחה, שתיבת
 שידוך תרגומו של מנוחה והאשה

לג. שינים.

שינים. לישראל יש ל"ב אבל לאומות העולם יש ל"ג, מדרש תלפיות ענף אברים.

לד. שיעורין.

שיעורין. שיעור אצבע ואמה, עיין דרכי תשובה (סי' יט, טז).

לה. שירה.

שירה. אין אומרים שירה אלא א"כ ראוי הוא להנס, צפנת פענח (דף יז).

לו. שיתוף.

שיתוף. אי מותר לעכו"ם לעבוד ע"ז בשיתוף שם שמים, ידוע שיש בזה מחלוקת הפוסקים, ועיין תבואות שור (י"ט סי' ז) שדעתו דמותר.

לז. שכינה.

שכינה. אינה שרויה באומות העולם מימות משה רבינו ע"ה, ש"ס ב"ב (טו:).

לח. שכינה.

שכינה. מהו שכינה, יעויין הגהות הגאון ר"ב מרנשבורג לש"ס מנחות (קט: מוד"ה מזמן), ועיין נודע ביהודה (מהד"ט מא"ח סי' קו).

לט. שכירות.

שכירות. בעונש מי שאינו רוצה להשכיר ביתו לתלמיד חכם בחושבו שלא

מוצאת מנוחה בבית בעלה, הר"ן ז"ל (שנ"ט יז: מה"ר), ועיין תנא דבי אליהו זוטא (פ"ג) מוסר השכל איך יש לעשיר לשדך עצמו עם עני ממשפחתו.

כח. שידוכין.

שידוכין. אם מותר לשדך לאשת איש שעומדת להתגרש שישאנה אחר שתתגרש, עיין חות יאיר (סי' ק"ו) שאסור לעשות כן, ולענ"ד יש כאן לאו דלא תחמוד אשת רעך כיון שעדיין היא אשת איש והוא נותן דעתו עליה.

כט. שינה.

שינה. טעם לשינה שנבראת, עיין זכרון טוב (דף ה:).

ל. שינוי.

שינוי. דבר איסור שנשתנה אי פקע איסורו עי"ז, עיין רא"ש ברכות (פ"ו, לה).

לא. שינוי השם.

שינוי השם. כשעושים לאשה, עיין בספר דבש לפי (להחיד"א מערכת ט, יד) באיזה שמות יקראוה, ובאיזה שמות לא נכון שישנו שמה להם.

לב. שינוי לשון.

שינוי לשון. שבפסוק אחד מורה על שינוי הכוונה, שאל"כ לא היה משנה הלשון, ש"ס ברכות (ג:) אי הכי לכתוב מהנשף ועד הנשף.

יוכל לשלם לו, עיין שבט מוסר (פרק מז דף עה.), ואם מותר להשכיר ביתו למי שמחלל שבת בביתו, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"ז ס"ג קפד).

מ. שִׁכָּר.

משמוש היד מפסיד השכר, שו"ע או"ח (ס"ד, ה).

מא. שכר מצוה בהאי עלמא ליכא.

שכר מצוה בהאי עלמא ליכא. עיין בספר דבש לפי (מערכת מ, יג) דשכר שמיעת דברי תורה איכא בהאי עלמא, וכן כשרבים עושים מצוה יש להם שכר בהאי עלמא. ועיין אור חדש קידושין (לט:).

ועיקר הדבר אי יש שכר מצוה בהאי עלמא, הוא פלוגתא שם בקידושין (לט:). ועיין נס לשושנים (דף נח: מדפי הספר), ועיין מנחות (מד). משמע דר' נתן ס"ל ג"כ דאיכא שכר מצוה בהאי עלמא. וכן שכר השמחה שהאדם שמח במצוה פורעין בעוה"ז, ובמצוה דרבנן יש שכר בהאי עלמא, עיין בספר דגן שמים (דף לא). מה שציין בזה, ושם בשם הדברי שאול (פ"י ואמנון) דדוקא במצות שכליות ליכא שכר בהאי עלמא ולא במצות חוקיות. ועיין בפתיחה כוללת להפמ"ג (מ"ד, ט) דמי שזיכה הרבים או שכבר עברו רוב שנותיו ולא חטא יש לו שכר מצוה בהאי עלמא. ועיין בפנים יפות (יש פ"י לן לך) דבמצוה שיש בה הנאת הגוף והוא אינו מכוין בה להנאת גופו רק לשם מצוה יש לו שכר בהאי עלמא. ועיין

באמרי שפר (יש פ"י מורי"ע) דאינו מצווה ועושה יש לו שכר בעוה"ז, ויש להביא ראיה לזה מש"ס ב"ק (ט:). במערכא אמרי משמיה דר' זירא שלישי משלו מכאן ואילך משל הקב"ה, וצריך להבין הסיוס, וצ"ל משום דאמרינן לעיל מיניה בהידור מצוה עד שלישי במצוה ולכן עד שלישי שהוא מחויב אין לו שכר בהאי עלמא משא"כ יותר שאינו מחויב. ועיין תורת משה להחת"ס (פ"י פנחס) כמה חידושים בזה.

מב. שלא כדרך אכילה.

שלא כדרך אכילה. אמרינן בפסחים (נד:). דכל איסורין שבתורה אין לוקין עליהן אלא כדרך אכילתן, חוץ מבשר בחלב וכלאי הכרם, אבל ר"ש דס"ל כל שהוא למכות ס"ל דגם שלא כדרך אכילתו לקי, כ"כ מהרש"ל שבועות (נג:). ועיין בגינת וורדים (דף ו). שצידד לומר דגם תנא דבי ר' ישמעאל ס"ל דלקי על שלא כדרך אכילה. ועיין פמ"ג הלכות בשר בחלב (גט"ד ס"ק א), שכתב דגם רבא ס"ל הכי, אמנם עי"ש בספר משמרת שלום בשם הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] שהוא טעות סופר, אבל אני אמרתי שדבריו נכונים. ועי' לקמן.

מג. שלא כדרך אכילה.

שלא כדרך אכילה. אי חשוב גם דבר שאיננו רע לאכילה רק שאין דרכו לאכלו כך, עיין אגודת אוזב (מ"ז דף כ"ד:). בסוגיא דפיקוח נפש (א"ח יא).

קהלת

מערכת ש

שלמה

קלה

ואמלא כאן אשר יעדתי לעיל במש"כ הפמ"ג (נש"ד ריש הלכות נשר נמלג סי' 65, 7) דרבא סובר דכל איסור לוקין עליהן שלא כדרך אכילתן, ועיין במשמרת שלום בשם הגאון מברעזאן (שליט"ו 6) [וצ"ל] שעשה טעות סופר שצריך להיות להיפוך שכל איסורין אין לוקין עליהן, וכוונתו על הא דאמרינן בש"ס פסחים (כד:) מתיב רבא כו', דסובר דגם בבשר בחלב אינו לוקה שלא כדרך אכילה. אמנם בגמ' הגירסא מיתבי ולא מתיב רבא, ולענ"ד י"ל שיש להוכיח דרבא סובר באמת דכל איסורין לוקין עליהן שלא כדרך אכילה, ואף אם הפמ"ג לא נתכוין לזה שהרי הביא זה מש"ס פסחים וראיתי הוא ממקום אחר, מ"מ הואיל ונפיק מפומיה דהגאון הקדוש בעל פמ"ג דרבא סובר כן בודאי כיוון אל האמת ויש להוכיח הדבר ממקום אחר.

דהנה ענין פטור שלא כדרך אכילתן והנאתן הוא מטעם שכל מה שנאמר בתורה נאמר לפי מה שנוהגין רוב בני אדם, ולשון לא תאכל הכוונה על אכילה כזו שרוב בני"א אוכלין ולכן פטור שלא כדרך. ועפ"ז יש לנו מקור דרבא סובר דגם שלא כדרך אכילה והנאה לוקין, כיון שהוא אוכלו מיחשב אכילה, אף שרוב בני אדם אין אוכלין אכילה כזו. מש"ס ביצה (טו.) אמר רבא הני צררי דפשוטי אין בהם משום כלאים דבורני יש בהם משום כלאים, רב אשי אמר אחד זה ואחד זה אין בהם משום כלאים לפי שאין דרך חימום בכך. הרי דרבא סובר אף שאין דרך חימום

בכך מ"מ כיון שמחמם אותו חייב ולא בעינן שיהא בדרך חימום לרוב העולם. וא"כ ה"נ בשלא כדרך אכילה והנאה. וכן יש להביא כעין ראייה מש"ס חולין (י:) א"ל רבא דקאמרת יציאה דרך אחוריו לא שמה יציאה כהן גדול ביום הכיפורים יוכיח כו', הרי דרבא ס"ל דגם יציאה שלא כדרך מיחשב יציאה. ואף שלפי מש"כ התוס' שם (ד"ה ספן) אין להביא ראייה מ"מ זכר לדבר איכא.

מד. שלא כדרך אכילה.

שלא כדרך אכילה. עיין ילקוט הרועים בפתיחת משיב נפש (דף 3.) בשם הפני יהושע, דלחזקיה אין חילוק בין כדרך אכילה לשלא כדרך, ועי"ש שרוצה לומר דבחמץ ונבילה גם שלא כדרך אסור. ועי"ש (נע"ב 3) בשם הפנ"י דלר' אליעזר גם שלא כדרך לקי.

מה. שלא כדרך הנאתן.

שלא כדרך הנאתן. אם אוכל בשר חי חשיב שלא כדרך, עיין שו"ת מהר"י אסאד (יסודה יעלה מיו"ד סי' קו, וקמז).

מו. שלוחי מצוה אינן ניזוקין.

שלוחי מצוה אינן ניזוקין. דאמרינן בש"ס פסחים (ס:) דבשכיח הזיקא גם שלוחי מצוה יכולים להיות ניזוקין, עיין במלא העומר (יש פר' נא) דבמצוה דרבים אינן ניזוקין גם בשכיח הזיקא. ועיין פנינים יקרים (דף ט:) בשם הרי"ף דדוקא בחזרתן ניזוקין בשכיח הזיקא.

קלו

קהלת

מערכת ש

שלמה

מז. שלום.

שלום. היודע בחבירו שרגיל ליתן לו שלום יקדים לו שלום ואם נתן לו שלום ולא החזיר לו נקרא גולן, ש"ס ברכות (ו:).

מח. שלום.

שלום. גודל מעלתה עיין במדבר רבה (פר' ב).

מט. שלום.

שלום. במעלת השלום, עיין שבט מוסר (פרק לו).

נ. שליח לדבר עבירה.

שליח לדבר עבירה. אמרינן בש"ס קידושין (מג:): דאין שליח לדבר עבירה, רק שמאי הזקן איכא שם (מג). ב' לשונות אי סבר דהמשלח חייב בדיני אדם או רק בדיני שמים חייב, ואף בדיני שמים כו"ע מודו דחייב, מ"מ שמאי הזקן מחמיר טפי ומחייבו בדינא רבה בדיני שמים ות"ק לא מחייב ליה רק בדינא זוטא. ועיין בפתחת האור חדש לקידושין (אומ ב) די"ל דתליא אי ילפינן שליח לדבר עבירה בטביחה ומכירה מהיקשא דטביחה למכירה או ילפינן מ'או', ותלוי בפלוגתת ר' יאשיה ור' יונתן דבלא או אי משמע שניהם כאחת או כל חד באפי נפשיה עד שיפרוט לך הכתוב יחדיו.

נא. שליחות.

שליחות. אם הקב"ה עושה שליחותו להרוג אדם ע"י בעל בחירה, עיין שו"ת מהרש"ם (מ"ז סי' קמא).

נב. שליחות.

שליחות. אע"ג דאין שליחות לעכו"ם מ"מ כשישראל ועכו"ם עושין עכו"ם שליח בשותפות, י"ל דהוה שליח אל ישראל מגו דהוה שליח להעכו"ם, דעכו"ם בעכו"ם יש שליחות, חידושי רעק"א כתובות (ב). בשם בנו הרש"א.

נג. שליחות לעכו"ם.

שליחות לעכו"ם. הא דמבואר בבראשית רבה (פ' לז) דעכו"ם בעכו"ם יש שליחות, עיין הגהות הרש"ש לשמות רבה (פר' אף יז) שרוצה לומר דהיינו דוקא אם שכרו.

נד. שליחות לעכו"ם.

שליחות לעכו"ם. אע"ג דאין שליחות לעכו"ם, מ"מ אם מומר עושה שליח לעכו"ם, חוכך בחידושי רע"א (נמעכה ג לטנת אומ כ) לומר דמועיל שליחותו, לפי דברי המשאת בנימין דעכו"ם בעכו"ם יש שליחות, וה"נ במומר. ולענין מומר אי הוה בר שליחות, יעוי"ש בשם הבית שמואל דהוה כמו עכו"ם.

נה. שלישי בחולין.

שלישי בחולין. לר' עקיבא שני עושה שלישי בחולין, עיין ש"ס חולין (ג:).

נו. שם.

שם. שמא גרים, ש"ס ברכות (ו:): ועיין ספר חסידים (סי' רמד) שיש אדם שכל

קהלת מערכת ש שלמה קלו

הנקראים בשמו יצליחו לגדולה כו', ויש להיפוך, לכן אם יראה אדם ששני אחים קראו שם בניהם ובנותיהם אחר שם פלוני אפי' אחר צדיק ומתו בלא תולדות או שהיה להם שאר דברים רעים אל יקראו יותר באותו השם וע"ש. ועיין בענין זה במחנה חיים (מ"ג סי' ט). ועיין ש"ס ב"ב (קט): אין דאיתרמי ליה גברא דשמיה לוי, מבואר דמי שנקרא בשם אדם גדול קצת דוגמא יש בו.

נו. שם.

שם. אחר אדם חי אין ליתן שם לילד הנולד, עיין מה שציין בזה בספר שבעים תמרים (דף לד מדפי הספר), ועיין במחנה חיים (מ"ג סי' ט), ושו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה מיו"ד סי' רמו).

נח. שם רשעים ירקב.

שם רשעים ירקב. דאמרינן בש"ס מהאי קרא דרשעים לא מסקינן בשמייהו, עיין ש"ס יומא (למ): בתוס' שם (ד"ה דלא), ובהגהות שעל הש"ס שם, ובשם הגדולים להחיד"א ז"ל מערכת גדולים (מערכת ה, מ). ורשעים לענ"ד משם זאב שרגיל אצלנו, ובשופטים (ו, ט) מצינו שם זה למלך מדיין רשע, וביותר קשה מש"ס חולין (ט). ודילמא תרי גברי דהוה שמייהו עורבים מי לא כתיב ויהרגו את עורב וכו', וקשה דאדרבא מדמצינו שם זה למלך עכו"ם רשע היאך יקראו בשם זה לישראלים.

נט. שמועה טובה.

שמועה טובה. ביום ששומע שמועה טובה [נ"ל על ישראל] לא יתענה ויספור בו, ספר חסידים (סי' משטו).

ס. שמות המלאכים.

שמות המלאכים. אי מותר להזכירם בתפילות עיין מערכת מ' (מלאכים).

סא. שמחה.

שמחה. אי איכא בשבת חיוב שמחה, עיין דעת תורה (סי' א, ע).

סב. שמיטה.

שמיטה. טעם לעשיית שמיטה, עיין תפארת הגרשוני (פ' נמוקום).

סג. שמיטה.

שמיטה. דיני שמיטת קרקעות היכן הוזכרו בפוסקים, עיין יש סדר למשנה ריש מסכת שבועות.

סד. שמירה.

שמירה. אם מותר לבזות דבר שבקדושה עבור שמירתו, עיין ש"ס ברכות (נד). כל לנטורינהו טפי עדיף, ועיין שם עוד (נג). ומניחן בחורין הסמוכין לרשות הרבים כו' דברי בית שמאי ובית הלל אומרים וכו' יעש"ה, נראה שהוא פלוגתת ב"ש וב"ה, ובזה מובן מאי דפסק רבא כשמואל אע"ג שאמר היפך הברייתא והוא תמוה. ובזה י"ל דכוונת רבא דהלכתא

קלח

קהלת

מערכת ש

שלמה

כוותיה דשמואל אע"ג דתניא דלא כוותיה, משום דכל לנטורינהו טפי עדיף, ובע"כ דברייתא בית שמאי הוא וב"ש במקום ב"ה אינו משנה. ועיין ברבינו יונה שם (טו). מדה"ר) מובא לעיל מערכת א (אמולאיס) ומערכת ה (הלכה).

סה. שמנונית.

שמנונית. לעולם יש ששים בתבשיל שבקדירה נגד שמנונית הדבוק בקדירה, מנחת יעקב (ללא נח, יב) בשם האיסור והיתר הארוך, ושם (ס"ק יח) כתב דרך בתבשיל שבקדירה יש ששים נגד השמנונית אבל במי הדחה אין ששים נגד השמנונית הנדבק בקדירה.

סו. שמע ישראל.

שמע ישראל. קבלה מר"י החסיד לומר פסוק זה קודם הליכה לביהכנ"ס להתפלל, באר היטב או"ח (סי' ו, ד) ומג"א (ס"ק ט), ועיין שערי תשובה שם.

סז. שמש.

שמש. העושין צורת שמש ובתוכו שם הוי"ב"ה, דבר מגונה הוא ויש לבטלה, חת"ס (מיו"ד סי' קנט).

סח. שן.

שן. שן תותבת שעושין הרופאים בזמנינו אם צריך להגעילה לפסח, וכן אם צריך שני זוגות לבשר וחלב, עיין בשו"ת מהרש"ם (סי' קלו), ושדי חמד מערכת חמץ ומצה (סי' ד, מד), ודרכי תשובה (סי' פט, יב).

סט. שנה ראשונה.

שנה ראשונה. אחר החתונה אינו נותן מסין וארנונין וכסף גלגולת, וזה"ק (מ"ג, רעט).

ע. שעה.

שעה. בלשון חז"ל אם הכונה הוא שעה ממש שהוא א' מכ"ד במעת לעת, או שעה כל דהוא, עיין שו"ת מהרש"ם (סי' יב).

עא. שעורים.

שעורים. בש"ס פסחים (ג): דאינו מאכל אדם, ועיין ש"ס ברכות (לו). דרק קמחא דשערי אינן מאכל אדם כ"כ ואעפ"כ מברכין עלייהו, אבל פת שעורים מבואר בכ"מ שהוא מאכל אדם, עיין או"ח (סי' קסח, סא). ושעורים עצמן ג"כ מבואר במג"א (סי' סח, טז, ד) שהוא מאכל אדם כמו חטין, ולכן לא ידעתי כעת כוונת הש"ס פסחים הנ"ל.

עב. שערות.

שערות. המספר שערותיו לא יזרקם רק יגנום, רש"י יחזקאל (פ"ה, ג). [שכתוב ביחזקאל שם, ואתה בן אדם קח לך חרב חדה תער הגלבים תקחנה לך והעברת על ראשך ועל זקנך וגו', ולקחת משם מעט במספר וצרת אותם בכנפך. וכתב שם בספר המגיד על התנ"ך (נדפוס יטן הונס לדברי רש"י נמוסגר) וז"ל מכאן רמז שכל המסתפר שערות לא יזרוק אותם אלא יגנוז עכ"ל].

עג. שערי תפילה.

שערי תפילה. ננעלו מיום שחרב בית המקדש ונפסקה חומת ברזל בין

קלט	שלמה	מערכת ת	קהלת
	<p>עז. שקר. אם נוהג באיזה דבר איסור מחמת פרישות ורוצה שלא ירגיש שמה שאינו אוכל הוא משום שנוהג בעצמו פרישות, יכול לשקר ולומר שמה שאינו אוכל הוא מאיזה סיבה אחרת, עיין בשדי חמד אסיפת זקנים (מערכת אילנה אות ז). ומפורש כן בט"ז או"ח (מקסה, ו) לענין תענית, ובמג"א שם מבואר דמידת חסידות הוא לומר שקר בכזה, וחידוש שלא הביאם בשדי חמד שם. ועיין בתוספתא סוכה (פ"ג ה"ד) ובמנחת ביכורים שם, ועיין בפירוש החיד"א לספר חסידים (נתיב עולם סי' מכו).</p>		<p>ישראל לאביהם שבשמים, אבל שערי דמעה לא ננעלו, ש"ס ברכות (לג:).</p>
	<p>עח. ששים. טעם ביטול בששים, עיין בסוף ספר לחם הפנים.</p>		<p>עד. שעת הדחק כדיעבד דמי. שעת הדחק כדיעבד דמי. עיין שבות יעקב (מ"ג, קי) דעדיף מדיעבד, ומצדד שם דבשעת הדחק יש להתיר אשתו של הנטבע במים שאין להם סוף.</p> <p>עה. שקן. שקן. מעלת השק לענין תשובה ותפלה, עיין ראשית חכמה שער התשובה (פ"ג).</p> <p>עו. שקדים המרים. שקדים המרים. יכול למתק ע"י האור וראויין בקוטנן יותר לאוכלן מבגודלן, ש"ס חולין (כה:).</p>

מערכת ת

<p>ג. תהלים. תהלים. האומרים תהלים אם יאמרוה קודם התפלה או אח"כ, עיין מג"א (סי' ו, ו), ועיין מחצית השקל שם, ועיין טוב עין להחיד"א ז"ל (דף לה:).</p>	<p>א. תאות המשגל. תאות המשגל. מרובה באיש מבאשה, ש"ס כתובות (סד:).</p>
<p>ד. תוכחה. תוכחה. עיין מערכה זו (מוספות יו"כ). הערני אמ"ו מדברי הכלי יקר פר'</p>	<p>ב. תבלין. תבלין. אין חייבין במעשר אבל שביעית נוהגת בהם, תוס' חולין (ו. ד"ה אינו).</p>

קדושים (יט, יז) דברשע ליכא מצות תוכחה, ומצאתי מפורש כן בתנא דבי אליהו (כנה פי"ח נסופו) ומבואר שם דאסור להוכיחו.

ה. תוכחה.

תוכחה. הרואה חברו שעושה איסור בשוגג, מה שחייב להודיעו שעושה איסור ולהפרישו אינו אלא מדרבנן, כן נראה מדברי הב"ח יור"ד (סי' אפ), ועייין לעיל מערכה ל (לפני עור).

ו. תולין הקלקלה במקולקל.

תולין הקלקלה במקולקל. ש"ס ב"ב (קט:).

ז. תוספת יום הכיפורים.

תוספת יום הכיפורים. אדבר קצת לבאר אם תוספות יוה"כ נשים חייבות בו מקרא או מהלכה למשה מסיני, ויש בזה כמה נפ"מ להלכה, כי יש כמה חילוקים בין דבר שהוא נלמד מקרא לבין דבר הנלמד מהלכה כידוע. והנה לכאורה כמו זר נחשב לספק בזה, דהרי גמ' ערוכה הוא בסוכה (מ.). דחייבות בו מקרא, דהכי איתא התם אמתני' דנשים פטורות מסוכה, מנא הני מילי דת"ר, אזרח זה אזרח האזרח להוציא את הנשים כו', אמר מר האזרח להוציא את הנשים למימרא דאזרח בין נשים בין גברי משמע והתניא האזרח לרבות את הנשים האזרחיות שחייבות בעינוי אלמא אזרח גברי משמע, אמר רבה הלכתא ניהו ואסמכינהו רבנן אקראי, הי קרא והי הלכתא כו' יוה"כ מדרב יהודא אמר רב נפקא כו', אמר אביי לעולם סוכה

הלכתא ואצטריך, סד"א כו', רבא אמר כו' והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא למה לי לרבות את הגרים סד"א האזרח בישראל אמר רחמנא ולא את הגרים קמ"ל, יוה"כ מדרב יהודה אמר רב נפקא, לא נצרכא אלא לתוספות עינוי, סד"א הואיל ומיעט רחמנא לתוספות עינוי מעונש ומאזהרה לא נתחייבו נשים כלל קמ"ל, עכ"ד הנצרכים לענייננו. הרי דמסקינן בגמ' דסוכה הלכתא, וא"כ ממילא דיוה"כ קרא ואין מקום כלל לספק בזה.

אמנם הדבר שהבאנו לספק בזה הוא מה שראיתי להרב אור חדש בקידושין (לד: על מוס' ד"ה סד"א) שהקשו שם בתוס' וז"ל וא"ת למאי אצטריך במצה דכל שישנו בכל תאכל ולומר דנשים חייבות במצה בלאו הכי נמי ידעינן שנשים חייבות במצה דאי פטורות למה לי האזרח להוציא את הנשים, דגבי סוכה פשיטא דפטורות דהא מצות עשה שהזמן גרמא היא, אלא ש"מ דנשים חייבות במצה ולהכי אצטריך האזרח גבי סוכה להוציא את הנשים דלא נילף ט"ו ט"ו מחג המצות, וא"כ למה לי טעמא דכל שישנו. ותירצו וז"ל וי"ל דע"כ איצטריך לטעמא דכל שישנו דאי לא דחזינן מיניה דנשים חייבות במצה ה"א האזרח אתא לרבווי נשים דלמעוטי לא אצטריך דהא מצות עשה שהזמן גרמא הוא, אבל השתא דחזינן דחייבות במצה מכל שישנו בכל תאכל חמץ א"כ ע"כ האזרח למעוטי אתא דלרבות לא איצטריך דמגז"ש דט"ו ט"ו נפקא עכ"ל. וכתב ע"ז הרב אור חדש שם וז"ל וכבר צווחי ביה

קהלת

מערכת

שלמה

קמא

קמאי שהרי מסקינן בסוכה (מ.) דסוכה הלכתא היא ואסמכוה אקרא, א"כ הדק"ל כל שישנו למה לי, תיפוק ליה מדאצטריך ההילכתא, ושוב לא שייך לומר דסד"א דההילכתא אתא לחיובא שהלכה בפירוש איתפריש לה לפטור. ובלימודי מסכת סוכה אמרתי שם הפירוש בגמ', דקאמר אביי לעולם סוכה הלכתא, הלשון לעולם אינו מוכן דעדיין לא הוכרע שם בגמ' אי סוכה הלכתא אי יוה"כ הלכתא, לכן נ"ל דרבא דמשני סד"א תיתי ט"ו ט"ו מחג המצות, וקשיא קושית התוס' דהכא, וצ"ל כתירוצם וע"כ דרבא ס"ל סוכה קרא כו', לזה דייק אביי דלשינויא דידי י"ל לעולם סוכה הלכתא דבלא"ה ל"ק מידי כל למה לי תיפוק ליה מדאצטריך ההלכה, דה"א לרבות נשים מתשבו כעין תדורו, אבל לרבא ע"כ צ"ל סוכה קרא, עכ"ד. וא"כ לפי דבריו דלרבא סוכה קרא, א"כ ממילא הדבר מוכרח מאליו ג"כ דלרבא יוה"כ הלכתא, דהרי הא בהא תליא כמבואר מדברי הגמ' סוכה הנ"ל, וא"כ ממילא דהכי אית לן למיפסק דאביי ורבא הלכתא כותיה דרבא לבר מיע"ל קג"ם.

אמנם דבריו הללו צריכין עדיין ביאור, ותמהני על גאון כמותו שכתב דברים הללו ולא ביארם כל הצורך, דבפשוטו ממקומו הוא מופרך, דהרי מקשינן שם בגמ' והשתא דאמרת סוכה הלכתא קרא ל"ל, ומתצינן לרבות את הגרים וכו'. והשתא אי נימא דלרבא יוה"כ הלכתא הדרא קושיא לדוכתא והשתא דאמרת יוה"כ הלכתא קרא למה לי, ומאי

אית לן לתרץ ולאוקים קרא דיוה"כ. וראיתי להרב לימודי ה' (לימוד טו) שכתב שם וז"ל נשאלתי לבאר הא דגרסינן בגמ' פרק הישן (דף כח:) אמר אביי לעולם סוכה הלכתא וכו' ע"ש, אמאי לא קאמר איפכא, והשיבותי דהיינו כי היכי דניחייבו גרים, ועוד י"ל דא"כ אייתר האזרח דיוה"כ למעוטי מאי. וא"כ לדברי האור חדש קשה זו שתירץ הרב לימודי ה' כמובן. אמנם לאשר הרב אור חדש כתב דבריו הללו לתרץ דברי התוס' אשר בלתי זה אין להם מובן, והנני מוסיף עוד כי כן מבואר גם בפירוש המשניות להרמב"ם ז"ל בסוכה שם, שעל מתני' דנשים פטורות מסוכה כתב וז"ל אמר השי"ת כל האזרח בישראל ישבו בסוכות ובאה הקבלה כי זה להוציא נשים כו', ומוכח ג"כ לשונו דסוכה קרא. ולכן לתרץ דברי הראשונים ז"ל אלה אשר מפיהם אנו חיינן, חייבין אנו למשכונני אנפשינן ולכן חתרתי לקיים דברי האור חדש הנ"ל.

ונראה לענ"ד לתרץ דשפיר י"ל דסוכה קרא ויוה"כ הילכתא, ואי דא"כ יקשה האזרח דיוה"כ למעוטי מאי, י"ל לפי מה שראיתי בספר לימודי ה' הנ"ל (לימוד נט) שנסתפק שם אי נשים חייבות במצות אכילת ערב יוה"כ, ולאחר שהאריך בזה כתב וז"ל ולמאי דאתאן עלה אפשר לי לדקדק קצת מאותה שהקשו בפ' הישן יוה"כ מדרב יהודה אמר רב נפקא ומשני לא צריכא אלא לתוספת עינוי ע"ש, ומדלא משני לא צריכא אלא לאכילה דט' כו' יעש"ה בדבריו. ויש לי להשיב על דבריו

הוא סובר דבישראל ממעט גרים להכי אצטריך קרא דהאזרח לרבוניהו, משא"כ לרבא כיון דלית ליה קרא למעוטיניהו לא אצטריך ג"כ קרא לרבוניהו וז"פ.

הנה ביארתי שאין סתירה לדברי האור חדש הנ"ל מן הגמ', וא"כ שוב בודאי דאית לן למימר הכי כדי ליישב דברי התוס' הנ"ל, ומה שדברי הרמב"ם ז"ל הנ"ל שהבאתי הם מורים בפירוש דסוכה קרא, לרגיל בלשון הרמב"ם ז"ל שנודע שבהביאו פסוק וכתב אח"כ ובאה הקבלה כו' כונתו שהוא מן התורה והקבלה ביארה כונת הפסוק וז"פ. וא"כ מי יערב לבו לומר היפוך דבריהם.

ואם כנים הדברים הנה מצינו תירוץ נכון לדברי המחבר באו"ח (שם, ו), שכתב שם וז"ל נשים היושבות על פתח המבוי וכדיהן בידן אין ממחין בידן, דכיון דמידי דרבנן הוא מוטב יהיו שוגגות ולא מזידות עכ"ל. וכתב ע"ז המג"א שם (ס"ק יב) וז"ל צ"ע דהא אפילו במידי דאורייתא לא מחינן, כמ"ש סי' תר"ח וכ"ה בגמ' עכ"ל. וכונתו לש"ס ביצה (ב). ונציע דברי הגמ' ונבארם וממילא יהיה מתורץ הקושיא, וז"ל הגמ', א"ל רבא בר רב חנין לאביי תנן אין מטפחין ואין מספקין ואין מרקדין והאידינא דקא חזינן דעבדן הכי ולא אמרינן להו ולא מידי, א"ל ולטעמיך הא דאמר רבא לא ליתב אינש אפומא דלחיא דלמא מגנדר ליה חפץ וכו', אלא הנח להם לישראל מוטב יהיו שוגגין ואל יהיו מזידין, וה"מ בדרבנן אבל בדאורייתא לא,

שם אך אין כאן מקומו. עכ"פ מבואר מדבריו הללו דאפשר לאוקמי קרא דהאזרח למצות אכילת ערב יוה"כ יעש"ה מה שהסביר זה. וא"כ שפיר י"ל דיוה"כ הלכתא והאזרח אתא למעוטי נשים ממצות אכילה בערב יוה"כ, דסד"א לחיוביניהו מטעמים שכתב שם בספר למודי ה' הנ"ל. וכן נסתפק בזה בשו"ת רע"א (פי' טו) לומר שנשים יהיו חייבות בו אף דהוי הזמן גרמא, ובכמה אחרונים כתבו להדיא דנשים חייבות בו, עכ"פ שפיר י"ל דאצטריך האזרח למעוטיניהו דהו"א דחייבות מפאת טעמי האחרונים הנ"ל.

ומה שהעיר בספר למודי ה' הנ"ל דאי נימא דסוכה קרא א"כ יפטרו גרים מסוכה כיון דלית לן קרא לרבוניהו, ובודאי שאין לומר שבאמת לרבא גרים פטורים מסוכה, דמלבד שזה דבר חידוש, הרי גם מבואר להיפוך מגמ' לעיל (פ'): דמוקמינן לר' אליעזר קרא דכל האזרח לרבות גר שנתגייר בינתים וקטן שנתגדל כו', ובודאי דסתמא דגמ' אתי גם אליבא דרבא כיון דהלכתא כותיה. אמנם גם זה אפשר ליישב בקל, דכבר כתבו האחרונים דהא מילתא אי בישראל ממעט גרים במחלוקת שנוי, עיין בשדי חמד מערכת ב' (כלל ד, י) שהביא שהוא פלוגתא בירושלמי פרק מצות חליצה (ינמות פ"ג), וא"כ י"ל דרבא סובר דבישראל אינו ממעט גרים וא"כ אף דאצטריך האזרח למעט נשים ולא אייתר לרבות גרים, מ"מ חייבים כיון דבישראל לא ממעט כלל גרים. ורק אביי

קהלת

מערכת

שלמה

קמו

ולא היא לא שנא בדאורייתא ולא שנא בדרבנן לא אמרינן להו ולא מידי, דהא תוספת יוה"כ דאורייתא הוא ואכלו ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי, ע"כ לשון הגמ'.

והנה צריך להבין טעם הס"ד של הגמ' שיש חילוק בין דרבנן לדאורייתא, בדרבנן אמרינן מוטב ולא בדאורייתא דמאי שנא. והנראה בזה דהרי כתב הרא"ש ז"ל שם בביצה בשם בעל העיטור, דהא דאמרינן מוטב גם בדאורייתא היינו דוקא בדבר שאינו מפורש בכתוב רק אתי מדרשא, כמו תוספות יוה"כ, אבל מידי דכתיב בהדיא בדאורייתא מחינן בה. ועיין בדרכי משה (או"ח סי' תמ"א) הטעם דהיינו משום דדבר המפורש בכתוב בודאי יודע ובלאו הכי הוא מזיד. והנה כבר כתב הרא"ש ז"ל שם דהא דאמרינן מוטב היינו דוקא בידוע לן דלא מקבלי מינן, אבל בספק חייב למחות, וא"כ מ"ש הבעל העיטור דמידי דכתיב בהדיא מחינן ביה ולא אמרינן מוטב, בע"כ איירי אף בידעינן בודאי דלא מקבלי מינן. ועיין בשל"ה בריש ההקדמה כן, דמצות תוכחה הוא אף כשודאי לא יקבל. וא"כ מבואר מזה דאף בידעינן דלא מקבל מ"מ לא פקע מצות הוכח תוכיח, והוא חיוב עצמותי ולא מפאת שימנע את חבריו מחטא. והנה ראיתי אח"כ בספר שדי חמד חלק אסיפת דינים (מערכת א, ג) שחקר בזה אם יש מצות הוכח תוכיח בידוע שאינו מקבל, והביא בזה שיטות הראשונים ז"ל, ותמיהני שלא ראה כי הדבר ממקומו הוא מוכרע מדברי הרא"ש הנ"ל.

ולפי"ז, דחיוב תוכחה הוא חיוב עצמי של המוכיח, צריך להבין אמאי בדבר שאינו מפורש בכתוב אינו חייב למחות ואמרינן מוטב שיהיו שוגגין וכו', ובע"כ הטעם הוא משום שקודם תוכחתו היה שוגג ועכשיו נעשה מזיד ועובר המוכיח על לפני עור, אבל קשה אמאי לא נימא דיבוא עשה דהוכח תוכיח וידחה לא תעשה דלפני עור. והנראה לענ"ד בזה דמשו"ה אמרינן מוטב יהיו שוגגין ולא אמרינן עשה דוחה ל"ת, משום דאם יוכיחנו ולא ישמע לו יגרום להחוטא ב' מכשולים, אחד שעושהו משוגג מזיד, ושנית שגורם שישנאהו, כמאמר הכתוב (משלי ט) אל תוכח לץ פן ישנאך ויעבור על לא תשנא, וכיון דעובר על לפני עור מכח ב' טעמים ונותן לפניו ב' מכשולים חשיב כתרי לאוי, ואין עשה דוחה תרי לאוי. ויהיה מכאן ראייה לשיטות הסוברים דאין עשה דוחה תרי לאוי.

ולפי"ז הנה נכון לפנינו סברת ההו"א של הגמ' שיש חילוק בין דאורייתא לדרבנן, בדרבנן אמרינן מוטב ולא בדאורייתא. די"ל דס"ד של הש"ס היה דעשה דוחה גם ב' לאוי, ולכן לא אמרינן בדאורייתא מוטב, אבל בדרבנן אמרינן מוטב דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת, דאין עשה דרבנן דוחה ל"ת של תורה. וכבר כתבו האחרונים ז"ל דהמכשיל לחבירו באיסור דרבנן עובר בלפני עור מן התורה, משום דלא גרע ממשיאו עצה שאינה הוגנת דעובר בלפני עור. וא"כ הלא תעשה הוא של תורה אבל העשה דהוכח

וא"כ עובר בלפני עור מן התורה כנ"ל, ולא שייך לומר עשה דוחה לא תעשה.

ובזה אפשר לפרש דברי הנמוק"י בסו"פ הבא על יבמתו (ינמות כ"א: מדה"ר) דאהא דאמרינן שם בגמ' כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע כך מצוה על האדם שלא לומר דבר שאינו נשמע, ר"א אומר חובה שנאמר אל תוכח לץ פן ישנאך גו'. וכתב ע"ז הנמוק"י וז"ל והקשו ז"ל מהא דאמרינן במסכת ערכין שחייב להוכיח עד שיכנו או יקללנו, התם ליחיד אבל לרבים לא עכ"ל. והנה צריך להבין דהרי לישראל דאל תוכח לץ פן ישנאך משמע דעל יחיד קאי, ולדברי הנמוק"י הרי ליחיד במקום דלא שייך מוטב שיהיו שוגגין כגון במפורש בקרא להדיא או בידעינן ביה שהוא מזיד חייב להוכיח, ולא משגחינן במה ש'פן ישנאך'. ואם [הקרא מיירי באופן] ששייך מוטב, א"כ למה לי לקרא לומר שלא יוכיחנו פן ישנאנו תיפוק ליה מטעם מוטב. אמנם להנ"ל ניחא, דשפיר קאי קרא גם על יחיד ובמקום דשייך לומר מוטב, ואפ"ה צריך לבא לטעמא דפן ישנאך, דאל"כ הו"ל חד לאו והוה אמרינן עשה דוחה ל"ת כנ"ל. משא"כ השתא דאיכא טעמא דפן ישנאך, אף דהוי רק מדרבנן כנ"ל משום דהוה ספיקא דאורייתא, מ"מ הרי מבואר בש"ס ראש השנה (ל"ג:) דעשה דאורייתא לא דחי ל"ת ועשה של דבריהם, יעשה בגמ' ובר"ן שם. וא"כ ה"נ תרי לאוי לא דחי אף של דבריהם, וכ"ש היכא דחד לאו של תורה וחד של דבריהם כנידון דידן.

תוכיח בודאי דאינה אלא מדרבנן בעבירה דרבנן, דרק בלפני עור אמרינן דהוי מן התורה גם בעבירה דרבנן משום דגם במשיאו עצה שאינה הוגנת איכא לפני עור, משא"כ מצות הוכח תוכיח הרי לא מצינו אותה רק על מצוה אבל לא שיוכיח לחבירו וימנעהו מעשות דבר שאינו הגון בעסקי הגוף, וא"כ היכא דמן התורה אינה מצוה א"כ לית ביה מצות הוכח תוכיח רק מדרבנן, וזה פשוט. אמנם לפי"ז הנה יקשה דא"כ ל"ל בדרבנן טעמא דמוטב שיהיו שוגגין, הא אפי' אם בלאו הכי היו מזידין אין לו לומר להם משום דגורם לחבירו שיעבור על לא תשנא, דבשלמא בדאורייתא ניחא דאצטריך לטעמא דמוטב ולא סגי במה שגורם לו שיבא לידי שנאה עליו, משום דאי לא הוה טעמא דמוטב הוה אמרינן עשה דוחה ל"ת והוה דחי עשה דהוכח תוכיח ל"ת דלפני עור שמביא חבירו לידי שנאה, משא"כ השתא שעושה לו עוד תקלה שעושהו משוגג מזיד הוי תרי לאוי כנ"ל ואין עשה דוחה תרי לאוי. אבל בדרבנן כיון דלא שייך כלל עשה דוחה ל"ת למה לי טעמא דמוטב יהיו שוגגין. י"ל דחששא שיגרום לו שישנאהו הרי בודאי שאינו דבר ברור רק חששא, וכלשון הכתוב 'פן' ישנאך, וא"כ לשיטת הרמב"ם ז"ל דספיקא דאורייתא רק מדרבנן לחומרא, א"כ ה"נ אי לאו טעמא דמוטב לא היה עובר בלפני עור רק מדרבנן, וא"כ שוב הוה אמרינן דיוכיחנו דיבוא עשה דתוכחה דרבנן וידחה ל"ת דרבנן דלפני עור, דגם בדרבנן אמרינן עשה דוחה ל"ת כנודע, ולכן אמרינן מוטב,

קהלת

מערכת

שלמה

קמה

וא"כ א"ש דברי המחבר באו"ח הנ"ל, שנראה מדבריו דבדאורייתא לא אמרינן מוטב, דכיון שמבואר בגמ' שרצו לחלק כן בין דאורייתא לדרבנן ומצאו סתירה לזה רק ממה דלא מחינן להני נשי דאכלי ושתי בתוספות יוה"כ. וכבר כתבתי בסברת ההו"א של הגמ' שנחלק בין דאורייתא לדרבנן, דהוא משום דבדאורייתא שייך לומר עשה דוחה ל"ת משא"כ בדרבנן. וא"כ אי נימא דהא דנשים חייבות בתוספות יוה"כ הוא רק מהלכתא, א"כ אין ראיה כלל דגם בדאורייתא אמרינן מוטב מדאמרינן ליה בתוספת יוה"כ, די"ל דבדאורייתא באמת לא אמרינן מוטב ושאינו תוספות כיון דאתי רק מהלכתא וא"כ גם מצות תוכחה עליה לא חמור מהלכתא. וא"כ לפי מש"כ האחרונים לדון דעשה דאתי רק מהלכתא לא דחי לא תעשה המפורשת בכתוב, לכן אמרינן ביה מוטב משום דלא שייך לומר עשה דוחה ל"ת, משא"כ בדאורייתא ממש לא אמרינן מוטב משום דאמרינן עשה דוחה ל"ת. וכן נראה להוכיח דעשה מהילכתא לא דחי ל"ת, מדברי הרמב"ן ז"ל בהשגותיו על הרמב"ם בספר המצות (לאין סט), במה שהקשה על הרמב"ם מסוכה (מד.) יעו"ש, דאל"כ לא קשיא מידי קושייתו די"ל כמ"ש במגילת אסתר שם. אמנם דברי הגמ' ברורים דילפי דגם בדאורייתא אמרינן מוטב, מתוספות יוה"כ, כיון דסוגיית הש"ס בביצה אזיל אליבא דאביי. ויותר מזה מבואר בלשון הגמ' בשבת (קממ:) יעו"ש היטב, ואביי הא אמר בסוכה (מ.) דסוכה הלכתא וממילא דיוה"כ קרא כנ"ל. משא"כ המחבר שפיר

פסק דבדאורייתא לא אמרינן מוטב, דהרי חזינן דסברת הש"ס כך היתה ורק שמצאו סתירה לזה ממה דלא מחינן לנשי דאכלי ושתי עד שחשיכה, וכיון דלדידן דקי"ל כרבא לגבי אביי א"כ יוה"כ הלכתא כנ"ל, ואין ראיה מתוספות יוה"כ אדאורייתא ממש כנ"ל. לכן נקטינן להלכתא דבדאורייתא לא אמרינן מוטב.

ואל תשיבני דלשון המחבר שכתב דכיון דמידי דרבנן הוא משמע דרק משום דמידי דרבנן הוא מש"ה אמרינן מוטב, אבל אם היה לו מעלה יותר על דרבנן שוב לא הוה אמרינן ביה מוטב, והרי ביארתי דעכ"פ במידי דאתי מהלכתא לכו"ע אמרינן ביה מוטב, והלכה למשה מסיני הרי יש בו מעלה על דרבנן. זה אינו דלשון דכיון דמידי דרבנן הוא אתי להפקיע רק מדאורייתא ממש ולא מהלכתא, דהרי אמרו בש"ס ספיקא דרבנן לקולא ואעפ"כ איכא כמה דעות הסוברים דגם הלכה למשה מסיני אזלינן ביה לקולא.

אמנם גם אם לא נימא בסברת דברי הגמ' ביצה כמ"ש לעיל, מ"מ י"ל ליישב דברי המחבר כנ"ל, דעכ"פ צריך לומר בהא דס"ד דש"ס שם לחלק בין דאורייתא לדרבנן דהוא משום חומרא דאורייתא לגבי דרבנן. וא"כ שוב אין ללמוד דאורייתא ממש מהלכתא דהרי ידוע דמידי דאתי מהלכתא קיל מדאורייתא ממש. ולא הוצרכתי להאריך בזה לתרץ דברי המחבר רק משום דרציתי אגב ארחין לפרש דברי הגמ' בביצה.

ובזה אפשר לתרץ מה שהקשיתי על רש"י ז"ל בביצה שם (נד"ה מוספת יו"ט), שכתב וז"ל שצריך להתחיל ולהתענות מבעוד יום דאורייתא הוא דנפקא לן מועניתם את נפשותיכם בתשעה עכ"ל. והקשיתי דהרי מבואר בש"ס ר"ה (ט) דרק ר' ישמעאל נפקא ליה מהאי קרא תוספת יוה"כ אבל ר"ע פליג עליה ומפיק ליה לקרא זה למצות אכילת ערב יו"כ, ויליף תוספת מקרא אחרינא. והרי ר' ישמעאל ור"ע הלכתא כר"ע, ובפרט שכתבו שם התוס' (ט: ד"ה נאילו) דמר בריה דרבינא דיתבי כולי שתא בתעניתא לבר וכו' ומעלי יומא דכפורי, סבר לה כר"ע, דאי כר' ישמעאל הרי לדידיה לית ליה כלל שמצוה לאכול בערב יוה"כ כיון דאיצטריך קרא דועניתם לתוספת יוה"כ עיי"ש. וא"כ איך מביא רש"י ז"ל קרא דועניתם על תוספת יוה"כ. אמנם לפי"ז א"ש, דהנה כבר כתבתי דראיית הגמ' דאמרינן מוטב גם בדאורייתא מתוספת יוה"כ יצדק רק אי נימא דתוספת יוה"כ בנשים הוא מקרא, משא"כ אי נימא דנשים חייבות בו רק מהלכתא אין ראייה. וא"כ צריך להבין דנהי דלאבבי י"ל דסוכה הלכתא ויוה"כ קרא כדאמר בסוכה וכדברי האור חדש הנ"ל, דלא קשיא אליביה קושיית התוס' בקידושין, מ"מ הרי י"ל גם להיפוך דיוה"כ הלכתא וסוכה קרא. ואכתי מנ"ל דאמרינן מוטב בדאורייתא. לזה כתב רש"י ז"ל דתוספות יוה"כ נפקא מועניתם, היינו דסוגיא דהכא דאתי אליבא דאבבי ס"ל דתוספת יוה"כ נפיק מועניתם, וא"כ לית לן קרא למצות אכילה בערב יוה"כ, וליכא

מצוה כלל באכילת ערב יוה"כ כדברי התוס' ר"ה הנ"ל, ולכן שוב בע"כ דסוכה הלכתא ויוה"כ קרא דליכא למימר להיפוך דא"כ יקשה האזרח דיוה"כ למעוטי מאי. דליכא למימר כנ"ל דאתי למעוטי נשים ממצות אכילת ערב יוה"כ, דהרי ליכא שום מצוה באכילת עיוה"כ וגם אנשים פטורים, ושפיר ילפינן בגמ' מכאן דאמרינן מוטב גם בדאורייתא.

ובזה אפשר לפרש דברי הגמ' ביבמות (מט:) תני שמעון בן עזאי אומר, מצאתי מגילת יוחסין בירושלים וכתוב בה איש פלוני ממזר מאשת איש, וכתוב בה משנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי, וכתוב בה מנשה הרג את ישעיה. וצריך להבין השייכות שיש לשלשה דברים האלה דבדואי אם אין להם שום שייכות למה תני להו שמעון בן עזאי בהדדי, וכי לא היה כתוב במגילת יוחסין רק ג' דברים הללו. אמנם הביטה וראה דברי חכמים וחידותם, דג' אלה למרכז אחד יכונו.

דהנה בקידושין (פס:) ילפינן דקידושין תופסין בחייבי לאוין מדכתיב כי תהיינה לאיש שתי נשים האחת אהובה והאחת שנואה כו' אלא אהובה בנישואיה שנואה בנישואיה, וקאמר רחמנא כי תהיינה, ופריך בגמ' ולר"ע דאמר אין קידושין תופסין בחייבי לאוין כי תהיינה במה מוקים, ומתרץ הגמ' דמוקים לה או בפסולי כהונה או במצרית כו', ופריך הגמ' ורבנן אדמוקי לה בחייבי לאוין נוקמא בחייבי עשה ומשני הני חייבי עשה במאי

קהלת

מערכת

שלמה

קמו

נינהו אי שתיהן מצריות שתיהן שנואות אי אחת מצרית ואחת ישראלית שתי נשים מעם אחד בעינן אי בעולה לכהן מי כתיב כי תהינה לכהן. והנה צריך להבין מאי דאמרינן בגמ' דאי אחת מצרית ואחת ישראלית לא הוה שתי נשים מעם אחד, והרי המצרית נתגיירה והיא עתה ישראלית והוא שפיר עם אחד עם הישראלית מלידה. ובע"כ דסברת הגמ' כאן הוא דגר לא נקרא בשם ישראל, והיינו משום דעדיין יש עליו שם האומה שהיה ממנה קודם שנתגייר ולכן לא חשיב גיורת וישראלית מעם אחד, ואף אם האשה השניה היא ג"כ גיורת רק שאינה מצרית מ"מ לא חשיב מעם אחד דכיון שהגיורת לא נקראת בשם ישראל א"כ היינו משום דיש עליה עתה השם של קודם הגירות, וא"כ ה"נ מצרית וגיורת מעם אחר חשיבי שני עמים שהמצרית יש עליה שם מצרית עדיין והגיורת האחרת יש עליה שם אומה אחרת שהיתה ממנה קודם הגירות.

אביו מיירי, וא"כ אי נימא דלא יבוא ממזר אדסמיך ליה קאי אלא יגלה א"כ יתחייב שייחשב ממזר גם מחייבי לאוין ואנוסת אביו לאו בעלמא הוא, וא"כ אם יהיה לנו הכרח דאין ממזר מחייבי לאוין א"כ שוב בע"כ דלא דרשינן לא יבוא ממזר אדסמיך ליה דהיינו דוקא על לא יגלה, רק דרשינן כדרשת הגמ' ביבמות (מט.) 'מלא יקח עד לא יגלה הוה ממזר', וא"כ שוב נתמעט גם חייבי כריתות ומוכח דאין ממזר אלא מחייבי מיתת ב"ד, עיין שם היטב ביבמות ותבין. ולזה אם יהיה לנו ראייה דגר אינו נקרא ישראל שפיר יהיה מוכח דאין ממזר אלא מחייבי מיתת ב"ד, דהרי ידוע דקידושין תופסין ועשיית הולד ממזר חד בחבריה מתלי תלי, וא"כ כיון דאי אמרינן דגר אינו קרוי ישראל ישנה להוכחת הש"ס דקידושין הנ"ל דקידושין תופסין בחייבי לאוין, ומוכח מזה דלא הוה ממזר מחייבי לאוין וממילא גם מחייבי כריתות לא הוה ממזר רק מחייבי מיתת ב"ד כנ"ל.

ועפ"ז י"ל דכוונת שמעון בן עזאי להוכיח דאין ממזר אלא מחייבי מיתת ב"ד בכל הג' דברים הללו, וראיה ראשונה הלא היא מפורשת במשנה שם (מט.) אמר שמעון וכו' איש פלוני ממזר מאשת איש לקיים דברי ר' יהושע, וגם ב' דברים האחרונים הם לאמת דבר זה דאין ממזר אלא מחייבי מיתת ב"ד. והיינו דכבר כתבתי דראיית הגמ' בקידושין דקידושין תופסין בחייבי לאוין יתכן רק אי אמרינן דגר אינו קרוי ישראל, וא"כ י"ל דשמעון בן עזאי ס"ל דלא יגלה כנף אביו באנוסת

ועל זה יסובכו ב' דברים האחרים שאמר שמעון בן עזאי שראה במגילת יוחסין, שמזה ראייה דגר לא נקרא ישראל, דכבר כתבתי בשם האחרונים דדבר זה בפלוגתא קאי. ראייה הא' דמשנת ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי, דהנה בקידושין (עו.) במתני' ר' יהודה אומר בת גר זכר כבת חלל זכר ר' אליעזר בן יעקב אומר ישראל שנשא גיורת בתו כשורה לכהונה כו' אבל גר שנשא גיורת בתו פסולה לכהונה וכו', ר' יוסי אומר אף גר שנשא גיורת בתו כשירה לכהונה. ובגמ' שם (עט.) תניא

יוה"כ ולא אמרינן להו ולא מידי, ובע"כ
 דהא דנשים חייבות בתוספות יוה"כ אינו
 כי אם מהלכה לכן אמרינן מוטב שיהיו
 שוגגין ואל יהיו מזידין, דאילו היו חייבים
 מקרא אז לא הוה אמרינן מוטב, וכמו
 שכן הוא באמת סברת הש"ס בסלקא
 דעתך שם בביצה, ומסקנת הש"ס בשבת
 לגירסת הר"ן ז"ל בביצה. וא"כ כיון
 דיוה"כ הלכתא א"כ ממילא דסוכה קרא
 והיינו מהאזרח, וא"כ אי נימא דגר אינו
 קרוי ישראל א"כ קשה דמנלן דחייבים
 בסוכה ואינם פטורים מדכתיב בישראל,
 והרי לית לן האזרח לרבווינהו דאדרבא
 האזרח למעוטי אתי למעוטי נשים
 מסוכה. ודבר זה י"ל דהיה פשוט להם
 דגרים חייבים בסוכה מדיושבים בסוכה
 ומברכים ולא מיחו בהם חכמים. ובע"כ
 דגר קרוי ישראל ולא אמעית מסוכה
 מקרא דבישראל. לזה אמר שאין זה טענה
 להוכיח דגר נקרא ישראל, משום דמנשה
 הרג את ישעיה, והיינו כדאמר רבא בתר
 הכא לפרושי הך מעשה דמידן דייניה
 וקטליה כו', אמר ישעי' ידענא ביה דלא
 מקבל מה דאימא ליה ואי אימא ליה
 אישויא מזיד כו'. והרי איסור רציחה
 בודאי דאיסור דאורייתא הוא, ואעפ"כ
 חזינן דאמר ישעיה מוטב שיהיו שוגגין
 ואל יהיו מזידין. וא"כ שפיר י"ל דתוספות
 יוה"כ לנשים קרא ואפ"ה לא מחינן בהו
 דאמרינן מוטב, וא"כ כיון דיוה"כ קרא
 שוב סוכה הילכתא, ושפיר י"ל דגרים
 אינם בכלל שם ישראל ואעפ"כ חייבים
 בסוכה מרבוויי דהאזרח, ושפיר הנך תלת
 מילי שייכי בהדי הדדי, ודו"ק.

רשב"י אומר גיורת פחותה מבת ג' שנים
 ויום אחד כשרה לכהונה כו', וכולן מקרא
 אחד דרשו אלמנה וגרושה לא יקחו להם
 נשים כי אם בתולות מזרע בית ישראל, ר'
 יהודה סבר עד דאית כל זרע מישראל,
 ראב"י סבר מזרע ואפילו מקצת זרע, ר'
 יוסי סבר מי שנזרעו בישראל, רשב"י סבר
 מי שנזרעו בתוליה בישראל. והנה צריך
 להבין כיון דרבי יהודה וראב"י פסלי בת
 גר וגיורת משום דלא הוה זרע מישראל
 א"כ בע"כ דסברי דגר לא חשיב ישראל
 ולכן בניו לא מיקריין זרע מישראל, וא"כ
 איך אמר בגמ' דרבי יוסי דמכשיר בת גר
 וגיורת הוא משום דסבר דזרע ישראל היינו
 מי שנזרעו בישראל והיינו שתהא הורתה
 בקדושה כפי' רש"י ז"ל, והרי אפילו אם
 הורתה בקדושה מ"מ איך מיחשבא נזרעו
 בישראל הרי גר לא הוה ישראל. ובע"כ
 דר' יהודה וראב"י ור' יוסי ורשב"י פליגי
 באמת בזה אי גר מיקרי ישראל, דרבי
 יהודה וראב"י סברי דגר לא מיקרי ישראל
 ולכן אמרי דבת גר וגיורת לא הוי זרע
 מישראל. ורבי יוסי ורשב"י סברי דגר
 מיקרי ישראל ולכן חשיב נזרעו בישראל
 אם נזרעו בגירות, לכל חד כדאית ליה,
 לרבי יוסי על גופה ולרשב"י על בתוליה.
 ולזה כיון דקי"ל דמשנת ר' אליעזר בן
 יעקב קב ונקי שפיר שמעינן דגר לא מיקרי
 ישראל.

ומה שאמר שמנשה הרג את ישעיה, היינו
 דאם יבוא בעל דין לחלוק ולומר
 שא"א לומר דגר לא נקרא ישראל, משום
 דחזינן דהני נשי אכלי ושתי בתוספות

קהלת

מערכת

שלמה

קמט

אמנם הנה לפי"ז הדר לדוכתיה קושית המג"א על המחבר באו"ח (פי' שפס) שכתב כיון דמידי דרבנן הוא מוטב שיהיו שוגגות ולא יהיו מזידות, דמשמע דאילו היה דאורייתא לא הוי אמרינן מוטב, והקשה עליו המג"א דבגמ' מבואר דגם בדאורייתא אמרינן מוטב, ותיירצנו דאין ראייה מתוספות יוה"כ כיון דקי"ל להלכה כרבא דתוספות יוה"כ הלכתא ואין ראייה על דאורייתא ממש. אמנם לפי"ז אכתי יקשה דנהי דליכא ראייה מתוספות יוה"כ דאמרינן מוטב גם בדאורייתא כנ"ל, הרי עכ"פ מוכח דין זה מישעיה שאמר ואי אימא ליה אישוויה מזיד, והרי איסור רציחה דאורייתא הוא. וגם על הגמ' יקשה דלמה הוצרכו להוכיח בביצה דאמרינן מוטב גם בדאורייתא מתוספות יוה"כ ולא הוכיחו כן מישעיה.

והנראה לענ"ד בזה, כשנקדים להבין דברי הנמוק"י בריש פרק הבא על יבמתו אשר כבר הבאתים לעיל, שכתב לחלק בין הא דאמרינן שם כשם שמצוה לומר דבר הנשמע כך מצוה או חובה שלא לומר דבר שאינו נשמע, להא דאמרינן בערכין הוכח תוכיח אפי' מאה פעמים. וכתב דהא דיבמות היינו לרבים והא דערכין היינו ליחיד. והדבר צריך טעם דמאי שנא רבים מיחיד. ונראה לענ"ד דסברת הנמוק"י היא, דהנה כבר כתבתי דאין לדחות מצות תוכחה בשביל חשש דשמא ישנאהו, דאף שיביא אותו לידי שנאה ויעבור על לפני עור מ"מ עשה דהוכח תוכיח דחי ללא תעשה דלפני עור,

ולכן לא אמרינן ביחיד הא דכשם שמצוה לומר דבר הנשמע. אבל ברבים שפיר אמרינן דאין להוכיחם, אף אם הם מזידים בלא זה ולא שייך לומר מוטב, משום דשמא ישנאהו ע"י תוכחתו ויגרום להם שיעברו על לאו דלא תשנא, וכבר כתבו התוס' בגיטין (מ"א: ד"ט טופין) דאף דאין אומרינן לאדם חטא כדי שיזכה חבירך מ"מ אומרים לאדם חטא כדי שיזכו רבים. וה"נ אומרים לו לחטוא ולעבור על מצות הוכח תוכיח כדי שיזכו רבים.

ועפי"ז א"ש ג"כ דברי המחבר באו"ח הנ"ל, ודברי הגמ' ביצה דלא ילפינן דאמרינן מוטב גם בדאורייתא ממשעיה דישעיה. דגם בסברת הסלקא דעתך דגמ' ביצה דלא אמרינן מוטב בדאורייתא, כתבתי דאף שגורם לחבירו לעשותו משוגג מזיד מ"מ עשה דהוכח תוכיח דוחה ל"ת דלפני עור. וא"כ לפי מה דאמרינן בש"ס ר"ה (טז; טז.) ובעבודה זרה (ג:) דמלך וציבור מלך נכנס תחילה לדין משום דמלך חשיב טפי מציבור. וא"כ יש לחדש לפי זה דאף שאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך, מ"מ אומרים לו חטא כדי שיזכה המלך, דכ"ש הוא מציבור שכתבו התוס' דאומרים לאדם חטא כדי שיזכו ציבור והמלך הרי מעלתו גדולה יותר ממעלת הציבור. ולכן אין ראייה דאמרינן מוטב גם בדאורייתא מישעיה, דשאני התם דמנשה מלך היה ולא היה לו לגרום לו שיהיה מזיד אף שמבטל על ידי זה מצות תוכחה, דאומרים לאדם חטא כדי שיזכה המלך,

משא"כ להדיוט דאין אומרים לאדם חטא כדי שיזכה חבירך שפיר י"ל דלא אמרינן מוטב בדאורייתא. ועיין כה"ג בטורי אבן ראש השנה (ז:).

ח. תורה.

תורה. מגנא ומצלא בעידנא דעסיק בה ומגנא בעידנא דלא עסיק בה, דאמרינן בש"ס סוטה (כא), באור החיים ריש פרשת בחוקותי (ויקרא טו, ג) דהיינו דוקא בעוסק לשמה, אבל מדברי הגמ' שם בסוטה דמקשה מדואג ואחיתופל לא משמע הכי.

ט. תורה.

תורה. לענין לימוד תורה, הלילה הולכת אחר היום שעבר, עיין רבינו יונה בברכות (ו. מדה"ר), ועיין מעדני יו"ט פ"ק דברכות (סי' יב, ט), ועיין מקרי דרדקי (פר' לו אות קט) טעם לזה אבל לא זכר דברי רבינו יונה.

י. תחום שבת.

תחום שבת. בכתבי האר"י ז"ל שתחום שבת הוא אלף אמה, ועיין שדי חמד (מערכת חמ"ן וכלה דף ט). [שמהר"ש ויטאל הקשה שהוא היפך התלמוד].

יא. תחומין.

תחומין. למאן דסובר תחומין מן התורה, אי גם ביום טוב הוא דאורייתא, עיין מהר"ם שיק או"ח (סי' ע"ד).

יב. תחיית המתים.

תחיית המתים. אם תהיה אחר ביאת המשיח או קודם, עיין תוס' יו"ט מעשר שני (פ"ה מ"ז), ובתוס' אנשי שם שם, וביעלת חן פר' ויחי (אות כד).

יג. תחיית המתים.

תחיית המתים. יהיו שתי תחיות, אחת תהיה פרטית לצדיקים ויהיה תיכף לביאת המשיח, ואחת תהיה כללית סמוך לאלף השביעי, שו"ת הרדב"ז (מ"ג, תרמז).

יד. תחילתה באונס וסופה ברצון.

תחילתה באונס וסופה ברצון. עיין לעיל מערכת א' (אונס).

טו. תחתוניות.

תחתוניות. משמוש בפי הטבעת תמיד, מביא לידי תחתוניות, שו"ע או"ח (ד, ד), ועיין שם סי' ג' (סע' א) ג"כ מה שמביא לידי תחתוניות.

טז. תיובתא.

תיובתא. מצינו בש"ס שאמר תיובתא ואח"כ תיכף מבואר דאיכא תירוץ על הקושיא, עיין ש"ס חולין (כט), ועיין ש"ס גיטין (כט). תיובתא ואי בעית אימא.

יז. תיקו.

תיקו. לא שייך לאסוקי בתיקו רק באיבעיא דנפקא מינה לדינא, כך נקט בפשיטות בחכמת שלמה להרש"ק

קנא	שלמה	מערכת ת	קהלת
המקדש, [שהם שיכורים ואין נתפסין על עוונם], ועיין פה אחד על הגדה של פסח להחיד"א ז"ל (דף פג).	ועיין סוכה (מה): יכול אני לפטור כו' בזכותו של רשב"י, ועיין אבות דר"נ (פט"ז) המצויין שם בגליון הש"ס שאין ישראל רואין פני גיהנם משום טענה זו שהקב"ה ברא היצה"ר.	ז"ל (א"מ סי' קט), ובחולין (י). נראה שהוא פלוגתת רש"י ז"ל והרא"ש ז"ל [לגבי בשר נחירה כשנכנסו לארץ], ועיין ראש יוסף חולין (נג): דגם באיבעיא שלא אליבא דהלכה מסקינן בתיקו.	<p>יח. תירוץ.</p> <p>תירוץ. אמורא שמתרץ דברי אמורא אחר אין ראייה שסובר כן, תוס' מו"ק (יט: ד"ה ומקף). ומוכח משם דיותר ראייה אם מקשה על האי דינא דלא ס"ל [הכי] מהא דתריץ דס"ל [הכי].</p>
ועיין ש"ס שבת (פט.) מודעה רבא לאורייתא וכו' [שכפה עליהן הר כגיגית והווי אנוסין], ועיין ש"ס שבת (פט: [מה שיצחק אבינו ילמד זכות על ישראל].	<p>כא. תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים.</p> <p>תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים. ש"ס ברכות (י).</p>	<p>יט. תירוץ.</p> <p>תירוץ. לפעמים כי מקשה הש"ס על דבר אחד ומתרץ, אין הפוסקים רוצים לסמוך על תירוץ הש"ס משום שנראה להם התירוץ דוחק, וכתבו אשינויא לא סמכינן, עיין בית יוסף יור"ד (סי' פו) בשם ספר התרומות.</p>	
<p>כב. תלוש ולבסוף חיברו.</p> <p>תלוש ולבסוף חיברו. אי חשוב תלוש או מחובר, עיין ש"ס חולין (טו).</p>	<p>כג. תלמוד תורה.</p> <p>תלמוד תורה. מי שמעביר בניו מתלמוד תורה עונשו גדול שמאברו מהעוה"ז והעוה"ב, עיין זוה"ק (מ"צ ויג).</p>	<p>כ. תירוצים.</p> <p>תירוצים. אציין בכאן איזה תירוצים הנמצאים בדברי חז"ל שיש להשיב קצת ליום הדין:</p>	
<p>כד. תלמוד תורה.</p> <p>תלמוד תורה. יש לנסוע ללמוד במקום אחר לישיבה אף שיש לו ללמוד בביתו ואביו גאון, שו"ת חת"ס (מח"מ סי' ט).</p>	<p>ש"ס ברכות (ג). אלמלא ג' מקראות הללו [נתמוטטו רגליהם של שונאי ישראל], וברש"י אבל עכשיו יש לנו פתחון פה [שהוא גרם לנו שברא יצר הרע]. ועיין שם במהרש"א ח"א, ועי"ש גם אחרי זה [בגמ' עוד אופנים של פתחון פה].</p>		
		<p>ועיין ש"ס ערובין (סה). יכול אני לפטור כל העולם כלו מן הדין מיום שחרב בית</p>	

כה. תלמיד.

תלמיד. עפ"י רוב ס"ל כרבו, בקו"א להלכות שחיטה שבסוף ספר דעת תורה (דף קו.) בשם התוס' שבעות (מג. ד"ה טל).

כו. תלמיד חכם.

תלמיד חכם. אי יש בזמן הזה דין תלמיד חכם, עיין מג"א (סוף סי' מקמו) ובהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א) [זצ"ל] שבארחות חיים שם, ומקור הדברים הוא ביור"ד (סי' רמג). ועיין בחיי אדם (כלל סג, ט), וש"ך יור"ד (סי' ית, כט), וט"ז או"ח (סי' עג, א), ועיין רמ"א חו"מ (מ, ד) וסמ"ע שם (סק"י) שמבואר שם שיש חילוק בין דאורייתא לדרבנן, דבדאורייתא אמרינן דאין בזה"ד דין ת"ח משא"כ בדרבנן סמכינן לומר דגם בזה"ד איכא ת"ח. ובתפארת שמואל על הרא"ש ברכות (פ"ק סי' ו) נראה להיפוך. ועיין ארחות חיים (סי' קלו) בשם הכרם שלמה מה שהקשה שם על השו"ע, ולא קשיא מידי דודאי לחומרא יש לנו דין תלמיד חכם, דדין זה ספק הוא אי בזמנינו יש ת"ח, ומה"ט קיל בדרבנן דספיקו להקל דיש לנו דין ת"ח גם לקולא. ועיין באומר השכחה (א"ח סא) שנראה שהעיר בזה לחלק בין קולא לחומרא. ועיין מחצית השקל (ריש סי' ז) מש"כ שם על המג"א, ועפ"י בלאו הכי לא קשיא מידי, דלחומרא יש דין ת"ח, ועיין חבלים בנעימים (כלל ט, ט).

כז. תלמיד חכם.

תלמיד חכם. כשהוא בצער צריך לבקש עליו רחמים עד שיחלה עצמו עליו, ש"ס ברכות (יג:).

כח. תלמיד חכם.

תלמיד חכם. מה שאמרו בת"ח שינהוג כן משום צניעות, יעשה כל אדם את עצמו כת"ח, מחצית השקל (ריש סי' ז).

כט. תלמידי חכמים.

תלמידי חכמים. אין צריכין שימור כשאר בני אדם, ש"ס ב"ב (י:), ועיין בתלמידי רבינו יונה בברכות (ג. מדה"ר) דאם הם יחידי בלילה בעי שימור טפי משאר בני אדם.

ל. תנאי.

תנאי. המתנה לעשות דבר זה ולא פירש אם יום אחד או לעולם, כיצד דנין בזה, עיין שו"ת חת"ס (מח"מ סי' ט) שביאר הדינים בזה.

לא. תניא כוותיה.

תניא כוותיה. עיין בית יוסף (א"ח ריש סי' ממג) דאף שהש"ס אמר תניא כוותיה דרב יהודה מ"מ פסק הטור דלא כוותיה, משום דהתניא כוותיה הוא רק לסברת רב יהודה יש ראייה מבריייתא לדבריו, אבל לרב נחמן דפליג עליה אין ראייה מבריייתא לרב יהודה. וראה זה חדש הוא. אבל הב"ח שם דחה דבריו דלא שייך בכה"ג לומר תניא כוותיה שיהא הראייה רק לפי דבריו יעש"ה.

לב. תענית.

תענית. מי שהוא בכעס בעת התענית מוטב לו שלא יתענה, ספר חסידים (סי' מ"ז).

קהלת מערכת שלמה קנג

לג. תענית חלום.

תענית חלום. שאמרו בש"ס שבת (י).
ושאר דוכתי דמועיל כאש לנעורת,
אינו מועיל בלא תשובה, ספר חסידים (סי'
לכו).

לד. תענית חלום.

תענית חלום. עיין דבש לפי (להחיד"א מערכת
ג, יז) מה שהקיל לענין תענית חלום.

לה. תערובת דמאי.

תערובת דמאי. מותר אפילו אין ששים
כנגדו, ש"ס חולין (י), ודוקא
כשקנאו בתערובת אבל אם קנאו בעין
והוא ערבו אסור, ועיין בראש יוסף.

לו. תפילה.

תפילה. הקב"ה מתפלל, ש"ס ברכות (י).

לז. תפילה.

תפילה. בענין תפילה דאורייתא או דרבנן,
דאיפלגו בה הרמב"ם ז"ל
והרמב"ן ז"ל בספר המצות (מ"ע ה),
דהרמב"ם ז"ל ס"ל שהוא מן התורה
והרמב"ן ז"ל ס"ל דרבנן. עיין בפורת יוסף
להגה"צ מפולנאה זצ"ל (דף קטז): שכתב
דמר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי
הרמב"ם ז"ל והרמב"ן ז"ל, דבזמן המקדש
וישראל שרויין על אדמתן הוא מן התורה
משא"כ בזמן הגלות הוא דרבנן.

לח. תפילה.

תפילה. אי דאורייתא או דרבנן, עיין
בזוה"ק (ס"א ז): ובד"א שם

שמשמע שהוא מן התורה, כדעת הרמב"ם
ז"ל בספר המצות (מ"ע ה).

לט. תפילה.

תפילה. מדברי הרמב"ן ז"ל (פר' אמור ויקרא
כג, ג) והובא בב"י או"ח (סי' תפז)
מבואר דביר"ט גם הרמב"ן ז"ל מודה
שהתפילה מן התורה, ולא עוד אלא שגם
להתפלל בו בציבור חייב בו מן התורה.
ועיין בהגהות הגאון מברעזאן (שליט"א)
[זצ"ל] שבספר ארחות חיים (סי' תל) מש"כ
בזה.

מ. תפילה.

תפילה. עומדת ברומו של עולם ובני אדם
מזלזלין בה, ש"ס ברכות (י).

מא. תפילה.

תפילה. בתפלה הקילו ואפי' לעשות תרתי
דסתרי, רא"ש ריש ברכות (א, ב)
יעש"ה, ויותר מזה מבואר בתרומת הדשן
(סי' א).

מב. תפילה.

תפילה. כל מי שאפשר לו לבקש רחמים
על חבירו ואינו מבקש נקרא
חוטא, ש"ס ברכות (י).

מג. תפילה.

תפילה. יוכל לפעול בתפילתו שהרשע
יחזור בתשובה, ואסור להתפלל
על הרשע שימות רק שיחזור בתשובה,
ש"ס ברכות (י).

מד. תפילה.

תפילה. בשעת התפילה של אדם על איזה דבר, אין ראוי שיהיה בבית איש המנגד לו לתפילתו, מגיד תעלומה על ברכות (דף כה: מדפי הספר).

מזה. תפילין.

תפילין. הקב"ה מניח תפילין, ש"ס ברכות (ו).

מו. תפילין.

תפילין. חיוב מצותה הוא יותר על אדם רשע מאדם צדיק, סמ"ג הובא בראשית חכמה (שער הקדושה).

מז. תפילין.

תפילין. דמצותה בכל יום לכו"ע, אף לר"ע דסובר בעירובין (ו). דושמרת את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה בחוקת פסח הכתוב מדבר, צ"ל דסברא הוא דמצוה שנאמרה בתורה סתם שמצותה בכל יום, כ"כ בלמודי ה' (לימוד קמז).

מזה. תפילין.

תפילין. אם הם בכלל מלבוש, עיין שו"ת מהרש"ם (ס"א ס"י קמח).

מט. תקנה.

תקנה. בענין לשנות תקנה קדומה מפני הצורך, עיין צבי תפארת (ס"ו ב).

נ. תרגום.

תרגום. הוא נגד קליפת נוגה, וענין קריאת הפרשה שנים מקרא ואחד תרגום הוא לברר מקליפת נוגה, שמחת הרגל (דף י"ג).

נא. תרומה.

תרומה. יש להקל בתרומה יותר משאר איסורי תורה, כן ראיתי שדקדק הגאון מברעזאן בהערתו הנדפסת בספר משמרת שלום (דף קכ). מדברי הרמב"ם ז"ל סוף הלכות הרומות יעש"ה.

נב. תרומת מעשר.

תרומת מעשר. מן התורה מותר לתרום שלא מן המוקף, ומדרבנן אסרו גם בתרומת מעשר, תוס' גיטין (ל: ד"ה וזי).

נג. תרי קראי למה לי.

תרי קראי למה לי. שייך למיפרך כששני הפסוקים הם בתורה או שניהם בנביאים וכתובים, אבל כשאחד בתורה והשני בנ"ך אין להקשות כן, תוס' ב"ב (ק"ג. ד"ה א"כ).

נד. תרשיש.

תרשיש. רחבו ב' אלפים פרסאות, ש"ס חולין (כ"ג).

נה. תרתי לריעותא.

תרתי לריעותא. אם הוא דוקא ברי"א או גם בשאר אברים המטריפין, עי'

קנה	שלמה	מערכת ת	קהלת
<p>בעיני שלא זכר שם שהדבר מפורש להיתר בתשובת רבינו משה גאון שבתשובת הרשב"א ז"ל המיוחסות (סי' קפ).</p>	<p>ס. תשובה. תשובה. אם בכך נח מועיל תשובה, עיין מה שציין בזה בספר דגן שמים (דף כמ:) ועיין למודי ה' (דף קפ.).</p>	<p>בדרכי תשובה (סי' מו, עט) שנראה שהוא פלוגתת הפוסקים.</p>	<p>נו. תשובה. תשובה. אף שאין להשיב תשובה לשואל מצד אחד מן הצדדים בדברי ריבות, מ"מ משום כבוד התורה יש להשיב, שו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' נט).</p>
<p>סא. תשובות ופסקים. תשובות ופסקים. על איזה מהן נסמך כשהפוסק סותר עצמו מפסקיו לתשובה, עיין בשדי חמד כללי הפוסקים (סי' ה, יד).</p>	<p>סב. תשמיש. תשמיש. עיין מגיד תעלומה (דף נג: מדפי משמש. הספר) שיברך קודם על איזה דבר 'שהכל' ויפטור גם הנאת תשמיש.</p>	<p>נז. תשובה. תשובה. אי מועיל להוצאת זרע לבטלה, עיין שו"ת מהרש"ם ח"א (סוף סי' נח) ובפתיחות לח"ג (סי' קסח).</p>	<p>נח. תשובה. תשובה. לאשה שהכשילה בעלה בנדתה, עיין שו"ת מהר"י אסאד (יהודה יעלה חיו"ד סי' נל) שלא צוה לה לעשות שום סיגופים, ועיין חת"ס (מאו"מ סי' קעג) למי שנכשל באיסור נדה מש"כ שם.</p>
<p>סג. תתאה גבר. תתאה גבר. דקי"ל גם לקולא דאם התתאה צונן אינו אוסר רק כדי קליפה, היינו דוקא כשאין העילאה עומד על האש, וכך אין התתאה הצונן עומד על האש, אבל אם א' מהם על האש אוסר כלו. עיין בפמ"ג במש"ז (סי' נא, ה), וט"ז (סי' נג, נה), ויסוד הדברים מדברי הר"ן ז"ל (מולין מא: מדה"ר).</p>		<p>נט. תשובה. תשובה. מומר שקיבל עליו להיות ישראל מעתה ולתקן בתעניות ושאר תיקוני תשובה מעשיו המקולקלים, אם יכולין לשתות עמו יין קודם שעשה תיקוני התשובה כפי מה שירוהו החכמים משעת קבלתו, עיין ספר חסידים (סי' נג), ובפירוש הרב חיד"א ז"ל (נרימ' עולם) שם. וחדושי</p>	